

**OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE**  
**ARNAVUTLUK'UN DURUMU**  
**(19. ve 20. yüzyıllar)**

**Hazırlayan: Kamil ANDIÇ**

**Danışman: Yard. Doç. Dr. Nilüfer BAYATLI**

96138

**Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Tarih Anabilim Dalı için  
öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.**

**T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU**  
**DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

**Edirne**

**Trakya Üniversitesi**

**Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Ocak, 2000**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Başkan:

Yrd. Doç. Dr. Nilüfer Bayraktar

Üye:

Yrd. Doç. Dr. İBRAHİM SEZGİN

Üye:

Yrd. Doç. Dr. Gâzî ÖZDARENDELI  
Gâzî ÖZDARENDELI

Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onayladım.

Doç. Dr. Cevat ÇELİK  
Üye

Tez Veri Giriş Formu

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ VERİ FORMU

Tez No: Konu Kodu: Üniv. Kodu:

NOT: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez yazarının

Soyadı: ANDIÇ Adı: Kamil

Tezin Türkçe Adı: OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE ARNAVUTLUK'UN  
DURUMU (19. ve 20. yüzyıllar)

Tezin Yabancı Dildeki Adı: ALBENIAN HISTORY IN THE PERIOD OF  
OTTOMAN EMPIRE DURING THE 19 th and 20 th CENTURIES

Tezin Yapıldığı

Üniversite: TRAKYA Enstitü: SOSYAL BİLİMLER Yılı: 2000

Tezin Türü (1) Yüksek Lisans

Dili: Türkçe

2- Doktora

Sayfa Sayısı: 103

3- Tıpta Uzmanlık

Referans Sayısı: 60

4- Sanatta Yeterlilik

Tez Danışmanının

Unvanı: Yard. Doç. Dr. Adı: Nilüfer Soyadı: BAYATLI

Türkçe Anahtar Kelimeler:

İngilizce Anahtar Kelimeler:

1- OSMANLI DEVLETİ

1- OTTOMAN EMPIRE

2- ARNAVUTLUK

2- ALBENIAN

3- DURUM

3- STATE

4- 19. ve 20. yüzyıllar

4- 19 th and 20 th CENTURIES

Tarih

OCAK 2000

İmza

## ÖNSÖZ

Arnavutluk, 14. yüzyıldan 20. yüzyıl'ın ilk çeyreğine kadar Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde kalmıştır.

Osmanlı Devleti döneminde bölgeye huzur gelmiş ve iki unsur ayrılmaz bir bütün olmuşlardır. 20. yüzyıl'ın başlarında güçlü devletlerin emperyalist politikaları sayesinde Osmanlı Devleti yıkılma noktasına gelmiş ve bunu gören Arnavutlar Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsızlık sürecine girmişlerdir. Bu sürecin işleyişi diğer unsurların ki gibi yıkıcı olmamıştır.

Tezimizde , Arnavutlar'ın Osmanlı toprak bütünlüğü açısından önemini açıklamaya ve bu konumlarının Türkiye Cumhuriyeti açısından da önemini kanıtlamaya çalıştık.

Konuyu daha iyi anlayabilme açısından 19. yüzyıldan önceki süreç ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonraki süreçte ayrıca bölümler halinde verilmiştir. Konu hazırlanırken, Osmanlı Devleti'nin yazışmalarının tutulduğu arşiv belgelerinden faydalanılmıştır. Ayrıca gazeteler, dergiler ve televizyon programları da kaynaklarımız arasındadır. Özellikle, Arnavutluk Tarihini ayrıntılarıyla inceleyen Süleyman Külçe'nin eserlerinden faydalanılmıştır.

Konunun hazırlanma sürecinde yardımını esirgemeyen değerli bölüm başkanım İlker ALP'e, danışmanım Yard. Doç. Dr. Nilüfer BAYATLI'ya, kitabın yazımında emeği geçen değerli öğretmen arkadaşlarım Aslıhan YELALDI ve Ali KIŞ'a ayrıca desteklerinden dolayı Subaşı İlköğretim Okulu Müdürü Muharrem KIZILAY'a teşekkürü bir borç bilirim.

Kamil ANDIÇ

## ÖZET

Arnavutluk, Balkan Yarımadası'nın batısında, Adriyatik Denizi kenarında jeopolitik açıdan önemli bir ülkedir. Osmanlı Devleti, Arnavutluk'a 14. yy. da akınlar yapmaya başlamış ve uzun uğraşlar sonucunda Arnavutluk'un tamamına hakim olmuştur. Zaman zaman gayrimüslim unsurların etkisinde kalan Arnavutlar Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmışlardır. Ancak ana unsurun Osmanlı taraftarı olması nedeniyle isyanlarda istedikleri başarıyı elde edememişlerdir. Arnavutlar ile Türkler aynı amaçlar uğruna kan akıtmışlar ve uzun yıllar yabancı unsurlara karşı göğüs göğüse çarpışmışlardır.

Arnavutlar'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılma süreci bile diğer unsurların ayrılma sürecine benzemeyip, yıkıcı değildir. Zaten, Londra Konferansı'ndan sonra da dostluk ilişkileri devam etmiştir. İtalya'nın, Almanya'nın, Rusya'nın ve Avusturya'nın sinsî politikalarına karşı Türk halkı daima Arnavutlar'ın yanında yer almıştır.

Özellikle ,Mustafa Kemal Atatürk'ün uyguladığı Balkan Politikası bölgede çok etkili olmuş ve o öldükten sonrada etkisini göstermiştir.

Gerek 19. yüzyılda, gerekse 20. yüzyıl'ın başlarında Osmanlı Devleti için Arnavutluk "Balkan Politikası"nın teminatı olma durumunu yitirmemiş; ikili ilişkiler her zaman olumlu hava içerisinde devam ettirilmiştir.

Kısacası ,geçmişte Osmanlı Devleti için çok önemli olan bu unsur, bugün de Türkiye Cumhuriyeti için aynı öneme sahiptir. Güçlenmek isteyen Türkiye Cumhuriyeti bu konumu göz önünde bulundurmak zorundadır. İkili ilişkilerin geliştirilmesi şarttır.

## SUMMARY

The very important country, that is in the west part of Balkan peninsula and near the Adriatic sea, is called Albania. Ottoman Empire tried to invade the country during the 14th century. And after the great efforts the empire succeeded in taking Albania's administration. However, under the effect of some non-muslim minorities, some Albanians rose in rebellion against the empire. Because of the power of the majority who was for the Empire, however, those rebellions could never be successful. During the decades those two close allies made war together against their enemies. And their soldiers lost their lives in the name of the same aims.

Even the period of Albanian independency war was very different from the other countries independency wars against the Ottomans. It wasn't a demolishing period. As a matter of fact, after the London Conference their friendship went on. Turkish people was always for the Albanian people against Italy, Germany, Russia and Austria's secret policies.

After the foundation of Turkish Republic, too, Mustafa Kemal Atatürk's Balkan policies were based on cooperation with Albania.

Not only in the 19th century but also in the 20th century Albania had never lost their assurance of the Ottoman existence in Balkans. And after their independency those two countries relationship has developed in a very positive way.

Albania was very important country for Ottoman Empire. And the country is still very important for Turkey. Because Turkey should construct better relationship with Albania, if she wants to be an important country in the Balkans.

**İÇİNDEKİLER**

<b>ÖNSÖZ</b> .....	<b>i</b>
<b>ÖZET</b> .....	<b>ii</b>
<b>SUMMARY</b> .....	<b>iii</b>
<b>İÇİNDEKİLER</b> .....	<b>v</b>
<b>KISALTMALAR</b> .....	<b>ix</b>
<b>GİRİŞ</b> .....	<b>1</b>

**I. BÖLÜM****19. YÜZYIL'A KADAR ARNAVUTLUK TARİHİ**

<b>A. ARNAVUTLUK TARİHİNE GİRİŞ</b> .....	<b>5</b>
1. Arnavutlar'ın Menşei.....	5
2. Arnavutlar'ın Sosyal ve Kültürel Yapıları.....	7
a. Dil.....	7
b. Din.....	8
c. Ahlâk ve Adet.....	9
d. Edebiyat.....	11
da. Arnavut Edebiyatı ve Özellikleri.....	11
db. Türk-Osmanlı Etkisinde Kalan Arnavut Edebiyatı.....	11
e. Nüfus.....	12
3. M.Ö. Arnavutluk.....	14
a. Yunan Tarihinde Arnavutluk.....	14
b. M.Ö. 6000-200 Pelâsğ Çağları.....	15
c. Makedonyalılar ve Arnavutlar (M.Ö. 1392-147).....	16
d. Epirililer ve Arnavutlar (M.Ö. 1270-148).....	16
e. İlliryalılar ve Arnavutlar (M.Ö. 1250-33).....	16
f. Traklar ve Arnavutlar (M.Ö. 1200-M.S. 46).....	17
g. Etrüksler ve Arnavutlar (M.Ö. 1000-450).....	17
4. Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk'ta Görünmesine Kadarki Arnavutluk Tarihi.....	17
5. 14. yüzyıldan 19. yüzyıl'a Kadar Arnavutluk Tarihi.....	19
a. Birinci Kosova Muharebesi'nde Arnavutluk (1389).....	19
b. Arnavutluk'un Fethi ve Sonrası.....	20

c. İskender Bey'in Osmanlılarla Mücadelesi.....	21
d. İskender Bey'in Topladığı Kongre.....	21
e. Arnavutluk'un Bağımsızlık Tarihi.....	21
f. II. Murat'ın Arnavutluk Seferleri.....	22
fa. II. Murat'ın Birinci Arnavutluk Seferi.....	22
fb. II. Murat'ın İkinci Arnavutluk Seferi.....	23
fc. II. Murat'ın Üçüncü Arnavutluk Seferi.....	24
g. İskender Bey'in Osmanlılarla Anlaşması.....	24
ğ. İskender'le Venedik ve Macarlar'ın Osmanlılar Aleyhine İttifakları...	24
h. Fatih Sultan Mehmet'in Arnavutluk Seferleri.....	25
ha. Fatih Sultan Mehmet'in Birinci Arnavutluk Seferi.....	25
hb. Padişahın İkinci Arnavutluk Seferi.....	26
i. İskender'in Ölümü ve Kişisel Özellikleri.....	26
i. İskender'in Ölümünden Sonra Arnavutluk.....	27
j. 1481-1787 Yılları Arasında Meydana Gelen Olaylar.....	29

## II. BÖLÜM

### 19. YÜZYILDA ARNAVUTLUK

A. 19. YÜZYILDA ARNAVUTLUK TARİHİNDEKİ ÖNEMLİ OLAYLAR...	31
1. Fransız İhtilali ve Arnavutluk Üzerindeki Etkileri.....	31
2. Tepedelenli Ali Paşa ve Arnavutluk.....	32
a. Tepedelenli Ali Paşa'nın Kimliği ve Güç Kazanması.....	32
b. Tepedelenli ve Sulyot Destanı ( Arnavut'un Arnavut'u Yok Etmesi)....	34
c. Osmanlı Devleti'ni Zor Durumda Bırakan Paşa: Tepedelenli.....	34
d. Tepedelenli Ali Paşa'nın Hazin Sonu.....	35
3. Rus Politikası'nın (Panislavizm) Arnavutluk'a Etkileri.....	37
4. Mora İsyanı ve Arnavutluk İle İlişkisi.....	39
5. Tanzimat Fermanı'na Kadar Osmanlı Tarihini Etkileyen Olaylar.....	39
6. Tanzimat Fermanı ve Arnavutlar.....	42
a. Tanzimat Fermanı'nın Tarihsel Özellikleri ve Önemi.....	42
b. Tanzimat Fermanı'nın Getirdikleri.....	43
c. Tanzimat Fermanı'nın Arnavutluk Üzerindeki Etkileri.....	45
7. Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve Arnavutluk.....	46
8. Kırım Savaşı Esnasında Arnavutluk (1853-1856).....	47



9. Islahat Fermanı'nın Arnavutlar'a Etkileri.....	49
a. Islahat Fermanı'nın Azınlıklara Tanıdığı Haklar.....	49
b. Islahat Fermanı'nın Arnavutlar Üzerindeki Etkileri.....	50
10. Osmanlı – Rus Savaşı (93 Harbi) ve Arnavutlar.....	51
a. Osmanlı- Rus Savaşı Öncesinde Genel Durum.....	51
b. Osmanlı -Rus Savaşı ve Arnavutluk'a Etkileri.....	52
c. Ayastafanos (Yeşilköy) ve Berlin Anlaşmaları'nda Arnavutluk.....	53
11. Prizren (Prizrin) Birliği ve Faaliyetleri.....	55
a. Osmanlı Devleti'nin Prizrin (Prizren) İttihadına Müdahalesi.....	56
12. İkinci Abdülhamit Han ve Arnavutlar.....	58
13. 19. yüzyıl'ın Genel Değerlendirmesi.....	59

### III. BÖLÜM

#### XX. YÜZYILDA ARNAVUTLUK TARİHİ

A. XX. YÜZYILDA ARNAVUTLUK'U ETKİLEYEN OLAYLAR.....	61
1. XX. yüzyıl'ın Başlarında Arnavutluk.....	61
2. İkinci Meşrutiyet'in İlanında Arnavutlar'ın Etkileri.....	62
a. II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra Arnavutluk.....	64
3. Arnavutlar'ın Selanik'e Yürüyüşleri.....	65
B. BALKAN SAVAŞLARI'NDA ARNAVUTLUK (1912-1913).....	66
1. Londra Konferansı.....	69
C. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA VE SONRASINDA ARNAVUTLUK.....	71
1. Birinci Dünya Savaşı'nın Arnavutlar'a Etkileri.....	71
2. Arnavutlar'ın Osmanlı Devleti'ne Hizmetleri.....	72
3. Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı'ndan Sonra Arnavutluk.....	74
4. Mustafa Kemal Atatürk ve Arnavutlar.....	75
5. İkinci Dünya Savaşı'nda Arnavutluk.....	77
6. Bugünkü Arnavutluk.....	79
D. ARNAVUTLUK'UN ANLAŞMAZLIĞA DÜŞTÜĞÜ ÜLKELER.....	80
1. Sırbistan ve Makedonya'nın Emelleri.....	80
2. Yunanistan'ın Emelleri.....	80
E. ARNAVUTLUK'UN TÜRKİYE İÇİN ÖNEMİ.....	81
F. KOSOVA OLAYLARI.....	81
1. Balkanlar'ın Kanayan Yarası Kosova.....	81

2. UÇK (Uştria Çilirimtoire Kosovas=Kosova Kurtuluş Örgütü).....	83
3. Türkiye ve Kosova Olayları.....	84
<b>SONUÇ</b> .....	<b>86</b>
<b>KAYNAKÇA</b> .....	<b>88</b>
<b>DİZİN</b> .....	<b>91</b>
<b>EKLER</b> .....	<b>98</b>



**KISALTMALAR**

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
BOA:	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
D.BşM.MHF.	: Bab-1 Defteri Baş Muhasebe Muhaalifat Halifesi
H.	: Hicri
.A.	: İslam Ansiklopedisi
.mp.	: İmparatorluk
.st.	: İstanbul
Km.	: Kilometre
K.Sani	: Kanun-i Sani
K.Evvel	: Kanun-i Evvel
M.	: Miladi
Mad.	: Madde
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
Y.A.Hus.	: Yıldız Arşivi Sadaret Hususi Evrakı
v.d.	: ve diğeri
Y.Mtv.	: Yıldız Tasnifi Mütenevvi Maruzat Evrakı
y.y.	: Yüzyıl

## GİRİŞ

### 1. Arnavutluğun Coğrafi Yapısı

Balkan Yarımadası , Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alan dağlık bir arazidir.Bu coğrafi bölge, geniş alanda ele alındığı takdirde, Tuna Nehri üzerinde bulunan Demir Kapı geçidindeki Banat Dağları vasıtası ile Karpat Dağları'na temas etmekte , buradan itibaren geniş bir kavis çizerek Karadeniz'e doğru uzanan dağ silsilesini içine alan büyük bir yarımadayı kapsamaktadır<sup>1</sup>.

Bugün, Balkan Yarımadası'nda Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye (Trakya), Yunanistan, Yugoslavya Federasyonu gibi devletler bulunmaktadır<sup>2</sup>. Biz konumuz gereği Arnavutluk'un coğrafi yapısını inceleyeceğiz.

Arnavutluk, genellikle, dağlık ve sarp bir memleket olarak görünmektedir; kuzey ve kuzeydoğudan güneye ve güneybatıya doğru, birbirine yakın birçok dağ silsilesi ile vadilerden oluşmaktadır<sup>3</sup>. Arnavutluktaki dağların yüksekliği, yer yer 3000 m.'yi bulur. Güneydeki dağlar, kuzeydekiler gibi kesin bir biçim özelliği göstermez. Bu bölgede dağların en yüksek yeri 3200 m.yi bulur. Semeni Irmağı'nın güneyinde ise alçak dağ kıvrımları birdenbire yükselir<sup>4</sup>. Dağlık bölgeler üçe ayrılır. Kuzeyde, kuzey-güney doğrultusunda uzanan Arnavutluk Alpleri, Yezerts'a da (Jezerce) 2693 m. yüksekliğe ulaşır. Bunlar eski buzulların hareketleriyle yontulmuş ve derin, engebeli, ulaşılmaz vädilerle parçalanmıştır. Krašte - Çukalrt (Karaste – Cukalit) kubbeye benzeyen yapısıyla bir alt bölge oluşturur. Orta dağlık kesimdeki yuvarlak oluşumlar volkanik bir kökene işaret eder. En doğuda yer alan Korab kütlesi Arnavutluk'un en yüksek noktasıdır.Orta kesimdeki dağlar Şebenikut'ta 2263 m.ye ulaşırken en batı uçtaki sıralar ırmaklarla parçalanmıştır. Güneydeki dağlık kesimde, yükseklikleri 2100 – 2500 m. arasında değişen üç sıradan oluşur<sup>5</sup>. Tahsin Ünal "Sırplar, Arnavutlar, Bulgarlar belirli bölgelere yerleşik şekilde

<sup>1</sup> Besim Darkot, (1979): "Balkan" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul: s. 280.

<sup>2</sup> İlker Alp, (1998): "Balkan Yarımadasındaki Gelişmeler", *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı: 44, s. 2-3.

<sup>3</sup> K. Süsseim, (1942): "Arnavutluk" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul: s.573.

<sup>4</sup> *Yeni Hayat Ansiklopedisi*, (1979): "Arnavutluk" Maddesi, İstanbul: s.338

<sup>5</sup> *Ana Britannica*, (1992): "Arnavutluk" Maddesi, İstanbul: s.338.

yaşarlardı” demektedir<sup>6</sup>. Özellikle, Kuzey Arnavutluk daha boş, daha işlenmiş olup, diğer bölgelerden daha çekicidir<sup>7</sup>.

Adriyatik sahili boyunca birçok verimli ovalar birbirini takip etmektedir. Bunlar ya saha itibariyle en mühimleri olan Musakya (Türkçe Muzaka) ovası gibi, denize karşı tamamıyla açıktır yahut şarktaki kısmına Zadrime adı verilen İşkodra ovası gibi, denizden sıra dağlar ile ayrılmıştır. Glassa burnundan güneye doğru sahil boyunca en yüksek tepesi 1593 m.ye varan Akrakeraun dağ silsilesi uzanır. Arnavutluk’un kuzey mntıkaları, etrafi dağlarla çevrilmiş çukur ovalardan teşekkül eder ve bu itibarla Makedonya’nın arazi hususiyetini gösterir. Bu ovalar Metoya, (Ak-Drin’in yukarı vadisinde 60 km. uzunluğundadır) Kosova ve Kalkandelen ovalarıdır. Bu ovaların bazılarını, Ohri ve Prespa gölleri gibi, göller kaplamıştır. Manastır ovasının alçak kısımları bataklık haldedir<sup>8</sup>.

Arnavutluk’un en önemli ırmakları Drin ile Semeni’dir. Drin ırmağı, Kara Drin ile Beyaz Drin adındaki kolların birleşmesiyle meydana gelmiştir. Kara Drin, Yugoslavya topraklarından başlar, kuzeye doğru akar. Sonra, gene Yugoslavya’da doğup güneye doğru akan Beyaz Drin ile birleşir; bundan sonra Drin adını alır. 50 km. kadar kuzeye doğru aktıktan sonra güneye döner, Adriyatik Denizi’ne dökülür. Semeni ırmağı ise Arnavutluk’un güneyindedir. Yunanistan sınırlarına yakın bir yöreden doğar, batıya doğru akarak, Adriya Denizi’ne dökülür. Bu iki büyük ırmaktan başka, Arnavutluk’ta İşkombi, Mat, Viosa gibi daha başka çaylarla ırmaklar da vardır.

Arnavutluk’ta önemli bir göl yok sayılır. Ancak, Yugoslavya – Yunanistan sınırlarındaki üç gölün küçük birer parçası Arnavutluk sınırları içinde kalır. Bunlar Yugoslavya sınırındaki İşkodra, Ohri gölleriyle, Yugoslavya – Yunanistan – Arnavutluk sınırlarının birleştiği yerde bulunan Presba Gölü’dür<sup>9</sup>.

<sup>6</sup> Osmanlı’da yaşayan Sırp, Arnavutlar, Bulgarlar belirli bölgelere yerleştikleri halde, Rumlar her tarafta oturuyorlardı. Bkz. Ünal, (1978: 1739).

<sup>7</sup> Sır Charles Eliot “Türkiye’de görünüş itibariyle fazla bereketli toprak yoktur ama Kuzey Arnavutluk daha boş, daha işlenmiş olup, diğer bölgelerden daha çekicidir” demektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Sır Charles Eliot (1990): *Avrupa’da ki Türkiye*, C. 2, İstanbul: 21.

<sup>8</sup> Süsseim, 1942: 573.

<sup>9</sup> *Yeni Hayat Ansiklopedisi*, 1979: 338.

Kısacası, Arnavutluk, Epir tepelerinden ve Pindus Dağları'nın karlı doruklarından başlayarak, arada derin vadiler ve verimli havzalar ile kesilmiş olarak Venedik Körfezi'ne kadar devam eden ve orada Alpler ile tam dikine kesişen uzun ve yüksek sıra dağlara denir<sup>10</sup>. Görüldüğü gibi Arnavutluk, Balkan yarımadasının batısında yer alır; kuzeyinde ve kuzey doğusunda Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, doğusunda Makedonya, güney ve güney doğusunda Yunanistan, batısında ise Adriyatik Denizi yer alır<sup>11</sup>.

## 2. Osmanlı Devleti Döneminde Arnavutluk

Müslüman Türklerle Arnavutların ilk temas ve münasebetleri 1385 yılına dayanmaktadır. Osmanlı Türkleri ile Arnavutlar arasında 1389 Kosova Savaşı'ndan 1506 yılına kadar sık sık mev'zii ve bölgesel savaşlar olmuştur. Osmanlı Türkleri 1506 yılından sonra; Adriyatik havzası ile Arnavutluk'ta mutlak bir egemenlik kurduklarından; münasebetler oldukça meyve vermeye başlamış ve tamamen Ortadoks – Hristiyan olan Arnavutların hemen hemen %65'i 1650 yılında Müslüman olmuştur. Böylelikle her biri Müslüman – Türklerle eşit haklara sahip olmuşlardır. İlk zamanlarda Osmanlı Türkleri ile Arnavutlar arasında bazı olaylar devam etmişse de; Arnavutların ihtidalarından sonra; hiçbir olay olmamış ve her Müslüman Arnavut kendisini Türk farz ederek Türklük gururu ve ruhu ile iftihar eden unsurlar durumuna gelmişlerdir. Büyük şehirlerde meskun olan Arnavut aydınlar imparatorluğun devlet teşkilatlarında kademe kademe görev alıp her biri başarılı görevler ifa etmişlerdir.

Arnavutlar devlete karşı olan sonsuz sadakatleri 3 Mart 1878 Yeşilköy Antlaşması'na kadar fasılasız devam etmiştir. Arnavutların bütün faaliyetleri tamamen anti-Slavist ve anti-Elenist bir mahiyet arz etmektedir. Balkanların hemen hemen en muharip bir unsuru olan Arnavutlar; tabiatıyla meskenet, zillet ve atalet içerisinde kalıp Elen veya Slav esareti altında yaşamayı hiçbir suretle kabul edemezlerdi<sup>12</sup>.

<sup>10</sup> Alphonse De Lamartine, (1991): *Osmanlı Tarihi*, İstanbul: s. 221.

<sup>11</sup> Yusuf Erdoğan, (1996): *Ülkeler Coğrafyası*, Ankara: s. 86.

<sup>12</sup> Ahmet Aydın, (1999): "Arnavutlar Alban Türktü mü?" , *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, İhlas Süreli Yayınları, Sayı: 62, İstanbul: s. 8.

19. ve 20. yüzyıllarda Arnavutluğun,Osmanlı Devleti için ne kadar önemli olduğunu anlamak için, Arnavutluk Tarihi'nin uzak geçmişini en iyi bir biçimde incelemek gerekmektedir.



## I. BÖLÜM

### 19. YÜZYILA KADAR ARNAVUTLUK TARİHİ

#### A. ARNAVUTLUK TARİHİNE GİRİŞ

##### 1. Arnavutlar'ın Menşei

M.F.Delaisi'nin dediği gibi "Sahra ve Tibet, Arnavutluk'tan daha iyi bilinmektedir"<sup>1</sup>. Arnavutların menşei meselesi henüz halledilmemiştir. Arnavutların 19. asrın ikinci yarısında, İşkumbi'den Tuna ve Sava nehirleri ile Venedik eyaletine kadar uzanan sahada yerleşmiş olan İlyrialıların doğrudan doğruya devamı oldukları Von Hohn, Gustov Meyer, Ribezzo ve Kretschmer gibi alimler tarafından iddia edilmiş ise de 20. asırda, Arnavutların Trak aslından oldukları ileri sürüldü. Eski Yunan muharrirlerinin İlyria hakkında verdikleri en eski malumat Korinta ve Korkira şehirlerinin M.Ö.627'de, şimdiki Draç limanının arka tarafında olan Epidannos şehrini kurmuş olduklarıdır. İškodra şehri ise, 604 (M.Ö.) yılına kadar bilinmektedir. Bununla beraber, Arnavutların İşkumbi'nin güneyinde bulunan Epirililer ile kuzey cihetinde Strymon (Struma)'a kadar yayılmış olan Makedonyalıların da ya ahfadı ve yahut yakın akrabası oldukları muhtemeldir. Medeniyetin Arnavutlarda, Epirililerde, Makedonyalılarda gelişimi arasındaki münasebet, Arnavutların bu son iki ırk ile yakınlığı bulunduğu delalet eder. Buna mukabil Pelasgelerin Arnavutların ecdadı olduğu hakkındaki mutalaa filolojinin bugünkü vaziyetinde ne ispat ne de reddedilebilmektedir<sup>2</sup>.

Görüldüğü gibi Arnavutların menşei hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu görüşleri şöyle sıralayabiliriz;

1. Arnavutlukta ve Yugoslavya'nın güneyinde yaşayan Balkan halkı 6 ve 7. yüzyıllarda tüm Balkanları ele geçiren Slavların dağlık bölgelere sürdüğü İlyrialılar, Trakyalılar ya da bilinmeyen bir halkın soyundan gelmektedirler<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Necip P. Alpan, (1975): *Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk*, Ankara: s. 63.

<sup>2</sup> K. Süsseim, (1942): "Arnavutluk" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: s. 582.

<sup>3</sup> *Anabiritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, (1992): "Arnavutluk" Maddesi, C. 2, İstanbul: s. 322.



2. Arnavutların kökenleri halen bilinmemekle birlikte, genelde İliyalılardan geldikleri, dolayısıyla da Hint – Avrupa dil grubuna bağlı oldukları kabul edilmektedir<sup>4</sup>.
3. Arnavutlar; malum olduğu veçhile Balkan yarımadasının en eski otokton unsuru olup; Avrupa'ya ilk tarım, ev sanatı ile demir ve bronz işletmeciliğini götürüp geliştirmiş olan Plaşgi'lerin seknesidirler<sup>5</sup>.
4. Pelasglar Avrupalıların en eski sakinleri olup “Troko – İllirienlerin” dedeleri yani Arnavutların en eski atalarıdır<sup>6</sup>.
5. Arnavutlar, Yunanlılar gibi Hint – Avrupa (Ari) ırklarının Avrupa ırkları grubunun Epir ırkları dalındandır<sup>7</sup>.
6. Onları (Arnavutları) Yunanlılar, Macarlar, Germenler, Venedikliler ve Türkler'den önce, kalelerine kapanmış olarak, İliyalılar adı altında görüyoruz<sup>8</sup>.
7. Arnavutların kökeni hakkında kesin bilgi veremeyen tarihçilerin bir kısmı İliyalıları, diğer bir kısmı da Trakları, onların atası olarak gösteriyorlar<sup>9</sup>.
8. Bir başka görüşte “bugünkü Arnavutların İlirlerle ve İliyalılarla sıfat etimolojisi bakımından dahi uzaktan ve yakından en küçük irtibatı olmadığı gibi ; etnik orijinlik yönündende hars ve halita münasebetleri yoktur. Arnavutlar; gerek etnik ve gerekse hars ve örf ve kültür yönlerinden tamamen Türktürler” demektedir<sup>10</sup>.

Arnavutların kökeni tamamiyle aydınlatılmamış bir konudur. Fakat araştırmacılar genel olarak Plaşgiler, İliyalılar ve Türkler üzerinde durmaktadırlar.

<sup>4</sup> Ömür Genç, (1995): *Arnavutluk Potansiyel Yatırım Alanları Araştırması*, Ankara: s. 1.

<sup>5</sup> Ahmet Aydın, (1971): *Batı Trakya Faciasının İçyüzü*, C. 1, Ankara: s. 107.

<sup>6</sup> Alpan, 1975: 65.

<sup>7</sup> Yılmaz Öztuna, (1991): *Devletler ve Hanedanlar, Avrupa Devletleri*, C. 4, Ankara: s. 32.

<sup>8</sup> Alphonse De Lamartine, (1991): *Osmanlı Tarihi*, İstanbul: s. 222.

<sup>9</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. *Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı*, 1987:24.

<sup>10</sup> Ahmet Aydın, (1999): “Arnavutlar Alban Türkü mü?” , *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, Sayı: 62, İstanbul: s. 8.

## 2. Arnavutların Sosyal ve Kültürel Yapıları

### a. Dil

Balkan yarımadasında değişik diller ve bunlara ait lehçe ile ağızlar konuşulmaktadır. Bunlar Slav dilleri, Latin kökenli diller, Türkçe, Yunanca, Arnavutça, Macarca, Çingenece vs.'dir<sup>11</sup>.

Balkan yarımadasında en çok konuşulan diller sıralamasında Arnavutça beşincidir<sup>12</sup>.

Eski şeklinde bir İlyria lehçesi olan Arnavutça, Hint-Avrupa dil ailesinin bir kolu olup, istiklal ve hüviyetini muhafaza edebilmiştir. Arnavutça kuzeyde Gega ve güneyde Toska olmak üzere iki lehçeye ayrılır. Latineden sonra Arnavutça üzerinde en mühim tesir icra eden dil Türkçe'dir. Bu yalnız din birliği dolayısıyla değil, fakat İslavların aksine olarak, Türklerin yüksek bir medeniyet sahibi olarak meydana çıkmalarından ileri gelmiştir. Osmanlı devrinin son zamanlarına kadar Arnavutlarca Türkler hep böyle telakki edilmiştir. Türklerin hakimiyeti devrinde en saf Türkçe şeklinde kullanılmış olan isim, fiil ve edat gibi kelimelerin miktarı hayret verecek derecede fazlaydı. Gustav Meyer tarafından yapılmış olan tahkikata nazaran, kendisinin bildiği 5140 Arnavutça kelimedenden 400'ü Hint-Avrupai lisanlar ile ortak, 1420'si Romence, 540'ı İslavca, 1180'i Türkçe'den alınmış olduğu gibi 540'ı da aslen Rumcadır<sup>13</sup>. Konuştukları dil, köküne uygun olarak, lehçeden lehçeye az farklar ile değişken basit Rumcadan Trakya Türkçe'sine, adaların bozulmuş İtalyancasından Hırvatistanın vahşi Almancasına kadar komşu dillerden etkilenmişlerdir<sup>14</sup>.

Arnavut yazısında, yıllarca türlü alfabeler kullanılmıştır. 1908 yılında 36 harflik bir alfabe kabul edilmiştir. Bu alfabe Latin alfabetesinden alınmadır<sup>15</sup>.

<sup>11</sup> İlker Alp, (1993): "Balkan Yarımadasındaki Gelişmeler", *Askerî Tarih Bülteni*, S. 44, s. 4.

<sup>12</sup> Alp, İ., 1998: 5.

<sup>13</sup> Süsseim, 1942: 579.

<sup>14</sup> Alphonse De Lamartine, 1991: 221.

<sup>15</sup> *Yeni Hayat Ansiklopedisi*, (1979): "Arnavutluk" Maddesi, C. 1, İstanbul: s. 339.

Bugün, Arnavutçayı Arnavutluk, Kosova, Makedonya ve Güney Epir'de yaşayan takriben 5-6 milyon kişi konuşmaktadır<sup>16</sup>.

## b. Din

Balkanlarda ırk ve dil yönünden olduğu gibi din bakımından da, çok karışık bir manzara görülmektedir. Öyle ki; Hıristiyanlığa (Ortodoks, Katolik ve çok az sayıda Protestan), Müslümanlığa ve Museviliğe inanan toplumlar, söz konusu bölgenin çoğu yerinde iç içe yaşamaktadır<sup>17</sup>.

Arnavutların, genellikle din hususunda gevşek ve hatta bir dereceye kadar lakayt oldukları malumdur. İster Müslüman ve ister Katolik veya Ortadoks olsun, dini itikat, Arnavutlar için samimi bir kanaatten ziyade, bir itiyattır<sup>18</sup>. Toktamış Ateş, Arnavutların dininden şöyle bahseder: "Dini yoktur, ibadethanelerin tümünü kapatmışlardır"<sup>19</sup>.

Dini işlerinde, tahkik ve tecrid ile alakası olmayan bu zihniyet memleketi zabtedenlerin dini olan İslamiyeti kabul etmelerini kolaylaştırmıştı. İskender Beyin istiklâl uğrunda yapmış olduğu mücadelenin maziye karışmasının müteakip, İslamiyet o derece bir nüfuz kazanmıştır ki, 19. asır milletin büyük kısmının ihtidası, ancak bir sene meselesi olarak telakki edilmekte idi. İşkodra sancağındaki Şaliler ile Şoşiler Hıristiyanlığa sadık kalmışlardır. İşkodra vilayeti dahilinde Reçi ve Loho kabileleri hemen tamamıyla Müslümandır. Gariptir ki, yalnız Müslümanlar ile meskun pek az mahal vardır ve bunlar Kurveliş vadisi (Tepedelen, Ergeri) ile Yukarı Arzan Dağları ve Mat havalisinden ibarettir. Bundan başka Müslüman Gegalar El basan, Ohri ve civarı, Drin'in sağ sahilinde Debre, Prizren, Yakova ve Gusina'da ekseriyet teşkil etmektedirler. Hıristiyan olan Arnavutlardan İşkumbi'nin kuzeyindekiler Katolik ve güneyindekiler ise Ortadokstur. Bu iki mezhebe mensup Arnavutların adedi hakkında, evvelce kati malumat mevcut değildi. Eski dört Osmanlı vilayetinde takriben Katolikler 180.000 ve Ortadokslar ile yarı

<sup>16</sup> Alp, İ., 1998: 5.

<sup>17</sup> Alp, İ., 1998: 6.

<sup>18</sup> Süssheim, 1942: 576.

<sup>19</sup> Ateş (1994: 23).

Yunanlılaşmışlar ise, 300.000. kişi olması gerekir. Müslümanların miktarı ise 1.000.000.'dan fazla idi. Müslümanlar, Hıristiyan vatandaşları tarafından Türk telakki edilmekte idiler. Bu dört Osmanlı vilayetinde mevcut Müslüman nüfusun mühim bir kısmını Türkler teşkil etmekte idi. 1939 yılında yapılan sayıma göre, Arnavutluk'un nüfusu 1.037.000 idi ki, bundan %69'u Müslüman, %20.5'ini Ortadokslar oluşturmakta idi. Arnavutlukta Bektaşiliğin mevcut olduğunu görüyoruz. Bektaşilerin Arnavutluktaki sayısı 200.000'dir diyenler, belki abartırlarsa da memleketin 6 Bektaşi bölgesine ayrılması (Priştë, Akçehisar, Elbasan, Görice, Fraşer, Ergeri), tarikatın kuvvetini gösterir. Arnavut bektaşileri, yarısı baba ve dede olmak üzere 12 kişilik bir dernek vasıtası ile idare olunur<sup>20</sup>.

Balkanlarda ikinci büyük din grubunu Müslümanlar teşkil etmekte ve Arnavutluk'un %70'ini veya %80'ini Müslümanlar meydana getirmektedir<sup>21</sup>.

### c. Ahlak ve Adet

Arnavutların köy evleri çok gariptir. Yolsuz bir tepe üstünde balçıktan yapılmış olan ev eksik olmayan düşmanlara karşı, müdafaya yarar<sup>22</sup>. Arnavutlukta değişmeyen tek şey zafer ve bağımsızlıklarına karşı duydukları sarsılmaz bağlılıkları idi. Zafere karşı olan ihtirasları mizaçlarının en göze çarpan özelliği ve kahramanlıklarının tek kaynağı idi<sup>23</sup>. Arnavutların yemeği süt ile pişirilmiş pirinç ve mısır unu çorbasından ibarettir. Arnavutların, içtimai vaziyetlerine ve yerlerine göre, mühim farklar arz eden kıyafetleri, gayet gariptir ve bu garabeti halkın çalımı tavrı bir kat daha arttırmaktadır. Osmanlı devrinin son asrında asker ile memur ve ağalar fes giyerlerdi. Hıristiyanların elbisesi Müslüman vatandaşlarınkinden yalnız ceketin koyu olan rengi ile ayırt edilirdi. Hukuki meseleler, gayr-i mektup kanuna (yazılı olmayan kanunlar) göre halledilmekte idi. Arnavutların Lek Dukagin (Dukacin) namını verdikleri bu kanun, prensler ailesine mensup olup, İskender Beyin hasmı ve 1481'de henüz hayatta bulunan Leka tarafından tanzim yahut toplanmıştır. Bu kanuna göre ceza işlerinde kan davasında daha yüksek bir hak yoktur. Bu hak kadın

<sup>20</sup> Süssheim, 1942: 576.

<sup>21</sup> Alp, İ., 1998: 7.

<sup>22</sup> Süssheim, 1942: 577.

<sup>23</sup> Lamartine, 1991: 221.

ve çocukları kan davasından istisna ederse de, daimi surette diğer bütün akrabalara şamil idi ve düşman aileleri, birbirine karşı yıllarca süren mücadeleye hazır bir halde bulundururdu. İftiraya uğratılan bir kız için intihardan başka kurtuluş çaresi yoktu. İftirayı atan da, mağdurun ailesi tarafından, o nispette şiddetli bir intikama maruz kalırdı. Osmanlı valileri bazen düşman aileleri arasında sulh tesisine muvaffak olurlardı. Bu meyanda takriben 1897 yılında İşkodra valisi kan davasının yalnız katile tatbik edilmesini kabul ettirdi<sup>24</sup>.

Arnavutlar Türk ahlak anlayışına fazlasıyla bağlı kalmışlar; namusu ve şerefi her şeyin üzerinde tutmuşlardır. Aynı zamanda misafirperverliği de en güzel bir biçimde uygulamışlardır. Bunda da Türk misafirperverliğinin büyük payı olduğu kesindir.

Türk – Arnavut yakınlığını 1926 yılında çekilen bir telgrafla da açıklayabiliriz. Bu telgrafta Tiran Elçisinin çok iyi karşılanmaktan duyduğu memnuniyet şu şekilde anlatılmaktadır;

“İki dost aile gibi sıkı ve samimi münasebette bulunmamızı ve kendilerinin de ikametgahımıza gelip sık sık bizi ziyaret etmekte kusur etmeyeceğini beyan eylerim”<sup>25</sup>.

Arnavut geleneklerine göre, ev gölgesinde adam öldürülmez, çünkü ev kutsal bir yer sayılır. Öldürülen adamın tüfeği alınmaz. Bir kan davasında, kadınlar barış isterlerse, bunu beşiği ters çevirerek anlatırlar. Bu hareket kavgayı durdurmaya yeterli sayılır. Çünkü, ırkın devamı bakımından, beşik de kutsal sayılır. Din adamları, kadınlar, silah taşıyacak yaşa gelmemiş erkek çocuklar kan davasının dışında kalırlar.

Kısacası, “Dukagin Kanunu” hükümlerine göre, toplum hayatının temeli şu üç esasa dayanır: 1. Aile 2. Kabile 3. Kan davası. Arnavutlar bu kurallara bağlı kalırlar<sup>26</sup>.

<sup>24</sup> Süsseim, 1942: 577-578.

<sup>25</sup> Bilal N. Şimşir, (1993): *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.1, Ankara: s. 290.

<sup>26</sup> *Yeni Hayat Ansiklopedisi*, 1979: 338.

#### d. Edebiyat

Türk ve Arnavut dili ve edebiyatlarının karşılıklı etkileşimlerini iyice belirtebilmek için, bu iki kardeş ulusa ilişkin dil ve edebiyatlarının menşe, mahiyet ve tarihi gelişmelerini kısaca hatırlamamız gerekir.

##### *da. Arnavut Edebiyatı ve Özellikleri*

Arnavut edebiyatı da, diğer uluslarda olduğu gibi, ilk önce a. Halk edebiyatı b. Aydınlar edebiyatı olmak üzere iki kısma ayrılır. Kahramanlık destanlarının, övgü ve yergi şarkıları ve şiirlerini, masal, hikaye, bilmece ve atasözlerini kapsayan Arnavut Halk Edebiyatı çok zengindir. Muhtevalarından öğrenildiğine göre bunun tarihi 19. asra kadar uzanır.

Bu alanda, Birinci Kosova (1389) ve İkinci Kosova (1448) savaşları, İskender Beyin lejander-epik mücadeleleri (1443-1467) ve kendisinin ölümü (1468) konu edinilmiştir.

Halk edebiyatı, destan, ağıt, tekerleme, bilmece, masal, atasözleri gibi türleri ile zamanımıza kadar gelmiş ve fakat 20. asırda aydınlar edebiyatı ile kaynaşmaya başlamıştır.

Aydınlar Edebiyatına ait ilk metinler, 14. asrın başında Francum Brochardum'un bıraktığı yazılarla başlar. Bu edebiyat ta iki bölüme ayrılır:

- A. 13. asırdan 19. asrın ortasına kadar devam eden Klasik Arnavut Edebiyatı,
- B. Tanzimat'tan sonraki Modern ve Milli Arnavut Edebiyatı

##### *db. Türk – Osmanlı Etkisinde Kalan Arnavut Edebiyatı*

Bu dönemin en önemli simaları şunlardır:

1. Nezimi adlı şair Farsça - Türkçe – Arnavutça karışık iki divan yazdı.
2. 1724 yılında Muçizade, “Kahve” hakkında ünlü bir şiir yazdı.

3. Tiranlı Hacı Ethem Bey (1783-1846) Türkçe dört divan bıraktı.
4. Beratlı İbrahim Nezim ve Süleyman Naib ve Berat valisi Velabishtli İsmail Paşa divan edebiyatı yolunda şiirler, ilahiler ve divanlar meydana getirdiler.
5. Bunların dışında; Hasa Züko Kamber, Molla Hüseyin Dobraçi, Molla Salih Pata, Margırıçlı Mehmet, Konispollü Muhammed KYÇYKU, Beratlı Şeyh Süleyman Temani, Elbasanlı Şeyh Ahmet, Tiranlı Hacı Ethem, Ülginli Hafız Ali gibi kişiler edebi alanda eserler yazdılar<sup>27</sup>.

Arnavut edebiyatının gelişmemesinin birçok nedeni vardır. Bunların dışında, kesinleşmiş bir alfabe bulunmaması gelir. 19. yüzyılda edebiyatı geliştirme yolunda büyük çabalar harcanmış, dilbilgisi kitapları, sözlükler yazılmaya, kesin bir alfabe düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu devrin edebiyat alanındaki önemli kişilerini başında, şiir alanında Jeronimi De Rada (1814-1903), F. A. Santori (1819-1894), dini eserler alanında A. Xanomi gelir.

20. yüzyılda bir yazı birliği doğunca, Arnavut edebiyatında da bir gelişme görülmeye başlandı. İlk iş olarak da, gene sözlükler, dilbilgisi kitapları yayınlandı. 20.yüzyılın en büyük Arnavut şairi Giergi Fishta (1871-1940)'dır. Şiir alanında D.Lazar Shantoja ile Lasgush Poradeci de büyük ün salmışlardır.

Yazı alanındaki bu kısırlığın yanında; Arnavut Halk Edebiyatı büyük bir zenginlikle kendisini göstermiştir. Halk türküleri, atasözleri, bilmece, kahramanlık şarkıları çok zengindir<sup>28</sup>.

#### e. Nüfus

Arnavutluk 28.748 kilometrekare yüzölçümü<sup>29</sup> ve yaklaşık 3.3 milyon nüfusu ile Avrupa'nın en küçük ve en az nüfuslu ülkelerinden biridir<sup>30</sup>. Osmanlı devrinde Yanya, İşkodra, Manastır ve Kosova vilayetlerinde 2.600.000 nüfus vardı. Bunun 1.5

<sup>27</sup> Alpan, 1975: 151,153-154.

<sup>28</sup> *Yeni Hayat Ansiklopedisi*, 1979: 339.

<sup>29</sup> Alp, İ., 1998: 2.

<sup>30</sup> Genç, 1995: 1.



milyonunu Arnavut ve diğerkleri ise Türk, Ulah, Bulgar, Rum, Sırp ve Çingeneler teşkil etmekteydi<sup>31</sup>. Hicri 1299 yılında yapılan bir nüfus sayımına Arnavutlar kadın ve kızların sayımından dolayı tepki göstermişlerdir<sup>32</sup>. Bu da bize Arnavutların ahlak anlayışı hakkında bilgi vermektedir.

Bugüne gelindiğinde ise; Nisan 1989 nüfus sayımına göre Arnavutluk'un toplam nüfusu 3.187.417'dir. 1993 yılı ortasında (resmi tahmin) nüfusun 3.285.000 olduğu tahmin edilmektedir. Nüfusun büyüme oranı 1950-1980 döneminde % 2.4 iken, 1992'de % 2.1 olmuştur. Yüksek büyüme oranı, devlet politikasıdır. Ancak azalan doğum oranı ve kitlesel göçler (1993'de net dışarı göç 1000 kişi başına 6 kişidir) sonucu, 2000 yılında nüfusun 3.5 milyona yaklaşacağını göstermektedir. (Oysa devletin hedefi 4 milyon olmaktadır.)

Nüfus yoğunluğu kilometrekare başına 114 olup, (1938 yılında kilometrekare başına 36 kişi idi) oldukça yüksektir. Kırsal kesimde yaşayan nüfus oranı 1988'de %85 iken, 1989'da % 64.5 ve 1994'de % 60 olmuştur. Nüfusun % 55'i çalışma yaşında (15-59 erkekler için, 15-54 kadınlar için) bulunmaktadır. Çalışma yaşının üstündeki nüfusun toplam nüfusa oranı ise % 10'dur.

Bugün nüfusun % 90'ını Arnavutlar, % 8'ini Yunanlılar ve % 2'sini diğerk etnik gruplar (Makedonyalılar, Karadağlılar, Sırp, Hırvatlar) oluşturmaktadır. Arnavutluk'un başkenti yaklaşık 250.000 nüfusa sahip olan Tiran'dır. Diğerk büyük kentler ise sırasıyla; Durrës (Durazo), Elbasan, Shkoder (Scutari), Vlore (Valona)'dır. 1990 yılı itibarı ile nüfusun %34'ü kentlerde, %66'sı ise kırsal kesimde yaşamaktadır<sup>33</sup>.

Ayrıca bugün Bulgaristan'da 643'ü erkek, 462'si kadın olmak üzere toplam 1105 Arnavut yaşamaktadır<sup>34</sup>. Arnavutların bugün yalnızca beşte üçü Arnavutlukta yaşamaktadır. Nüfusun büyük bölümü ekonomik koşulların zorluğu nedeniyle yüzyıllar boyunca kitleler halinde ülke dışına göç etmiştir. Yunanistan'daki 16.

<sup>31</sup> Genç, 1995: 1-2.

<sup>32</sup> Ayrıntılı bilgi için Bkz. BOA., *Y.A. Hus.*, 169/20, 11.01.1299.

<sup>33</sup> Genç, 1995: 1.

<sup>34</sup> İlker Alp, (1990): *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi(1878-1989)*, Ankara: s. 5.



yüzyıl kökenli Arnavut azınlığın etnik özellikleri hemen hemen tümüyle kaybolmuşken Yugoslavya'daki (Kosova) Arnavutlar özerklik elde etmiştir. Türkiye, İtalya ve ABD'de de Arnavutlar vardır<sup>35</sup>.

Arnavutluk nüfusunun 1989-1993 dönemi arasındaki gelişimi şöyledir<sup>36</sup>.

**Tablo. 1 1989-1993 Nüfus Artışı**

<b>YILLAR</b>	<b>NÜFUS (MİLYON KİŞİ)</b>
<b>1989</b>	<b>3.18</b>
<b>1990</b>	<b>3.26</b>
<b>1991</b>	<b>3.29</b>
<b>1992</b>	<b>3.36</b>
<b>1993</b>	<b>3.36</b>

### **3. M.Ö. Arnavutluk**

Günümüz Arnavutluğunu daha iyi tanıyabilmek için Arnavutluğun tarihsel sürecini en iyi bir şekilde gözden geçirmek gerekmektedir.

Arnavutların kendi elleriyle yazılmış ve bugünkü nesle intikal etmiş tarihleri mevcut olmadığından Arnavut tarihine nüfuz edebilmek için komşularının tarihlerinde aramalar yapmak faydasız olmayacaktır.

#### **a. Yunan Tarihinde Arnavutluk**

Eski Yunanistan tarihi, İsa'nın doğumundan 1900 sene evvel Mora'da kurulan Inebahtı kasabasının temel taşı ile başlar. Ve orasının yapılışından 1754 sene

<sup>35</sup> *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, 1995: 324.

<sup>36</sup> Genç, 1995: 2.

sonra Roma hükümdarlarından Momios tarafından zapt edilerek mahvolması ile nihayetlenir, bu onyedibuçuk asırlık zamanı dört devreye ayırmak mümkündür.

1. Başlangıcı belli olmayan zamandan Duris'lerin milattan evvel 1100 senesine kadar olan istilalarına kadar,
2. Birinci devrin sonundan İran seferlerinin bittiği milattan evvel 420 senesine kadar,
3. İkinci devre sonundan Büyük İskender zamanına yani milattan 320 senesine kadar,
4. Yukarıda işaret edildiği gibi Romalıların Yunan topraklarını kasıp kavurdıkları miladi İsa'dan 146 sene evveline kadar,

Yunanlılardan daha eski olan Arnavutların ve Arnavutluğun komşularının bu uzun hayatlarıyla yakından alâkalı olduğundan hiç şüphe yoktur. Yunanlılar birinci, ikinci, üçüncü devrelerde birçok hükümetçiklerden teşekkül ederdi. Atina, İsparta, Argos v.s. avuç içi kadar bir yerde kurulan bu düzinelerle hükümetler gah yalnız başına, gah iki taraflı veya üç taraflı birbiri ile kavga ve harp edip dururlardı.

Bunların içinde yer tutabilen ve birçok masallarla büyütülmüş olan Truva Muharebeleri ile, İran'a karşı yapılan Midya harpleridir. Truva milattan on bir, on iki asır evvel, İran harpleri ise milattan beş asır evvel başlamıştır<sup>37</sup>.

#### **b. M.Ö. 6000-200 Pelasg Çağları**

Avrupalıların en eski sakinleri olup Troko – İllirienlerin dedeleri yani Arnavutların en eski ataları kabul edilen Pelasgların Balkan yarımadasında yaşadıklarını görüyoruz. Bunların nereden geldikleri kesinlikle çözülmüş değildir. Bazılarına göre onlar yerli (otokton) dirler. Bazılarınca doğudan gelmişler, başta Herodote olmak üzere, eski Yunan ve Romu tarihçileri ve coğrafyacıları (Strabon, Thucidite, Plutargue, Ptolemee, Pausimias, Batlamius vb.) Pelasglar hakkında bilgi verirler ve bunların Balkan yarımadasından Küçük Asya ve İtalya'ya taşıklarını söylerler. Herodote "Pelasglar, barbar bir dil konuşurlardı, yani dilleri Elence değildi" diyor. Diğer yazarlarda Pelasgların göklerdeki yıldızlara taptıklarını söylerler ki, bundan Elen Mitolojisi doğmuştur. Pelasglar, yıldızların adlarını gün, ay

<sup>37</sup> Süleyman Külçe, (1944): *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir: s. 12,13.

ve yıllara vermişlerdi. Bu isimler Elen, Hint – Avrupa dillerinde de aynen kullanılmaktadır. Tarihin kesinlikle zikrettiği bir gerçek de şudur ki, Pelasglar Avrupa'ya tarımcılığı, ev yapma sanatını ve demirin işletilmesini getiren ilk kavimdir. Pelasglar sonradan bazı coğrafi ve kabilevi kollara ayrılıp İilir, Trak, Epir, Makedon, Frig ve Etrüsk... adını aldılar<sup>38</sup>.

#### c. Makedonyalılar ve Arnavutlar (M.Ö. 1392-147)

Makedonyalılar kendi adlarını verdikleri yerlerde göründüler(M.Ö.1392)ve güçlü bir medeniyet kurdular. Bunlar 359-336 yıllarında büyük bir krallık kurdular. Büyük İskender'in kurduğu imparatorluk, 200 yılında parçalandı ve 147'de Romalılar'ın hakimiyetine girdi<sup>39</sup>.

#### d. Epirililer ve Arnavutlar (M.Ö. 1270-148)

Güney Arnavutlukta yani Preveze Körfezi, İşkumbi ırmağı, Makedonya arasındaki yerlerde Epirililer tarih sahnesinde göründüler. Bunların en parlak çağları kral Epirus (Pyrhus: 307-272) zamanına rastlar. Romalılarla yapılan çetin savaşlar sonunda Epir kıtası 148'de Roma idaresine geçti<sup>40</sup>.

#### e. İlliryalılar ve Arnavutlar (M.Ö. 1250-33)

Kuzey Arnavutlukta ve Tuna ile Adriyatik denizi arasında İlliryalılar büyük bir medeniyet kurdular. Bunların en parlak uygarlıkları 381'de kral Bardhyl (Ak-yıldız) ile başlar. Hele kraliçe Tefta'nın (231-229) İškodra'yı başkent yaptığı çağlar her yönden ileridir. 222'de Romalılar İlliryalılarla temasa başladılar, yıllarca devam eden savaşlar sonunda 148'de İškodra Romanın eline geçti. 33'de Roma tüm İlliryayı zapt etti. Sonra Claude ve Büyük Konstantin gibi İlliryalı imparatorlar Romayı idare ettirler. İlliryalılara ait eserler, Avrupa müzelerinde ve bilhassa Viyana müzesinde bulunmaktadır<sup>41</sup>.

<sup>38</sup> Alpan, 1975: 65.

<sup>39</sup> Alpan, 1975: 65.

<sup>40</sup> Alpan, 1975:65.

<sup>41</sup> Alpan, 1975: 66.

#### f. Traklar ve Arnavutlar ( M.Ö. 1200-M.S. 46)

Trakya denen yerlerde yaşayan Traklar'ın, en önemli siyasi varlıkları beşinci asırda görülür. M.S. Romalıların egemenliğine girdiler ve asimile oldular, fakat dilleri Hint-Avrupa dillerinde ve Arnavutça da izler bırakmıştır<sup>42</sup>.

#### g. Etrüksler ve Arnavutlar (M.Ö. 1000-450)

Pelasg soyundan olan bu kavim İtalya yarımadasında yaşadı ve son zamanlarda yapılan araştırmalara göre Arnavutça ile Etrüks dili arasında ilişkiler tespit edildi. Ayrıca Pelasg soyundan olduğu kabul edilen Friglerin de (500-190), batı-kuzey Anadolu'da yaşadıkları öne sürülmektedir<sup>43</sup>.

#### 4. Osmanlı Devleti'nin Arnavutlukta Görünmesine Kadar ki Arnavutluk Tarihi

##### YILLAR:

##### OLAYLAR:

6-9

:İlliryalıların Romalılara karşı büyük ayaklanmaları.

150

:Roma yazarlarından Claude Ptolemee, Alvanoi veya Albanai adlı bir kabileden ve Kruya civarında bu adı taşıyan bir şehirden bahseder. Bugünkü çeşitli dillere göre söylenen Albania, Albanie, Albanien, Arbania, Arberi, Arvania, Arbanâş, Arbereş, Arnavutluk... vs. isimlerinin ilk defa buradan çıktığı tahmin edilmektedir.

284

:Romalılar, İlliryaya "Epirus Nuova" (Yeni Epir) adını verdiler. Güney Epir'e de "Epirus Vetus" (Eski Epir) dendi.

378

:Vizigotların batı-güney akınları.

395

:Roma İmparatorluğu ikiye bölününce, Arnavutluk'un kuzeybatı kısımları Romaya ve diğer kısımları ise Bizans'a

<sup>42</sup> Alpan, 1975: 67

<sup>43</sup> Alpan, 1975: 66.

- bağlandı.
- 441 :Hunların Arnavutluk'a akınları.
- 548 :İslavlar ilk defa İlliryaya girdiler ve yedinci asra kadar kaldılar.
- 640 :Sırp'ların Arnavutluk'a girişi ve meddü cezir dalgaları halinde 1360 yılına kadar kalmaları.
- 717 :Arnavutluk Ortadokslarının İstanbul'daki Fener Patrikhanesine bağlanması.
- 732 :Arnavut Kiliselerinin Roma'dan ayrılması.
- 7-11. Asırlar :Feodalizmin Arnavutluk'a yerleşmesi.
- 851-1018 :Bazı Arnavut ülkelerinin Bulgar hakimiyetinde kalması.
- 1019 :Bizans yazarları ilk defa Albania adını kitaplarında kullanıyorlar.
- 1054 :Kiliselerin kesin olarak batı ve doğu olarak ayrılması.
- 1081-83 :Normanların Arnavutluk'a akınları.
- 1084 :Albania adı Avrupa kitaplarında da görülmeye başlar.
- 1096 :Kızılhaç akınları ilk defa Arnavutluk'tan geçiyor.
- 1107-8 :Normanların ikinci defa Arnavutluk'a saldırımları.
- 1157 :Papa V. Nicholas Roma'da İlliryyalılara mahsus kilise kurdu.
- 1190-1216 :Alberia'da prenslik idaresi hüküm sürdü.
- 1204-1318 :Arnavutluk'ta Epir Despotluğu hakimiyeti.
- 1257-58 :Arnavutların Bizans'a karşı ayaklanmaları.
- 1272 :Carl d'Anjou, Arberia kralı ilan edildi.
- 1336 :Kuzey Arnavutluk'taki Malisorlar Bizans'a karşı isyan ettiler.
- 1341 :Tesalya Arnavutları ayaklandı.
- 1343-1347 :Sıpr Kralı, Arnavutluk'u işgali altında bulundurdu.
- 1359-1388 :Arnavutluk'ta Karl Topia idaresi.
- 1388-85 :Osmanlı Türkleri Arnavutluk'ta göründüler ve Arnavutlarla çatışmaya başladılar, bu savaşlar dalgalı bir şekilde bir asırdan fazla sürdü<sup>44</sup>.

<sup>44</sup> Alpan, 1975: 66,67,68.

## 5. 14. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Kadar Arnavutluk Tarihi

### a. Birinci Kosova Muharebesinde Arnavutluk (1389)

Osmanlı Devleti 1299 yılında kurulmuş ve Balkanlara doğru genişlemeye başlamıştır. İlk olarak 1364 yılında Sırp Sındığı Savaşı yapılmış ve bunu Osmanlı devleti kazanmıştır. Balkanlardaki Osmanlı ilerleyişinin devam etmesi üzerine Haçlılar (Sırp, Bosna, Macar, Eflak, Hırvat, Leh, Çek) birleşerek Birinci Kosova Savaşı'nı açmışlardır<sup>45</sup>. Osmanlı hükümeti aleyhindeki ittifak haberi alınır alınmaz Vezir-i Azam Çandarlı zade Ali Paşa ordunun başında hemen Rumeli'ye geçti. Hüdavendigar da ayrı bir ordu ile biraz sonra Çanakkale Boğazı'nı geçerek Rumeli'ye yürüdü. Ordunun böyle ikiye ayrılmasından maksat harp sahasına yürüyecek ordunun arkasını tehlikeye düşürmemek ve iaşesini kolaylaştırmak idi. Bu sebeple Ali Paşa; Pravadi, Şumnu, Tırnova, Silistre, Niyebolu Kalelerini fethederek Bulgar kralı Susmanosu ittifaktan ayırdı. Ve ordunun arkasını temin etti. Sonra batıya doğru giderek Murat Hüdavendigar'ın Kosova'daki ordusu ile birleşir. Hükümdar ordusu Sırp, Macar, Ulah, Boşnak ve Arnavutlardan mürekkep yüz bin kişilik bir orduyu Kosova Sahrasında çadır kurmuş, intizarda buldu. Düşman yüz bin, Osmanlı ordusu kırk bin kişi idi. Birkaç gün içinde kati zafer kazanıldı. Fakat harp meydanını gezen padişahın yaralı bir düşman tarafından hançerlenerek öldürülmesi ordunun sevincini kedere çevirdi. Dağılan düşman, kendi memleketine doğru arkasına bakmadan kaçıyor. Arnavutlar da öyle... Onlar da kendi dağlarına savuşuyorlardı. Bozulanlar takip edilmedi değil. Fakat pek sarp ve kayalıklardan ibaret olan Arnavutluk dağlarının hem büyük orduların hareket ve manevrasına müsait olmaması, hem de genç Osmanlı ordusunun henüz dağ muharebelerine pek de alışkın bulunmaması Osmanlı komuta heyetini biraz dikkatli olmaya mecbur ediyordu. Buna Birinci Kosova Harbi adı verilir<sup>46</sup>. Arnavutlar, Türklerin gelişinden 14 asır önce yabancı hakimiyeti altına girmişler, yabancı kültürel etkilere maruz kalmışlar, yalnız kültürel değil, aynı zamanda tam bir etnik asimilasyon ile tehdit edilmişlerdir<sup>47</sup>.

<sup>45</sup> Külçe, 1944: 40.

<sup>46</sup> Külçe, 1944: 41.

<sup>47</sup> Hasan Kaleshi, (1981): *Türklerin Balkanlara Girişi ve İslâmlaşırma*, S: X-XI, İstanbul: s. 178.

Fakat daha sonraki konularımızda da göreceğiz ki Osmanlı Devleti Arnavutluk'a medeniyet götürecektir.

### **b. Arnavutluk'un Fethi ve Sonrası**

Arnavutluk'un fethi uzun mücadeleleri gerektirmiş ve bu ülkeye yerleştirilmiş olan Türkler, birçok isyanlarla karşılaşmışlardır. Andre Topia adlı bir Arnavut prensi, 1432'de ayaklanarak Arnavutlukta Türk kuvvetlerine saldırıp onları yenilgiye uğratmış, böylece isyan daha da genişlemişti. Bunun üzerine 1433'de, Arnavutlara karşı Evrenezoğlu Ali Bey, ertesi yıl da Üsküp Sancak Beyi İsa Bey kumandalarında gönderilen kuvvetler de yenilgiye uğratılmışlardır. Fakat daha sonra Turahan Bey'in kumandasında sevk edilen Türk kuvvetleri, bu üç yenilginin öcünü alarak Arnavutlukta sükuneti sağlamışlardır; bunun sonucunda da Arnavutlar arasında Müslümanlık yayılmaya başlamıştır. Bu hareket sırasında ilk kez, 1410'da daha sonrada 1423 ve 1424 yıllarında kesin olarak Osmanlılara tabi hale getirilen Kastriyota ailesinden Mirdita prensi Yani (Jan) Kastriyota, oğullarını rehin olarak Osmanlılara göndermişti. Bu çocukların en küçüğü olan İskender dışındakiler ölmüşlerdi. Hıristiyan adı Jorj, Müslüman adı İskender olan bu genç Arnavut çocuğu , uzun yıllar Türklerin yanında , sarayda yetişmiş ve Sancakbeyi olmuştu. Babası Yani Kastriyota'nın ölümü(1443) üzerine memleketi, doğrudan doğruya Osmanlı Devletince fethedilmişti. İskender Bey, memleketine sahip olmak amacıyla Osmanlılardan kaçarak Mirdita'yı ele geçirmek niyetindeydi. O, Hunyadi Yanoş ile Osmanlılar arasındaki Morava(Niş yakınında) savaşında ordudan kaçarak bozguna sebep oldu ve "Kroya(Akçahisar) sancağına atandığına dair" ele geçirdiği sahte bir fermanla Kroya'ya girip oradaki Türk muhafızlarını öldürdükten sonra tarihe geçen ünlü mücadelesine başladı<sup>48</sup>. Namık Kemal, İskender Bey'in isyanını şöyle açıklamaktadır:

“ İskender Bey bu hareketi kendini yetiştiren bir millete karşı değil de, kendisi ile açıktan açığa savaşan bir millete karşı yapmış olsaydı yine davranışı nefretle karşılanırdı. Bir asker için bağlı olduğu ordudan kaçmak, bir hizmetçi için

<sup>48</sup> Sevim ve Yücel (1990: 119).



efendisine kılıç çekmek ne derece haklı bir sebebe dayanırsa dayansın hiçbir zaman meşru olamayacağı gibi maruzda gösterilemeyeceği açıktır”<sup>49</sup>.

### c. İskender Bey’in Osmanlılarla Mücadelesi

Morava Muharebesi esnasında Osmanlı ordusundan kaçarak Kroya (Akçehisar)’yı kendisine merkez yapan İskender Bey, Arnavutluk işleri hakkında görüşmek üzere bütün akrabasıyla, Arnavutluk senyörleri ve kabile reislerini Kroya’ya davet etmiştir; orada yapılan iki müzakerede, Arnavutluk ile Epir’deki yerlerin Türklerden geri alınmasına karar verildi. İskender Bey’in bu muvaffakiyeti Osmanlıların Jan Hunyad’la uğraştıkları zamana tesadüf ettiğinden İskender Bey’e bakacak vakitleri yoktu; bu suretle İskender Bey ilk başarısıyla babasının yerlerini geri almaya muvaffak oldu. Bundan sonra faaliyetine devam ederek Türklerin fetih hareketine karşı koymak için Kroya ile İşkodra’ya yakın olan Adriyatik Denizi kenarında Venediklilerin hakimiyeti altında bir liman olan Leş (Alessio=Lisüs) kasabasına Arnavutluk beylerini davet ile ikinci bir kongre yaptı.

### d. İskender Bey’in Topladığı Kongre

1 Mart 1344 tarihinde akdedilen bu kongreye Dukakin’ler, Musaki’ler, Topia’lar, Balşa’lar, Araniti’ler, Politi’ler ve diğer Arnavut senyörleri ile başta İstefan (Ftiyen) Çernoviç olmak üzere Karadağ prensleri iştirak etmişlerdi; kongrede İskender Bey bütün Arnavutlara baş olmak üzere seçildi, her Arnavut senyörü derecesine ve varidatına göre kendisine bir vergi verecekti.

### e. Arnavutluk’un Bağımsızlık Tarihi

İskender Bey 1444 senesi Haziranında Evrenuz zade Ali Bey kumandası ile Debre’ye gelen yirmi veya yirmi beş bin kişilik bir akıncı kuvveti ile çarpıştı; büyük kayıp vermekle beraber Ali Bey’i çekilmeye mecbur etti; bu başarıyı 29 Haziranda

<sup>49</sup> Kemal (1971: 358).



kazandığından bu tarih Arnavutluk bağımsızlığının başlangıcı olmak üzere kutlandı<sup>50</sup>.

## f. II. Murat'ın Arnavutluk Seferleri

### fa. II. Murat'ın Birinci Arnavutluk Seferi

İskender'in hareketi Osmanlı hükümdarını kızdırdı; zaten o sırada İskender'in büyük biraderinin oğlu Hamza Bey, amcası ile arasının açılmasından dolayı Osmanlılara iltica eylemiş ve bazı Arnavut şehirlerinin İskender'e muhalefetinden bahis ile padişahı tahrik etmiş ve İkinci Sultan Murat'ın bizzat Arnavutluk'a hareketine sebep olmuştu. Hamza Bey 1443 senesinde Morava Muharebesi esnasında İskender'le beraber Arnavutluk'a kaçmıştır. İkinci Sultan Murat, Hamza Bey'in teşviki ile 851 H. 1447 M.'de bizzat Arnavutluk seferine çıktı; İskender'e ait bir kısım yerleri işgale başladı. İskender Bey görünmüyordu; Kroya muhasara edildi; o zamana kadar alınamayan ve Mois Dibra'ların dirliği olan Debre-i Bâlâ ile diğer bazı mahaller alındı. Sultan Murat, Arnavutluk işini kati suretle halletmeye karar vermişti. Fakat bu sırada şansını bir defa daha denemek isteyen Jan Hunyad'ın hareketini haber alınca Arnavutluk işini kumandanlarından Mustafa Paşa'ya bırakarak Sofya'ya gelip hazırlığa başladı. Bunu müteakip meydana çıkaracaktır. İskender Bey Debre'ye geldi, Mustafa Paşa kuvvetlerini mağlup etti. Kumandanı ile beraber bir hayli esir aldı ve verdiği sözü hilafına esirleri öldürttü; yalnız Mustafa Paşa ile on iki zabiti para karşılığında salıverdi (1448 Ağustos veya Eylül)<sup>51</sup>.

Jan Hunyad, Kosova Harbine gitmek üzere iken İskender Bey'e ve İskender Araniti'ye haber göndererek Osmanlılara karşı birlikte hareket etmeyi teklif etmiş ve söz almıştı. Hatta İskender Bey, Venedik Cumhuriyeti ile sulh yaparken Hunyad ile birleşmek niyetinde olduğunu söyleyerek Cumhuriyetten bir miktar para bile almıştı; çünkü Jan Hunyad'ın Türklere karşı muvaffak olamamasının Balkanları tamamiyle

<sup>50</sup> İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (1949): *Osmanlı Tarihi*, C. 2, Ankara: s. 59-60.

<sup>51</sup> Uzunçarşılı, 1949: 61.

Türk hakimiyeti altına sokacağına kanidi; fakat İkinci Kosova Muharebesi İskender ile diğer Arnavut Beylerinin yardıma gelmelerinden evvel vukua gelmiş idi<sup>52</sup>.

*fb. İkinci Murat'ın İkinci Arnavutluk Seferi*

Hristiyan kaynaklarına göre bu İkinci Kosova Muharebesinden sonra İkinci Sultan Murat Arnavutluk'a bizzat iki sefer daha yapmıştır; halbu ki padişah seferlerini mutlak surette kaydetmiş olan Osmanlı tarihleri İkinci Murat'ın 1447'de oğlu Şeyhzade Mehmet'le beraber yapmış olduğu Arnavutluk Seferi'nden başka diğer bir Arnavutluk Seferi'nden bahsetmiyorlar; bununla beraber tarih ve vaka zikrederek yabancı tarihlerin kayıtları ve bazı Osmanlı olayları Kosova seferinden sonra Sultan Murat'ın Arnavutluk'a hiç olmazsa bir sefer daha yapmış olduğunu ima etmektedir.

İskender Bey, İkinci Kosova Harbini müteakip teşkilatı vasıtası ile İkinci Sultan Murat'ın geleceğini haber alınca kalelerini tahkim ile Türk ordusunun geçeceği yerleri tahrip etti, silah kullanamayan halkı Venedik idaresindeki yerlere gönderdi; Kroya Kalesine mühim kuvvet koydu ve kendisi de on iki bin kişilik bir kuvvetle doğuya, yani Debre'ye doğru gitti. Arnavutluk'a giren Sultan Murat evvela Sivetigrat Kalesini alarak sonra Kroya'yı kuşattı (1449). Kale önünde toplar döküldü. İskender, Kroya'ya iki fersah mesafedeki dağlara saklanmış olup görünmüyordu; bu sarp yerlerdeki muharebelerde Türkler epey zorlanmışlardı. İskender, vergi vermek suretiyle teklif edilen sulhü kâbul etmedi; Sultan Murat da yalnız Sivetigrat'ı almakla kalarak geri döndü.

İskender Bey, Türkler tarafından ikinci defa zaptedilen Sivetigrat'ı geri almak için çalıştıysa da 900 ölü ve 1000'den fazla yaralı verdikten sonra çekilmeye mecbur olmuştu; daha sonra Berat (Arnavutluk Belgrat'ı) şehri de Türklerin eline geçti. Burayı kurtarmaya gelen İskender'in kumandanı Pol Maneshi yakalanarak öldürüldü<sup>53</sup>.

<sup>52</sup> Uzunçarşılı, 1949: 62.

<sup>53</sup> Uzunçarşılı, 1949: 63.

*fc. İkinci Murat'ın Üçüncü Arnavutluk Seferi*

1450'de Sultan Murat yanında 18 yaşında bulunan oğlu Şehzade Mehmet olduğu halde Arnavutluk'a bir sefer daha yaptı. İskender Arnavut beylerin kendi aleyhine dönmüş olmalarından dolayı heyecan içinde idi; papazları elde ederek halkın kuvve-i maneviyesini kuvvetlendirmeye ve kendisini Türklere galebe edeceğini vaat ile Arnavutları iknaya muvaffak oldu. Sultan Murat, Kroya'yı tekrar kuşattı; Venedik'e karşı kendisine yardım etmediği için Napoli Kralı Alfons, İskender'e kızgındı; yalnız Ragusa Cumhuriyeti el altından İskender'e yardım ediyordu. Kroya teslim teklifini kabul etmedi; tahrip edildiyse de alınamadı; İskender'in hariçten yapmış olduğu hücumlar püskürtüldü. Kroya muhasarası beş ay sürdü. İskender Bey ümitsiz bir halde şehri Venediklileri terke razı olduysa da ses çıkmadı. Bu sırada Jan Hunyad'ın Arnavutluk'a yardıma geleceği haberi gerçek olduğundan Sultan Murat muhasarayı kaldırıp çekilmeye başladı (1450 Kasım). Fakat Jan Hunyad'ın geleceğinin aslı çıkmadı<sup>54</sup>. Bu süreçten sonra Napoli Kralı İskender'i himayesine almıştır.

**g. İskender Bey'in Osmanlılarla Anlaşması**

1458'de Aragon ve Napoli kralı Beşinci Alfons'un ölümü İskender'i iyi bir koruyucudan mahrum bıraktı. Alfons'un yerine geçen oğlu Ferdinand kendisine rakip olan Anjuven'lerle karşılaştı ve Papanın daveti üzerine İskender Bey, Napoli kralına yardıma karar verdi; Osmanlı hakimiyetini ve vergiyi kabul etti. Papa II. Pi, İskender'in Türklerle yaptığı bu anlaşmayı iyi görmediyse de İskender hem kendi hesabına ve hem de Ferdinand'a yardım bakımından bu anlaşmayı doğru buldu (1460). Bundan sonra İskender Bey İtalya'ya gitti<sup>55</sup>.

**ğ. İskender'le Venedik ve Macarlar'ın Osmanlılar Aleyhine İttifakları**

Daha aşağıda görüleceği gibi Türklerin Bosna'yı almaları, Mora'da Venediklilere ait Argos şehrini ele geçirmeleri uzun zamandan beri tereddütlü bir

<sup>54</sup> Uzunçarşılı, 1949: 64.

<sup>55</sup> Uzunçarşılı, 1949: 66.

siyaset takip eden ve Arnavutluk üzerinde Napoli kralıyla nüfuz rekabetine kalkışmış olan Venediklileri, Türklere karşı İskender'le ittifaka sevk etti. İki taraf arasındaki anlaşma 1463 senesinde ve müsavi şartlar altında yapıldı. İskender Bey Venedik Cumhuriyetinin Macarlarla beraber Türklere karşı harp kararı verdiği tarihten bir sene sonra yani 1464 senesi ilkbaharında Osmanlılarla muhasamata başladı.

Balaban Paşa kumandasıyla gönderilen kuvvetler İskender'le çarpıştı; Balaban Paşa muharebede İskender'i uslandıramamakla birlikte onun kumandanlarından sekizini esir etmeyi başardı. Bunların esareti İskender için mühim bir darbe teşkil etti ve Arnavutlukta umumi heyecan uyandırdı. Bundan başka Balaban Paşa'nın yeni bir taarruzu İskender'i zor duruma düşürdü ve esir düşmek üzere iken muhafızlarının büyük fedakârlığıyla kurtuldu.

Yine Balaban Paşa aynı sene içinde (9 Ağustos 1464) İskender'e karşı bir taarruz daha yaptıysa da İskender bunu önlemeye muvaffak oldu. Fakat İskender'in peşini bırakmayan Balaban Paşa 1465'te tekrar Arnavutluk'a girdi.

Bundan başka Arnavut Yakup Paşa'da mühim bir kuvvetle sevk edilmişti. Fakat İskender Bey bu sefer her iki kumandanı da ayrı ayrı mağlup etti ve nihayet Fatih Sultan Mehmet bizzat Arnavutluk seferine karar verdi. Bunu duyan İskender Bey Batı ve Akdeniz devletlerine yani Papa'ya, Napoli kralına, Venediklilere ve Macarlarla Raguzalılara başvurarak yardım istedi<sup>56</sup>.

## **h. Fatih Sultan Mehmet'in Arnavutluk Seferleri**

### *ha. Fatih Sultan Mehmet'in Birinci Arnavutluk Seferi*

869 H. 1465 M. ilk baharında Osmanlı Padişahı yüz elli bin kişilik bir ordu ile Arnavutluk'a girdi. Evvela Arnavutların az kuvvetle müdafa edip çok kuvvete karşı koydukları sarp boğazları aldı; sonra dağlara tırmanan Arnavutları takip ederek İskender'in merkezi olan Kroya Kalesi önüne geldi. Burasının uzun müddet muhasaraya dayanacağını anladığından İşkombi suyuna yakın Valiniyen'lerin eski

<sup>56</sup> Uzunçarşılı, 1949: 68.

beldelerinden olan Volne harabelerini ihya ile İlbasan adını verdi ve müstahkem İlbasan Kalesini yaptı. İçine muhafız asker, harp levazımatı ve yiyecek koydu. İskender Bey adeti üzere henüz görünmüyordu. Padişah geri dönünce meydana çıktı; Arnavutluk'un Kroya şehrine bağlı olduğunu anladığından Macar, Venedik ve Ragusa'dan yardım istedi ve 1466 Aralık ayında kendisi bizzat Romaya gitti ve Papa'dan yardım talep etti. Papa İkinci Pol, hazinesinin darlığı sebebiyle ona az yardımda ve bol duada bulundu. İskender buradan Napoli'ye geçti. Oradan da nakdi yardım alarak 1467 Nisanında Arnavutluk'a döndü ve bu tarihte Kroya'yı muhasara etmekte olan Balaban Paşa kuvvetleri ile ona yardıma gelen kuvvetleri önledi. Bu savaşta Balaban Paşa maktul olup Türk kuvvetleri bozuldu. Bunun üzerine İskender Bey Türklerin elindeki İlbasan Kalesini kuşattı.

#### *hh. Padişah'ın İkinci Arnavutluk Seferi*

Bunun üzerine Osmanlı hükümdarı 1467 ilkbaharında ikinci defa Arnavutluk seferine çıktı ve İlbasan yakınında Arnavutluk'a girdi. Her yerde garnizonlar bırakarak Drac'a yürüdü ve burada İskender'in icabında sığınmak üzere yaptırdığı Çorlu Kalesini yıktırdı ve sonra Kroya'ya döndü; burayı kuşattığı gibi Drac'a da hücum yaptırdı; fakat kale elde edilemedi (Ağustos 1467). Fakat elde edilen diğer kalelere asker konularak dönüldü. Artık İskender'in vaziyeti darlaşıyordu<sup>57</sup>.

#### **1. İskender'in Ölümü ve Kişisel Özellikleri**

İskender Bey hasta olmasına rağmen, Osmanlıların Kroya'yı devamlı tehdit altında tutmak amacıyla inşa ettikleri İlbasan Kalesine saldırı düzenleyip ele geçirmek için Arnavut Beyleri ile bir toplantı yaptı. (Ocak 1468). O, bu sıralarda Arnavutluk dağlarını aşarak İşkodra önlerine kadar ilerlemiş olan Türk kuvvetlerine karşı savaşa gitmek istedi ise de hastalığı arttı ve çok geçmeden de Leş ilçesinde öldü (17 Ocak 1468). İskender Bey, sarp dağlar ve dar boğazlarla çok zor geçit verir durumda olan ülkesini az kuvvetle ve başarı ile savunmuştur; teşkilatçılığı, zaman zaman çılgınca cesareti, çok iyi bir savaş adamı olması ve özellikle azim ve irade

<sup>57</sup> Uzunçarşılı, 1949: 68-69.

kudreti ile ünlenmiş idi. Kendisine karşı olan bazı Arnavut senyörleri karşısında hiç yılgınlık göstermemiş, önüne çıkan bütün engelleri aşır bir avuç kuvvetle ülkesini Türk akınlarına karşı 25 yıl savunmuştur. Bir rivayete göre İskender'in ölüm haberi Fatih Sultan Mehmet'i bildirilince "Hıristiyanlığın vay haline, kılıç ve kalkanlarını kaybettiler" demiştir. İskender Bey, ölmeden önce, oğlunu ve ülkesini Venedik Cumhuriyeti'ne vesayet etmişti. İskender'in eşi Napoli krallığı ile anlaşır oradan gönderilen gemi ile Napoli'ye gitti<sup>58</sup>.

### **i. İskender'in Ölümünden Sonra Arnavutluk**

Osmanlılar Arnavutluk'un birçok yerlerini fethettikleri halde Kroya ile Venediklilerin elindeki Arnavutluk İskenderiyesini(İşkodra) alamamışlardı. Venediklilerle uzun savaş yıllarında, Rumeli beylerbeyi Süleyman Paşa İşkodra'nın fethine memur edildi ise de başara sağlanamamıştır. Bunun üzerine Sultan Mehmet bizzat Arnavutluk'a bir sefer yapmak istiyordu, fakat Boğdan'a düzenlenecek sefer şimdilik daha önemli görüldüğü için İşkodra seferinden vazgeçildi. Bununla birlikte Fatih Sultan Mehmet İşkodra'nın fethine Vezir-i azam Gedik Ahmet Paşa'yı göndermek istiyordu (1478). Fakat Paşa özür dileyerek gitmek istemedi. Bunun üzerine azledilerek Rumeli Hisarı'na hapsedildi, yerine Hızır Bey oğlu Sinan Paşa Vezir-i azamlığa atandı. Bunun üzerine Fatih, Arnavutluk seferine bizzat gitmeye karar verdi. Bu sıralarda Venediklilerle sürdürülen savaşa son vermek için iki taraf arasında müzakereler yapılmakta idi. Osmanlıların bazı önerilerine Venedik'ten cevap beklenmekte dolayısıyla müzakereler kesilmekte idi. Sultan Fatih bundan istifade ile Arnavutluk sorununu kesin olarak çözmek amacıyla ordusuyla harekete geçti. Osmanlı ordusu Arnavutluk'a girdiği sırada, yol açmak, köprüleri tamir ile geçitleri güvence altına almak için akıncı kumandanı Evrenuzoğlu Ahmet ve Turanoğlu Ömer Beyler ileri sevkedildiler. Fatih, İşkodra'ya yürümeden önce yol üzerindeki sarp kayalıklarda bulunan ve bu nedenle fethedilemeyen Kroya'yı almaya karar verdi; şehir İskender'in ölümünden sonra Venedikliler'e geçmişti. Venedik amirali Loredono'nun donanmasından göndereceği küçük bir kuvvetle Kroya'yı savunmak imkansızdı. Esasen bir yıldan beri Türkler tarafından sürekli olarak

---

<sup>58</sup> Sevim ve Yücel (1990: 163-164).



kuşatılmakta olan şehir, açlık nedeniyle çok güç bir duruma düşmüştü. Padişahın bizzat gelmesi üzerine savunucuların ümitleri kırıldı ve çok geçmeden de teslim oldular (Haziran 1478 ortaları). Daha sonra Osmanlı ordusu İşkodra üzerine yürüdü. Yolların sarp ve top sevkiyatının mümkün olmaması sebebiyle top dökmek için deve ve katırlarla döküm malzemesi nakledildi. Boyana nehri üzerine yaptırılan köprüden geçen ordu, İşkodra kalesini kuşattı ve dökülen topraklarla kale dövülmeye başlandı. Kale sarp dağ üzerinde olup bir tarafı nehir, iki tarafında Dergos ve Gölbaşı ile güneyde Leş ilçesi ve kaleleriyle çevrili olduğu için fethi çok güç idi. Kuşatma başladıktan sonra yapılan saldırılarda çok kayıp verilmesi sebebiyle kalenin fethi için başka bir önlem alındı. Alınan karara göre, önce İşkodra'ya karadan girilmesi ve Leş ilçesiyle Dergos ve Gölbaşı kalelerinin fethedilmesi gerekiyordu. Bu yerler fethedilmiş böylece İşkodra'ya karadan gelmesi muhtemel yiyecek vesair maddelere engel olunmuştu. Daha sonra Boyana nehri üzerine yapılmış olan köprünün iki başına iki kule inşa edilerek içine asker yerleştirildi. Böylece nehir yoluyla kale önlerine gelecek gemilerin geçmesine engel olunacaktı. Fatih Sultan Mehmet İşkodra kuşatmasında Arnavutluk cephesi akıncı kumandanı Evrenuzoğlu Ahmet Bey kumandasında kırk bin asker bırakarak İstanbul'a döndü. İşkodra kalesine nehir yoluyla gelen yardıma engel olunması, kaledekileri çok zor bir duruma düşürdü. Çok geçmeden "mal ve canlarına dokunulmamak ve isteyenlerin kalıp, isteyenlerin de gitmelerine izin verilmesi" şartıyla İşkodra teslim alındı. Bunun üzerine Venedikle on altı yıldır devam eden ve bir ara Haçlı Seferi niteliği kazanan savaşa son verildi. Böylece savaşa devamın kendisi için daha fena olacağını anlayan ve müttefiklerinden ümidini kesen Venedik Cumhuriyeti, sonunda barış yapmak zorunda kaldı<sup>59</sup>.

1424 (827) yılında Arnavutluk ahalisi isyan etmiş, Evrenuzoğlu İsa Bey muhasara yüzü görmemiş asker ile Arnavutluk diyarına gönderilmiş<sup>60</sup> ve bundan sonra gördüğümüz gibi olaylar hızlanmış ve bu aşamalara gelinmiştir. Arnavutluk'ta evvelce elde edilerek sonradan elden çıkan şehirler en son İkinci Beyazıt zamanında tamamen alınmıştır. Alınan yerler arasında Drac ile Tepedelen'de vardır<sup>61</sup>.

<sup>59</sup> Sevim ve Yücel (1990:164-165).

<sup>60</sup> Mehmet Hemdemi Çelebi, (tarihsiz): *Solak-zade Tarihi*, Çev.: Vahit Çabuk, C. 1, s. 205.

<sup>61</sup> Uzunçarşılı, 1949: 73.

### j. 1481-1787 Yılları Arasında Meydana Gelen Olaylar

1481 yılında kuzeyde Leke Dukagjin adındaki zad, Arnavutların gayri mektup “anayasa” durumundaki gelenek ve göreneklerini bir kitap halinde tespit etti ve bundan sonra bu kurallara Lek Dukagin veya Dağ Kanunu dendi.

1635 yılında Roma’da Franciscum Blanchum tarafından beş bin kelimelik Latince-Arnavutça sözlük yayımlandı. 1635-1650 yılları arasında bu bölgedeki bitip tükenmeyen ayaklanmaların Arnavut papazlarından geldiğini gören Osmanlılar, Arnavutları İslâmlaştırmaya karar vermişlerdi. Bu program 1650 yılına kadar tatbik edildi ve Arnavutların yarısından fazlası Müslüman oldu, fakat bu ülkeye Bektaşilik mezhebi de girdi.

1735 yılında İşkodra bölgesindeki sosyo-feodal mücadeleler yüzünden Shestan sakinlerinden pek çok aileler Dalmaçya sahilindeki Zara (Zodar) bölgesine göçtüler. Bu Arnavut kolonisi milli gelenek, görenek ve dillerin muhafaza ediyorlar ve Sicilya ile Kalabria’daki koloniler gibi Arbreş tesmiye olunuyorlar.

1737 yılında Kelmendi kabilesi de, sosyal mücadeleler ve ekonomik sebepler yüzünden Slovenya’ya göçtü.

1757-1881 yılları arasında bağımsız İşkodra valilerinin saltanatı sözkonusudur. Buşatlı ailesindeñ gelen Mahmut Paşa, Kara Mahmut Paşa, İbrahim Paşa ve Mustafa Paşa; saraya kafa tutarak adeta bağımsız birer vali halinde yaşadılar, bazı Avrupa devletleri ile diplomatik, ticari ve iktisadi ilişkiler kurdular.

1772 yılında Yanya’nın 35-40 km. kadar güneyinde dağlar üzerinde yaşayan Ortadoks Suliot Arnavutları bağımsızlık kazanıyorlar ve 1804 tarihinde Tepedelenli Ali Paşa tarafından vahşice imha ediliyorlar<sup>62</sup>. Bu bahis ikinci bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

<sup>62</sup> Alpan, 1975: 69-70.



Osmanlı Devleti zamanında ( özellikle 19. ve 20. asırlar)Arnavutlar'ın hangi şartlar içinde yaşadıklarını anlayabilmek için, bu dost halkı kökenlerinden başlayıp kültür hayatlarına kadar tüm yönleriyle tanıtmaya çalıştık. Tarihsel süreci bir bütün olarak ele almanın gereği tartışılmazdır. Bir milletin geçmişini bilmezsek bugününü anlamak da zorluk çekeriz.



## II. BÖLÜM

### 19. YÜZYILDA ARNAVUTLUK

#### A. 19. YÜZYILDA ARNAVUTLUK TARİHİNDEKİ ÖNEMLİ OLAYLAR

##### 1. Fransız İhtilâli ve Arnavutluk Üzerindeki Etkileri

19. yüzyılda batı toplumlarının tersine Osmanlı toplumu dinamizminden çok şey kaybetmiştir<sup>1</sup>. 1789 Fransız İhtilâli, dünya tarihinin önemli olaylarından biridir. Bütün Avrupa ve hatta dünya memleketlerinde pek büyük bir tesir uyandırmış ve bunların tarihine yeni bir gidiş vermiş olan Fransa İhtilâli 1789 yılında başlamış, aynı yıl toplanan Millet Meclisi iki yıl çalıştıktan sonra 1791 Anayasasını meydana getirmiş ve parlamenter sistemin temeli atılmıştır<sup>2</sup>. Aslında bir dünya savaşı çap ve niteliğinde olan Fransız İhtilali ve Napolyon savaşları sırasında Osmanlı Devleti kendisini yıkıp parçalayacak olan kasırgaya tutuldu. Biri, Fransızların ihtilalci heyecanla her yanda ve bu arada Osmanlı ülkesinde yaymakta oldukları demokrasi ve milliyet öğretisiydi. Diğeri de Ruslar'ın bu ihtilale "panzehir" ve emperyalizmlerinin silahı olarak Rumeli'de yaptıkları, fakat sonuç olarak ,yine Osmanlı ülkesini parçalama noktasına ulaşan, Ortadoksluk ve Slavcılık propagandasıydı<sup>3</sup>.

Osmanlı Devleti, Fransız İhtilâlinin getirdiği düşünce akımlarından etkilendi. Müslümanlar arasında milliyetçi akıma kapılan bir diğer grup Arnavutlar olmuştur. Sırp, Karadağ ve Yunanlıların toprakları üzerindeki ihtirasları onları kendilerini savunmaya yöneltmiş, bu yüzden milliyetçi akımlar başlamıştır<sup>4</sup>. Fransız ihtilalinin yaymış olduğu milliyetçilik akımından özellikle çok uluslu devletler etkilenecek ve bu ihtilal bu devletlerin sonu olacaktır. Osmanlı devleti de Fransız ihtilalinden genel olarak olumsuz yönde etkilenmiş ve küçülerek yıkılışa doğru adım atmıştır.

<sup>1</sup> Turan Şahin, (1998): *Öncesiyle Sonrasıyla 93 Harbi*, Ankara: s. 8.

<sup>2</sup> Cezar, Sertoğlu, İskit, Orgun (1958:2751).

<sup>3</sup> Sina Akşin, (1992): *Türkiye Tarihi*, C. 3, İstanbul: s. 83.

<sup>4</sup> Orhan Koloğlu, (1987): *Abdülhamit Gerçeği*, İstanbul: s. 395.

## 2. Tepedelenli Ali Paşa ve Arnavutluk

### a. Tepedelenli Ali Paşa'nın Kimliği ve Güç Kazanması

Tepedelenli Ali Paşa, Osmanlı vezirlerindedir. Kütahya mevlevihanesine mensup olup, oradan Rumeli tarafına hicret etmiş Nazif isminde bir mevlevi dervişinin sülalesindedir. Tepedelende 1744 senesinde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta yetim kalan Ali Bey'i, Koniçe (Konitza)'li cesur haris bir kadın olan annesi, Esmihan (Hanko) Hanım, macera ile dolu bir hayat içinde yetiştirdi ve Ali Bey'in gençliği muhtelif hasımlarıyla, Hormova ve Gardiki'liler ile çete muharebeleri arasında geçti. Tepedelenli, bir müddet derbendler başbuğu Kurt Ahmet Paşa himayesi altında kalmış, sonra onunla bozuşarak, Delvine (Delvino) mutasarrıfı Kaplan Paşa'yla dostluk kurarak, kızı ile evlenmiş, nihayet kaynatasının idamını teshil eylemiştir. Etrafında kazandığı güç ve şöret, İstanbul'da dahi duyulduğundan, Delvine mutasarrıfı Mustafa Paşa eşkıya tarafından katlolunca, mir-i miranlık ile bu sancağa tayin edilmiş (Ağustos 1784-Şevval 1198) ve mütegalip eden Selim Paşa'nın tenkili işini başardığı gibi eski düşmanları Hormova'lıları, şiddetli bir mücadeleden sonra, imha ve yurtlarını perişan etmiştir<sup>5</sup>.

İşkodra'nın asi mutasarrıfı Mahmut Paşa'nın üzerine gönderilen kuvvetlere yardıma memur iken, o sırada Osmanlı devleti ile Avusturya ve Rusya arasında zuhur eden savaşa asker hazırlamak üzere, Tırhala'ya dönmek emrini aldı (Kanun 2. 1787=Rebiülahır 1201). Az zaman sonra kendisini eşkıyadan temizlemek bahanesiyle, kuvvet sevkettiği Yanya sancağına tayin ettirmeye muvaffak oldu. Yanya mutasarrıflığı ile Derbendler başbuğunu etrafında toplayan Ali Paşa, sefer halindeki orduya katılma emrini aldığından (Mart 1787=Cemaziyelevvel 1202), Avusturya cephesi muharebelerinde bulunmuş ve Paçoova Harekatına iştirak ederek, yararlık gösterdiği gibi, Sırbistan'da çıkan olayları bastırmakta da hizmeti görülmüştür.

Tepedelenli'nin derbendler başbuğu bulunması, Avlonya mutasarrıfı İbrahim Paşa ile aralarında mevcut eski düşmanlık büsbütün arttırılmış ve bunun üzerine

<sup>5</sup> M. Cavit Baysun, (1998): "Tepedelenli Ali Paşa" Maddesi, İ.A., İstanbul: s. 343.

Babıali, mezkur vazifeyi kendisinden alıp, yerine kimseyi tayin etmemiştir. Fakat Ali Paşa, Tırhala ve Yenişehir havalisine birtakım çeteler gönderdi. Bağımsızlık arzusuna düşünce, hükümet o zamana kadar kendisine teveccühkâr bir lisan kullanırken, Kanun 2. 1780'de Paşa'nın bu hareketini ayıplayan bir hüküm ile, iyi davranmaktan vazgeçti. Ali Paşa'nın birçok köy ve kasabaları zorla idaresi altına alarak, kuvvetini çok arttırması, dikkati celbetmekle beraber, muharebe meydanlarında yaptığı hizmetlerden dolayı, bu hareketlerine göz yumuluyordu. Osmanlı ve Rus orduları arasında vuku bulan Maçin (Matchin) muharebesinde (1205=1791) bulunarak, düşman ile cesurane çarpışmıştır<sup>6</sup>.

Bu aralık Rumeli'de türeyen dağlı eşkıyasını uslandırmak için memur edilen kuvvetler arasında bulunan Arnavutlarda, memleketin güvenliğini ihlâl etmekte ve bu beladan kurtulmak için çaba sarf edilmekte idi. Hükümet Arnavutlar'ın memleketleri dışına çıkmamalarını istedi. Yolların zaptını temin için Tepedelenli'ye ve ikinci oğlu olup, Derbendler nazırlığına tayin edilmiş olan Veli Bey'e 1792'den 1794'e kadar birçok uyarıda bulundu. Rumeli ve havalisi komutanı Hakkı Paşa, Veli Bey'i rehine olarak alıkoymuş; fakat Tepedelenli'yi kuşkulandırmamak maksadı ile, ona miri miranlık verdirmişti.

Ali Paşa'nın en çok uğraştığı gailelerden biri de Yanya civarında Suli'de müstakil yaşayan cengaver Sulyotlar idi. Savaş zamanlarında, Rusların teşviki ile, ayaklanan ve tecavüzlere kalkan bu kavmi, Tepedelenli 1788'den itibaren iteat altına almaya çalışmış ise da muvaffak olamamış ve birkaç sene sonra, tekrar tecavüze geçtiği zaman da, Tzavellas'ın şiddetli müdafası ile karşılaşmıştı.

1800'de giriştiği hareket, Sulyotların mukavemetinden başka dağlılar üzerine kuvvet göndermek mecburiyetinde kalmasından dolayı, uzun sürdü. Bu Sulyodların bir kısmı, Parga ve Korfu'ya sığındı. Memleket dahilinde kalanlar ise, tenkil edildi<sup>7</sup>. Bu olay destanlara konu olmuştur. Bir Sulyot destanından konuyu biraz daha açarak verebiliriz.

<sup>6</sup> Baysun, 1998: 343-344.

<sup>7</sup> Baysun, 1998: 344.

### b. Tepedelenli ve Sulyot Destanı (Arnavut'un Arnavut'u Yoketmesi)

“18 Aralık 1803... Suli yöresinin vahşi dağları arasında, kuş uçmaz kervan geçmez ulu dağların üstünde nice aslanlar savaşıyorlardı. Bir avuç erkek ve pek çok dişi aslandı onlar... Evet, elli altı ana, kucaklarında yavruları olduğu halde, Zallogu Manastırının yanı başındaki bir tepede korkmaksızın hazır ve nazır bekliyorlardı. Ve o korkunç anlarda Tepedelenli Ali Paşa'nın saldırgan askerleri, onlara doğru yaklaşıyor, yaklaşıyorlardı. Tarihi İliya kraliçesi Tefta'nın torunlarını esaret veya şerefsizlik bekliyordu şimdi... İki yol vardı onlar için:

- Ya şerefsizce yaşamak,
- Ya da şerefle ölmek!...

Arberia amazonları ikinci yolu seçtiler. Korkunç kayalıkların üstünde elli altıdan fazla ana, anıtlar gibi dimdik duruyorlardı. Binlerce düşman askeri ise, onların etrafını çevirmişler, çember içine alıyorlardı.

Aralık ayının merhametsiz bir günü idi. Ne yağmur yağıyor, ne kar... Fakat kudurmuş olan rüzgâr uğursuz çığlıklar gibi esiyor, esiyordu. Gök ise kapkara katran gibiydi. Bir cehennem tavanı, korkunç kayalıkların üstüne çökmüş, ölüm dansına hazırlanan dişi aslanların yüreklerini parçalıyordu...”<sup>8</sup>

Destan kadınların kendilerini uçuruma atmaları ile devam eder. Bu destan Tepedelenli Ali Paşa'nın ne kadar acımasızlaştığını gösterir. Aynı zamanda destan Arnavut'un, Arnavut'u öldürüşünün acı bir hikayesidir.

### c. Osmanlı Devletini Zor Durumda Bırakan Paşa: Tepedelenli

Campo Farmio muahedesi ile Fransa'ya intikal eden İonien adaları (Cezayir-i seba) ile Preveze, Parga, Vonıça (Vonizza) ve Butrinto, Tepedelenli'nin göz diktiği yerlerdi. Yanya mutasarrıfı, Fransızlar ile münasebata girip bir yandan Fransız zabıtlarına askerlerini tensik ettirmeye, bir yandan da mezkur sahaları elde etmek üzere, fırsat kollamaya başlamıştır.

<sup>8</sup> Necip P. Alpan, (1975): *Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk*, Ankara: s. 92.

Tepedelenli Ali Paşa, Rusya – Fransa – İngiltere arasında yoğun ilişkiler yaşamış. Bunlarla zaman zaman mücadele etmiş, zaman zaman dostluk kurarak sivrirmiştir. Tepedelenli, olayların çoğalmasından dolayı 1803 (1218) yılında Rumeli valiliğinden azlolundu<sup>9</sup>.

Ali Paşa, Toskalık'a tamamen hakim olduktan sonra, ertesi sene Gegalık'a tecavüze başlayıp, Debre-i Bala ayarı olup Sofya seraskeri Hurşid Paşa maiyetine memur bulunan Yusuf Bey, diğer beyler ile ittifak ederek, mukavemete hazırlandı. Toskalar ile Gegalar arasında büyük bir mücadelenin başlamakta olduğunu gören hükümet, için önünü almak için, tevbihnameler göndermekten başka bir şey yapamıyordu.

Tepedelenli Ali Paşa'nın hükmü altındaki sahaları hızla genişletip, oğulları ile kendi idaresinde, hemen hemen bir devlet ülkesi kadar araziye sahip olması, Babıali'yi kuşkulandırıyor; fakat bütün bunlara rağmen, isyana hazır bulunan Rumların faaliyetine mani teşkil eden ihtiyar vezire müsamaha edilerek, yakında vefatı ile işlerin düzeleceği ümit olunuyordu.

Tepedelenli Rumlar ile tam işbirliği yapmak için, 23 Mayıs 1820'de Yanya'da bir umumi toplantı yaptı. Bu toplantıda Toskalık ve Teselya kıtaları beyliğinin kendi ailesine temini Mora ile birleştirilecek olan Karlılı'nde, yine kendi himayesinde, bir mümtaz Rum éyaleti teşkilini ileri sürdü. Kendisi ile birlikte hareket edecek olan Rumlara para ve mühimmat vermeyi de vaad ediyordu. Ali Paşa bu tedbirleri almakla beraber, Babıali ile Muharebede devam ettiğinden aradan iki ay kadar bir zaman geçti.

#### **d. Tepedelenli Ali Paşa'nın Hazin Sonu**

Nihayet hükümet Paşa'yı vezaretini kaldırarak, Yanya'dan azl ile keza rütbelerinden soyutlanarak oğul ve torunları ile birlikte, Tepedelende ikametini emretti. Tepedelenli buna da itaat etmeyince idamı hakkında ferman çıkarıldı.

<sup>9</sup> Baysun, 1998: 344.

Osmanlı Devleti olayı neticelendirmek için Tepedelenli'yi sıkıştırma ve bu meseleyi çözüme kararı aldı. Yanya meselesinin bu safhası Osmanlı Hükümeti için, hakiki bir sorun oldu. Sulyotlar ayaklanmış, evvela Boğdan'da sonra da Mora'da isyan patlak vermiş, bir kısım asiler, Yanya civarına kadar sokulup, Seraskerin ordusuna taarruza hazırlanırken, Karaman valisi Reşit Paşa'nın oraya yetişmesi ile bir felaketin önü alınmıştır. Rum isyanının zuhurunda Ali Paşa asileri uslandırıp, işinde hizmet ve hatta Parga'da ikamet teklifinde bulunmuşsa da, Halet Efendi, Mora vakasına Tepedelenli'nin sebep olduğunu ileri sürerek, muhasaraya şiddetle devam etmiştir. İki seneye yaklaşan Yanya muhasarası Osmanlı Devleti'ni pek zor bir vaziyete düşürmüştü. Bu kuşatma sonucunda, atılan kurşunlardan ağır yaralanan Tepedelenli vefat etmiştir (24 Kasım 2. 1822). İstanbul'a gönderilen kellesi Silivri kapısı haricine defnedildi. Daha evvel idam edilmiş olan oğulları, Veli, Muhtar ve Salih Paşa ile torunu Mehmet Paşa'nın başları da aynı yerde bir sıraya gömülmüştür. Ali Paşa'nın cesedi ise, Yanya'da Fethiye Camii'ne, zevcesi Ümmü-Gülsüm Hanım'ın yanındadır.

Tepedelenli Ali Paşa, 19. Asrın Şayan-ı dikkat simalarından biri olup, cüret, cesaret ve zeka ile sivrilerek sırf kendi becerisi ve yeteneği ile, Balkan Yarımadasının güneyinde bir devlet kurmak teşebbüsüne girişip, kısmen başarılı olmuş bir zaddır. Ali Paşa emellerini gerçekleştirmek ve mevkiini korumak için, Avrupa devletleri ile temasta bulunmuş ve İstanbul'daki bazı ricali elde edecek tedbirleri almaktan geri kalmamıştır. İktidar devrinde Etniki Eteryay'nın emellerine mani olmakla beraber, düşerken de bu cemiyet ile işbirliği yapması, Mora isyanını kolaylaştırmış ve bu suretle Tepedelenli, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasında etkili olmuştur<sup>10</sup>.

Tepedelenli Ali Paşa'nın ve Buşatlı Mustafa'nın mağlubiyetinden sonra Hıristiyanlar Müslümanlar ile aynı mertebeye tutuldu ve aynı vergiler ile mükellef oldu<sup>11</sup>. Tepedelenli Ali Paşa'nın Yanya Kalesinde devlet tarafından zapt olunan kıymetsiz eşyasını gösterir defterler mevcuttur<sup>12</sup>.

<sup>10</sup> Baysun, 1998: 344-347.

<sup>11</sup> K. Süsseim, (1942): "Arnavutluk" Maddesi, İ.A., C. 1, İstanbul: s. 588.

<sup>12</sup> BOA. D. BŞM. MHF. 13346/978, 19.8.1237.



Görüldüğü gibi Tepedelenli Ali Paşa 18. yüzyıl'ın sonlarından başlayıp 20. yüzyıl'ın başlarına kadar devam edecek olan bir sorunu Osmanlının başına açacaktır. Başkaldırısı ile azınlıkları da etkileyecek ve onların da isyan çıkarmasına sebep olacaktır. Tepedelenli Ali Paşa 20. yüzyılda Osmanlı tarihinde olumsuz etkiler doğuran bir paşa olarak tarihe geçmiştir.

### 3. Rus Politikası'nın (Panislavizm) Arnavutluk'a Etkileri

Büyük Petro Balkanlarda yabancı unsurlar arasında milliyet ve din duygularını kamçulamakla işe başlamıştır. Karadağ'daki tebaamızın askeri ve ruhani reisi olan Vladika (Danilo Petroviç)'ya iki sırlı zabıt vasıtasıyla gönderdiği kışkırtıcı mektubu üzerine İsa'nın doğum yortusu gecesini isyan ederek Karadağ topraklarında dinlerini değiştirmek teklifine karşı gelen bütün Müslümanları boğazlamıştır. Dağlılar bundan sonra Rusya'nın sözünden çıkamayacak duruma geldiler.

Deli Petro'nun ve onu takip eden Rus hükümdarlarının topraklarımıza karşı vaki olan suikastlerinin başlıca iki sebebi vardı.

1. Doğu Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile Osmanlı ülkesinde kalan Ortadokslar.
2. Ülkemizde idari bir birlik mevcut olmayıp adeta Tavaifi Müluk devrini andıran bir idarenin hüküm sürmesi.

Ruslar vakit vakit bu iki zayıf tarafımızdan istifade için İslavlık gayretkeşliği yaparak müdahale etmişler ve savaş vesilesi çıkarmışlar; Rusya'nın güneyinde ve Balkanlarda Osmanlı hakimiyetini sarsmaktan geri durmamışlardır<sup>13</sup>.

Balkanlarda, Hersek'te, Karadağ'da, Mora'da birçok Ortadoks mevcut olduğu gibi bunların mühim bir kısmı İslav idi. Lisan, din ve ırk gayreti ile Deli Petro'dan (117 H. 1705 M.) başlayarak gelen Rus Çariçe ve Çarları daima güneye doğru Osmanlı Devleti aleyhine yayılmak için hiçbir fırsatı kaçırmamışlardır<sup>14</sup>.

<sup>13</sup> Süleyman Külçe, (1944): *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir: s. 146.

<sup>14</sup> Külçe, 1944: 146.



Tarihte Ruslarla Türkler kadar savaşa tutuşmuş iki millet daha gösterilemez. Çarlık Rusyası doğuşundan batışına kadar Türklere karşı düşman bir tutum sergilemiştir. Sosyalizm öncesi Rusya tarihi bir bakıma Türklerle Rusların savaş tarihidir.

Çarlık Rusyası ile Osmanlı İmparatorluğu 1677 yılından 1914 yılına kadar 237 yıl içinde 18 defa savaş meydanlarında boğaz boğaza kanlı savaşlara tutuşmuşlardır. Bunlar sırasıyla 1677, 1695, 1711, 1736, 1768, 1769, 1770, 1771, 1783, 1787, 1791, 1806, 1809, 1828, 1853, 1855, 1877, 1914 tarihlerinde başlayan ve aralıksız düşünüldüğünde yarım asır devam eden savaşlardır<sup>15</sup>.

Osmanlılar'a göz açtırmamak için kısa kısa aralarla devam eden savaşlardan Türk askeri daima yüksek seviyesini göstermekten hali kalmamakla beraber teknik ve idare noksanı, padişahların, kumanda heyetlerinin aczi yüzünden mağlup olmuşlardır. Fakat bu yenilmeler Ruslara hiçbir zaman ucuza mal edilmemiş, Tuna nehri senelerce Rus kan ve cesetlerini sürükleyip götürmüştür. Büyük Petro bu sebeple Osmanlı hükümetinin can hasmı idi. Bir taraftan Balkanlarda meseleler çıkarılmasına çalışırken diğer taraftan İran ve Afgan olayını yakından takip ile olayların akışını daima Osmanlılar aleyhine çevirmekte hususi bir beceriklilik gösteriyordu.

Panislavizm, Rusya dışındaki İslavların Rusya ile birlikte büyük bir İslav Devleti vücuda getirmesini afzû eden cereyan demektir. Hiç şüphe yoktur ki bu cereyanın başlangıcını büyük Petro hazırlamıştır<sup>16</sup>.

1808'de II. Mahmut tahta geçtiği zaman devleti çok karışık bir vaziyette buldu. Memleketin her tarafı zorbalara elindeydi. İstanbul'da dahil olduğu halde mülkün her yerinde güvensizlik, kararsızlık velhasıl hükümsüzlük hüküm sürüyordu. İşkodra'da Kara Mahmut, Yanya'da Tepedelenli, Mısır'da Mehmet Ali, Mekke'de ve Medine'de Vehabiler, ayaklandıkları gibi Cezayir'de, Bağdat'ta, Mora'da, Halep'te isyanlar vardı. Diğer taraftan devlet Rusya ile harp halindeydi.

<sup>15</sup> Şahin, 1988: 11.

<sup>16</sup> Ayrıntılı bilgi için Bkz. Külçe, 1944: 147.

Devletin bu zor vaziyetinden istifade etmek isteyen Moralılar bilhassa Hıristiyan aleminden manen, maddeten yardım görüyorlardı. Bunun başlıca sebebi de Panislavizm propagandası idi<sup>17</sup>. Görüldüğü gibi Ruslar Balkanlardaki tüm unsurları Panislavizm emeline ulaşabilmek için kullanmışlardır. Arnavutlardan da zaman zaman Rusların tuzağına düşen kişiler olmuştur.

#### 4. Mora İsyanı ve Arnavutluk İle İlişkisi

Rumların istiklâl arzu ve faaliyeti belki de İstanbul'un fethinden başlar. 1223, 1224 H. – 1808, 1809 M. de akdedilen Saint Alliance Rumlarda mevcut isyan fikirlerini kuvvetlendirdi.

Viyana Kongresi müzakerelerinde de Ruslar, Rumları himaye ederek, Rum birliğini desteklediler. 1814'de gizli ittifak cemiyeti manasına gelen Filiki Eteryia kuruldu. Bu cemiyet, yalnız Yunanlıların istiklâlini değil, Patrikliğe tabi bütün Rumların birleşmesi ile yeni bir Bizans Devleti kurmak emelinde idi. Başlangıçta Mora yarımadasında Manya namı verilen İsparta'da bulunan merkez sonraları İstanbul'a naklolundu. Propaganda ve hazırlıklar yapıldı. Yunanistan civarındaki adalarda dahil olmak üzere bütün Rum ahali uyandırıldı. Nihayet 1820 M. – 1236 H. tarihinde fiilen harekete geçildi<sup>18</sup>. Tepedelenli'nin Babıali'ye kafa tutmasından yararlanan Elen'ler 1821'de isyan ettiler. Bu ayaklanma 1829 Bükreş Anlaşması ile sonuçlandı ve tarihte ilk defa Yunan hükümeti kuruldu<sup>19</sup>.

Rumlar, Tepedelenli Ali Paşa'yı kullanarak Mora isyanını ateşlemişler ve bu sayede Osmanlı merkezine karşı isyan başlatarak devleti zor durumda bırakmışlardır.

#### 5. Tanzimat Fermanına Kadar Osmanlı Tarihini Etkileyen Olaylar

Osmanlı Devletinde bozulan müesseseleri iyileştirebilmek için bir dizi Islahat hareketine girişilmiştir. Islahat hareketleri bazı zorluklarla karşılaşyordu. Islahat

<sup>17</sup> Külçe, 1944: 148.

<sup>18</sup> Külçe, 1944: 149.

<sup>19</sup> Alpan, 1975: 104.

hareketlerinin karşılaştığı bir muhalefet de mal, can emniyeti ve din, mezhep hürriyetleri kanunlar ile teminat altına alınmış olan gayri müslim halkın Osmanlı camiasında hususi durumdan ileri geliyordu. Avrupa devletleri kendi siyasi, iktisadi menfaatleri için bu vaziyetten faydalandılar ve daha 18.asrın başlarından itibaren Osmanlı ülkelerinde geniş ölçüde bir Katolik ve Ortadoks propagandası başladı. İlk olarak Fransa, 1840 Kapitülasyon Anlaşması ile Osmanlı Devleti'nden Katoliklerin himaye hakkını resmen elde etti. Böyle bir hakkın verilmesi ile diğer devletlerin de daha sonra aynı hakları elde etmelerine siyasi bir yol açılmış oldu. Bundan sonra Rusya da aynı şekilde Ortadoksların himaye hakkını elde etmek emeline düştü. Bütün 18. asır boyunca Avusturya ile beraber Osmanlı Devleti aleyhine bir fütihat siyaseti takip eden Rusya her fırsatta bu emelini gerçekleştirmeye çalıştı. Nihayet 1774 Kaynarca Anlaşması ile Osmanlı Devleti, Rusya'ya da Ortadoksların himaye hakkını tanıdı.

Üçüncü Selim tahta geçtikten sonra kendinden evvel gelen padişahların yapmış oldukları ıslahatı kafi görmeyerek Osmanlı Devleti'nin bütün müesseselerinin yeniden ıslah edilmesini zaruri gördü. İlk olarak geniş ve etraflı bir ıslahat programı hazırlattı. Nizam-ı Cedid adını taşıyan bu ıslahat programında, Avrupa'nın ilim, fen ve teknik tecrübelerinden mümkün olduğu kadar faydalanılmasına yer verildi<sup>20</sup>.

Napolyo'nun Mısır'ı işgali ve Osmanlı Hükümeti'nin İngiltere ve Rusya'nın yardımını istemeye mecbur kalması, ıslahatın fiilen durmasına ve daha fenası Osmanlı Devleti'nin kendi gücüyle düşmanı bertaraf edemeyeceği ve hatta mevcudiyetini uzun zaman devam ettiremeyeceği kanaatinin batıda yerleşerek, imparatorluğun müstemlekeci devletlerin menfaatlerinin çarpıştığı bir saha haline gelmesine yol açtı. 1805'den sonra Dalmaçya'da yerleşen Fransızlar, İllirya eyaleti adını verdikleri bu havalide, ihtilâl fikirlerine uygun mektepler açarak halk arasında milli hislerin uyanmasına amil oldular. Fransa'nın Balkanlardaki nüfuzundan endişe eden Rusya, Sırbistan ve Karadağ'ı kendine bağlı birer devlet haline getirdi. Bütün bu teşviklerin sonunda Sırp lar istiklâl davasıyla isyana kalkıştılar (1804). İsyanlar dolayısıyla, Üçüncü Selim Rumeli'deki ayan ve asi paşaları uslandırmış ve ıslahatın

<sup>20</sup> A. Cevat Eren, (1970): "Tanzimat" Maddesi, İ.A., M.E.B. Yayınevi, C. 11, İstanbul: s. 711-712.

tatbikine burada da başlamaya kara vermiş, fakat asi Paşaların ve ayanların Edirne’de toplanarak bu ıslahata muhalefet etmeleri üzerine tatbikattan vazgeçmiştir.

1806-1812 Osmanlı – Rus harplerinden sonra ıslahat meselesi daha zor bir safhaya girdi. 1812 Bükreş Muahedesi ile ilk olarak Sırlara imtiyaz verilmesi, Eflak – Boğdan, Karadağ, Mora vb. yerlerde bulunan Hıristiyan halk arasında istiklâl arzusunun devletlerarası anlaşmalar ile hukuki yoldan gerçekleşme ümidini kuvvetlendirdi. Balkanlarda din, ırk, hürriyet mücadeleleri daha şiddetlendi<sup>21</sup>.

1815 Viyana Kongresi’ne çeşitli sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti katılmadı. Türklerin Avrupa’dan çıkarılmasını, Osmanlı Devleti’nin ortadan kaldırılmasını düşünerek Şark Meselesi’nin bu kongreden sonra fiilen siyasi bir mesele olarak ortaya çıkması ile Osmanlı Devleti’ni dış münasebetleri de tehlikeli bir duruma girmiş oldu.

II. Mahmut bir dağılma devrine girmiş bulunan imparatorluğun mevcudiyetini muhafaza için ıslahat hareketine devam etmek mecburiyetinde olduğunu biliyordu. II. Mahmut 10 zilkade 1241 (16 Haziran 1826) tarihinde yapılan toplantıdan sonra Yeniçeri Ocağı’nın devlete artık bir fayda sağlayamayacağı anlaşıldığından, ocağın tamamen kaldırılmasına karar verildi.

Bunu, İngiltere, Fransa ve Rusya’nın 6 Temmuz 1827’de Londra Anlaşması ile Osmanlı Devleti’ne bağlı bir Yunanistan’ın kurulmasını kabul etmeleri ve Navarin faciası takip etti. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlı’nın yıkımının devamı görüntüsündedir.

II. Mahmut Avrupa’da 1830 ihtilalleri neticesinde değişen siyasi vaziyet sebebiyle şimdilik Avrupa devletlerinden kendine yardım ümidini kesmiş ve Hünkâr İskelesi muahedesi ile (8 Temmuz 1833) Osmanlı Devleti’ni Rusya’nın himayesine sürüklemeye mecbur etmiştir. II. Mahmut bu ıslahatların yanında; Bakanlık Teşkilatını kurdu, ilk nüfus sayımını (1826/1827) yaptırdı, Takvim-i Vekayi adında

<sup>21</sup> Eren, 1970: 713.

ilk resmi gazeteyi çıkardı, Avrupa'ya öğrenciler gönderilmesini sağladı vs. gibi olayların gerçekleşmesini sağladı<sup>22</sup>.

Kısacası, Osmanlı Devleti içte ve dışta 19. yüzyıl boyunca büyük dertlerle uğraşmıştır. Arnavutlar da Osmanlının bu kötü gidişatından olumsuz yönde etkileneceklerdir. Özellikle Osmanlı'nın küçülmeye başlamasıyla bölgeye gitmesi, yardım göndermesi, ilgilenmesi zorlaşmış hatta imkansız hale gelmiştir.

## 6. Tanzimat Fermanı ve Arnavutlar

### a. Tanzimat Fermanı'nın Tarihsel Özellikleri ve Önemi

Tanzimat 26 Şaban 1255 (3 teşrin II. 1839) tarihinde Tanzimat-ı Hayriye Fermanının ilan olunmasıyla başlar. Bu fermanın, Topkapı Sarayının Gülhane bahçesinde okunup ilan edilmesinden dolayı, diğer bir adı da Gülhane Hatt-ı Hümayunu'dur. Bazı müelliflere göre, Tanzimat hukuk bakımından 1876'da Birinci Meşrutiyetin ve bazılarına göre ise, 1908'de İkinci Meşrutiyetin ilanı ile son bulur.

Tanzimat hareketi farklı şekillerde tarif edilmiştir: Avrupa'dan mülhem programlı bir ıslahat, reform hareketi, mecburi kültür değişimleri devri, Osmanlı Devleti'ne Avrupai bir idare şekli verme gayreti, herşeyden evvel Türkiye'ye karşı daha iyi ve müsaadekâr davranmasını temin için Avrupa'yı memnun etme hareketi ve nihayet, Tanzimat hukuki değil, sırf siyasi bir eserdir. Başlangıcından itibaren husule gelen fikir hareketleri ile, o devirden günümüze kadar cereyan eden tarihi hadiselerin neticelerine bakılarak, Tanzimat, kısaca Türkiye'de meşruti bir idarenin kurulmasına İslâm – Hıristiyan alemlerinin birbirine yaklaşmasına ve barışmasına zemin hazırlayan bir kültür ve ıslahat hareketi olarak tarif edilebilir<sup>23</sup>.

Bu hareket Arnavutluk üzerinde de büyük etkiler yapmıştır. Şimdi de bunlara değinelim. Sultan Mahmut'un emekleri henüz meyve vermiyordu. Asırların yerleştirdiği bin bir çeşit fenalıkları kökünden sökmek için yalnız tedip ile zorla

<sup>22</sup> Eren, 1970: 714-715.

<sup>23</sup> Eren, 1970: 709-710.

olmayacağı biliniyordu. İdareye biraz gizlilik karıştırmak lazım geliyordu. Memleketin bir tarafında sönen ateş derhal başka tarafına atlıyor, orada da isyan ihtilal dumanları yurdun talihsiz ufuklarına yükseliyor, bazen de birkaç ateş birden devletin binasının saçağını sarıyordu. Bu ateşler, ya hariçten gelen kıvılcımlardan, yahut dahildeki suikastlerden hasıl oluyordu.

Vak'ayı Hayriye'yi müttefik devletlerin Navarin'de donanmamızı yakması, Mora, Mısır, Sırbıye, Karadağ isyanları ve Moskof Harbi takip etti. Aç gözlü devletler, Osmanlılar'ın mirası peşinde daha büyük lokmayı kapmak hevesiyle titreyiyorlardı. Kaybedilecek zaman yoktu. Tam bu aralık Sultan Mahmut öldü. Tehlike bir adım daha yaklaştı. Padişah öldü ise Devlet-i Aliye yaşayacak diyebilecek bir ağza ihtiyaç vardı.

İşte bu nazik durumu Koca Reşit Paşa gibi siyasi bir er takdir ederek ortaya atıldı<sup>24</sup>. Tanzimat Fermanı, 26 Şaban 1255 (3 Teşrin II. 1839) tarihine tesadüf eden Pazar günü yapılan büyük bir merasimle ilan olundu. Bu merasime Sadrazam, Şeyhülislâm, bütün saray erkanı ve devlet ricali ulema, esnaf cemiyetleri, Rum, Ermeni Patrikleri, Hahambaşı, İstanbul'da bulunan yabancı devlet sefir ve konsolosları iştirak ettiler. Hatt-ı Hümayun'u bizzat Mustafa Reşit Paşa okumuş, padişah ise merasimi Gülhane köşkünden takip etmişti<sup>25</sup>.

#### **b. Tanzimat Fermanı'nın Getirdikleri**

Mustafa Reşit Paşa, bütün dünyaya bağırarak;

“Artık herkesin hayatının emniyet altında olacağını, kimsenin mahkeme kararı olmadıkça idam edilemeyeceğini, artık musadere usulünün kaldırılacağını, kimsenin emvali gasp ve yağma olunamayacağını, artık, vergileri; herkesten kudretine göre alınacağını, kimseden fazla vergi tahsil edilemeyeceğini, artık bütün gelirin doğrudan doğruya devlet hazinesine gireceğini, kimsenin maaşsız ücretsiz kullanılmayacağını, artık her memur aidatını halktan değil, devletten alacağını memuriyetlerin satılmayacağını, rüşvet alınmayacağını, artık askerliğin muvazzaf ve redif diye ikiye

<sup>24</sup> Külçe, 1944: 204.

<sup>25</sup> Eren. 1970: 718-719.



ayrılacağını, biri barış, diğeri seferde hizmet göreceğini; artık tebaa arasında tam bir eşitliğin olacağını, Hıristiyanlarında İslamlar gibi aynı hukuk kurallarına bağlı olacağını, taahhüt ve ilan etti”<sup>26</sup>.

Demek ki Allah’ın yeryüzünde gölgesi olan hükümdar bile artık memleketi dilediği gibi yönetmemeye, halkın hukukunu halka iade etmeyi taahhüt ediyordu. Doğrusu bu feragatin manası çok büyük ve ehemmiyetli idi. Nihayet bir fert olan padişah, verdiği sözle halledebileceğini sandığı bu işin henüz Ortaçağ hayatı yaşayan muhtelif unsurlar üzerindeki tesirleri göz önüne konulduğunda tatbikinin kolay olmayacağını anlamıştır.

Devlet idaresine ait psikolojinin değişmesi için halkın da ahlak, terbiye ve anlayışının değişmesi lazım değil mi? Büyük şehirler ne ise. Fakat padişah nüfuzunun, bir kabile reisi nüfuzu derecesinde geçmemeye başladığı bölgelerde mesela Arnavutlukta bu teminatın ne kıymeti olur.

Şunu düşünmek kafidir ki bu taahhütler; adaletin tesisi için en küçük bir müesseseye, yaptırıma sahip olmayan ve müsadere, gasp, yağmanın adet haline geldiği, daha doğrusu hak sayıldığı yerlere şamildir.

Henüz vergi ile ünsiyet etmemiş yahut zaman onlara bu mükellefiyetlerini unutturmuş muhitlere de verilen bu sözler bilhassa askerlik zahmetinden kendilerini azade bilenlere muvazzaf askerlik mükellefiyetini kabul ettireceğini bildirmektedir. Hele reayayı çiftliklerinde rençber (zor işler gören) veya yanaşma (uşak) görmeye alışmış aristokrat insanları o rençber ve yanaşmalarla eşit hukukta tutabileceğini söylemek o zaman için bir cüret sayılmaya değer.

İnkılap, memleketin idari bünyesinde hazım edilemeyen bir madde gibi yer etti. Vatanın her köşesinde hele Arnavutlukta tam manasıyla ihtilaflar doğdu<sup>27</sup>.

Tanzimatın ilanıyla Osmanlı tarihlerinde yerli ve yabancı kaynaklarda Krypto-katholik adı altında bilinen bir hadise ortaya çıktı. Kur’a usulüne göre askere

<sup>26</sup> Ayrıntılı bilgi için Bkz. Külçe, 1944: 204-205.

<sup>27</sup> Külçe, 1944: 205-206.

çağrılmak mecburiyeti tatbik olunmaya başladığı vakit, Kuzey Arnavutlukta öteden beri devlet nazarında Müslüman oldukları tescil edilmiş bulunan birkaç köy halkı, kendilerinin İslamiyet'i şimdiye kadar görünüşte kabul ettiklerini, gerçekte Katolik olduklarını ve Tanzimat Fermanı gereğince askere gitmeye mecbur tutulamayacaklarını ilan etti. Esasen başka yerlerde de böyle münferit olaylar olmuştur. Fakat 1846'da Arnavutluk'taki hadise, büyük devletleri alakadar ettiği gibi, asırlardan beri Müslüman oldukları bilinen bu köylerin kendilerini Katolik ilan etmeleri, Tanzimat hareketine isyan halinde bulunan Arnavutluk'ta Müslüman halk ile mahalli idare arasında da büyük bir güceniklik uyandırdı<sup>28</sup>.

### c. Tanzimat Fermanı'nın Arnavutluk Üzerindeki Etkileri

Tanzimat hamlelerinin Arnavutluk'ta muvaffak olamamasının: A. Yaradılıştaki aristokrat ve asabi olup vahşete uygun bulunmamalarını, B. Hami (koruyucu) irade ile mahmi ahalinin imtizaçsızlığına, C. Derebeylerin, ayan ve mütagallibenin, eşkıyanın tesis ettikleri menfi liyakate, D. Normandiyalı Dukakin'in önem kazanan konumunun Arnavut seciyesine uymamasına, E. Müstevlilerin Arnavutluk'u istismarlarında sarf edecekleri emeklerle uygun bir menfaat temin edememelerine hamletmek icap edeceği kanaatindeyiz.

Bununla beraber Tanzimat Türk ruhuna, kendi kendinden şüphe ve aşağılık duygusu sokarken , Arnavutlara da hoyratlık şıngıladı. Onları başı boş bırakan gelenekler, Türkleşmek zorunda kalan; terbiye, ahlak, hukuk, sanat, felsefe yani düşünüş ve içten görüş gibi kültürel varlıklarını yabaniyeştirdi. Bu sapıtma; yalnız Türk kültürünü değil, öz Arnavut kültürünü de densizleştirdi.

Osmanlılığı teşkil eden toplulukların gerçekten bu tarihten sonra siyasal durumları çözülmeye başladı. Arnavutlar da ise; dil, ülkü, musiki ve ananeler temelinden ayrı idi. Tanzimat asırların birleştirdiği düşünce, duygu ve tarih birliğinin sarsılmasına neden oldu<sup>29</sup>.

<sup>28</sup> Eren, 1970: 727.

<sup>29</sup> Külçe, 1944: 208.



## 7. Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve Arnavutluk

Kavalalı Mehmet Ali Paşa (1805-1848) tanınmış Mısır valisidir. 1769'da Kavala'da doğdu. Bazı eserlerde Arnavut olduğu kayıtlı ise de Mısır Hidiv Hanedanı daima Türk olarak telakki edildiği gibi, hanedan fertleri de kendilerinin Türk soyundan geldiklerini söylerler<sup>30</sup>.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mora isyanının bastırılmasında büyük rol oynamıştır. Mora isyanını bastırması karşılığında Mora valiliği verilecek olan Mehmet Ali Paşa'nın elden çıkması üzerine Osmanlı Devleti'nden Suriye ve Girit valiliklerini istemiştir. Suriye ve Girit valiliklerinin verilmemesi üzerine İbrahim Paşa komutasındaki Mısır kuvvetleri Suriye'ye girmişlerdir. Mısır ordusu Suriye'yi ele geçirerek Konya'da Osmanlı ordusunu yenecektir. II. Mahmut da bunun üzerine Ruslardan yardım isteyecektir. Daha sonra Avrupalı devletler olaya karışacaklardır. İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya ile Osmanlı murahhasları arasında Londra'da yapılan bir anlaşma ile Mısır'ın irsen Mehmet Ali Paşa'ya verilmesi, Mısır kuvvetlerinin Anadolu ve Suriye'den çekilmesi hakkında karar verildi. Fransa'ya güvenen Mısır valisi, Londra Mukavelesi şartlarını kabule önce yanaşmadı ise de, müttefik Osmanlı – İngiliz kuvvetleri 1840 teşrin I. de Mısır ordusunu Suriye'de mağlup ederek Mısır'a geri çekilmeye mecburetti. Mehmet Ali Paşa, Londra Mukavelesi'nin esaslarını tanımak zorunda kaldı. Abdülmecit'in bir fermanı ile Mısır valiliği Mehmet Ali Paşa'ya irsen bırakıldığı gibi Gülhane Hatt-ı Hümayunu esaslarının Mısır'da tatbik olunması da emrolundu. On seneden fazla bir müddetten beri devam eden Mısır meselesi böylece çözülmüş oluyordu<sup>31</sup>.

Görüldüğü gibi, Arnavut kökenli olduğu iddia edilen Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devletini çok zor durumda bırakmıştır. Bu da bize Osmanlı'nın bazı durumlarda yetki verdiği kişilerin daha sonra devlet merkezine karşı hilekarhane bir tutum takındıklarını göstermektedir.

<sup>30</sup> Sinasi Altundağ, (1970): "Mehmet Ali Paşa", *İ.A.*, C. 7, İstanbul: ...

<sup>31</sup> Eren, 1970: 722.

## 8. Kırım Savaşı Esnasında Arnavutluk (1853-1856)

Fransız İhtilali sonuçları itibariyle düşünüldüğünde tüm dünyayı etkileyen bir olaydır. Birçok devletin gidişatını değiştirmiş, tarihi seyirlere yön vermiştir. Osmanlı Devleti de Fransız ihtilalinden etkilenmiş ve dünyanın değişim hareketlerine ayak uydurmaya çalışmıştır.

Tanzimat Fermanı'yla "bütün vatandaşlar, hangi dinin mensubu olurlarsa olsunlar, kanun karşısında eşittir. Onların hepsine mal, can ve namus güvenliği verilecektir" hükmü getirilmiştir<sup>32</sup>. Bu hüküm ile Osmanlı devletinin ihtilalden ne ölçüde etkilendiği açıklanabilir.

Osmanlı İmparatorluğu 19.yüzyıl'ın başlarından itibaren özellikle gayrimüslimlerin bağımsızlık hareketleri ile uğraşmaya başlamış; büyük devletler de (Rusya, İngiltere, Fransa vs.) bu unsurların koruyuculuğunu üstlenerek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaktan geri kalmamışlardır. Kırım Savaşı da bu "içişlerine karışma" sorunundan dolayı başlamıştır. Kırım Savaşı hakkında yerli kaynaklar pek yeterli değildir. Bazı çelişkiler dikkati çekmektedir. İyice dikkat edildiğinde, bu çelişkiler yabancı kaynaklarda da görülüyor.

Kudüs'teki kutsal yerler problemi yüzünden çıkan siyasi çatışma sonradan Kırım Savaşı'na dönüşmüştür. İşin aslına bakılacak olursa, bu olayın adına Kırım Savaşı denmesine rağmen, çarpışmalar sadece Kırım yarımadasında olmamıştır.

23 Ekim 1853 yılında başlayan savaşın ilk tohumları 1850 yılında (Mayıs ayı) Fransa'nın, İstanbul'daki elçisi aracılığıyla Ruslara ulaştırılmıştır. 30 Mart 1856 tarihinde imzalanan Paris Anlaşması'yla da sonuçlanır.

Türklerle, Ruslar arasında savaş başladığı vakit, Batum taraflarına silah ve malzeme gönderilmiş ve bunları korumak için de on gemimiz, Karadeniz kıyılarımız boyunca karakol sorunu ile görevlendirilmiştir. Bu on savaş gemisi, o ara şiddetli

<sup>32</sup> Herbert W. Duda, (1989): *XIX. Yüzyılın Sonu İle XX. Yüzyılın Başında Türkiye 'de Hilafetten Cumhuriyete Geçiş*, Ankara: s. 63.

fırtınaya rastlayarak Sinop limanına demirlemişlerdi. Durum duyulunca, İstanbul'dan gelen bir emir de bunların süratle Boğaza dönmeleri bildirilmişti. Fakat 1853 yılı Kasım ayının 30. günü başlayan çok şiddetli bir kar tipisinden faydalanan Ruslar, üstün kuvvetlerle donanmamızı batırdılar!

Rusların bu davranışı ve bazı önemli siyasi ve ticari gereksinimler İngiltere ile Fransa'nın zaman geçirmeden Türkiye'nin yanında yer almalarına neden oldu. Fakat müttefiklerimiz Ruslara karşı savaşa girmekte pek aceleci değillerdi. Ancak 27 Mart 1854'de resmen savaşı ilan edip, Türk saflarına katıldılar<sup>33</sup>.

Müzakereler neticesinde İngiltere, Fransa ve Avusturya 1855 Nisanında almış oldukları kararlara uygun olarak 16 kanun I. 1855'te Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri camiasına resmen kabulü, Karadeniz'in tarafsızlığı, boğazlar hakkında 1841 Londra Protokolündeki şartların devamı, Babıali'nin hükümlerlik haklarını bozmayacak bir şekilde Hıristiyan tebanın imtiyazlarına ve hukuki durumlarına ait yeni bir Islahat Fermanı'nın çıkarılması hususunda bir anlaşmaya vardılar.

Bu kararlar aynen kabul edilmesi şartı ile, bir notayla Rusya'ya bildirildi. 5 kanun II. 1856'da Rusya bu notayı kabul ettiğini bildirdi. Viyana'daki müzakerelerde hazır bulunan Sadrazam Ali Paşa, gayrimüslim tebaya verilecek hakların, devletin işlerine müdahale mahiyetinde olması dolayısıyla, mezkur hususun bu kararlardan çıkarılmasını istedi ise de, bu itirazı kabul edilmedi<sup>34</sup>.

Kırım Savaşı Paris Anlaşması ile sona ermiş görünürde olay Osmanlı lehine çözülmüş ise de, aslında Osmanlı'nın kötü gidişatına kötülük eklenmiştir. Osmanlı Devleti Islahat Fermanı'nı ilan ederek azınlıklara "üstünlük statüsü" sağlayacak haklar tanımak zorunda kalacaktır. Arnavutlar bu kötü gidişattan etkilenecekler ve kendi devletlerini kurma çabası içine gireceklerdir. Kırım Savaşı Arnavutları çok tedirgin etmiş ve artık başlarının çarelerine bakmalarının gereğini ortaya çıkarmıştır.

<sup>33</sup> Aziz Kaylan, (1975): *Kırım Savaşı (1853-1856)*, İstanbul: s. 13-14.

<sup>34</sup> Eren, 1970: 741.

## 9. İslahat Fermanı'nın Arnavutlar'a Etkileri

### a. İslahat Fermanı'nın Azınlıklara Tanıdığı Haklar

İslahat Fermanı Tanzimat-ı Hayriye Fermanı'nın hükümlerini tekid etmekle beraber yeni birçok hükümler de getiriyordu. Buna göre Devlet-i Aliye'nin şânına uygun ve medeni milletler arasında layık olduğu mevkilere ulaşmasına çalışacak, Fatih Sultan Mehmet zamanından beri gayrimüslim tebaya verilmiş olan imtiyaz ve haklar yeni ihtiyaçlara uygun olarak tanzim edilecek, Patrikhanelerde yeni meclisler kurulacak ve bu meclislerin verecekleri kararlar Babıalce tasdik edildikten sonra yürürlüğe girecek, Patrikler kayd-ı hayat şartı ile uygulayacaklardı. Cemaatlerin ruhani reislere verdikleri vergiler bundan sonra ilga olunacak, ruhban sınıfının mal ve gayrimenkullerine hiçbir suretle zarar verilmeyecek, şehir ve kasabalarda bulunan kilise, manastır, mezarlık, mektep, hastane gibi müessese ve mahallerin tamir veya yeniden inşa edilmesine müsaade olunacak bundan başka ırk, dil, din farkları gözetilmeden hiçbir mezhep diğerine tercih edilmeyecek, hiçbir kimsenin din değiştirmesine mani olunmayacak, yine bütün teba arasında hiçbir fark gözetmeden arzu eden ve layık olan herkes memur olabilecek, askeri ve mülki mekteplere girmek hakkına haiz olacaklardı. Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında çıkacak her türlü dava bağımsız mahkemelerde açık olarak görülecekti. Ticaret ve ceza mahkemeleri ile alakalı yeni kanunlar çıkarılacak, bu kanunlar Osmanlı camiasında yaşayan cemaatlerin de dillerine tercüme edilecek, hapishaneler ıslah edilecek, işkence ve eziyet tamamen kaldırılacak ve bu gibi hallere teşebbüs edenler cezalandırılacak, Hıristiyanlar da askere alınabilecekler, fakat arzu edenler bedel vermek hakkına haiz olacaklardı. Yabancı devletler ile yapılacak anlaşmalar gereğince ecnebler de yerli teba gibi Osmanlı Devleti'nde mülk ve arazi sahibi olmak hakkına haiz bulunacaklardır. Her cemaatten seçilecek birer temsilci, Meclis-i Ahkam-ı Adliye'ye dahil olacak ve müzakerelere iştirak edeceklerdi. İrtikap, rüşvet kaldırılacak, iltizam usulü kaldırılacak, vergiler devlet tarafından doğrudan doğruya tahsil edilecekti. Eğitim sahasında da yeni mektepler açılmasına ve daha bazı hususlarda ıslahat yapılacağına ait hükümler yer almış bulunuyordu.

## **b. Islahat Fermanı'nın Arnavutlar Üzerindeki Etkileri**

Muhtevasından da belli olduğu üzere, bu fermanında yer alan hükümlerin birçoğu gayrimüslim tebanın imtiyazlarının arttırılmasına dair idi. Böylece Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında mevcut olan farklar tamamen kaldırılıyor ve bütün Osmanlı tebası hukuki bakımdan her sahada eşit haklara sahip olmuş bulunuyorlardı<sup>35</sup>.

Bu maddelere bakıldığında, Osmanlı Devleti bu tarihten önce sanki zulüm ve baskı uyguluyormuş gibi bir yorum çıkıyor olabilir. Aslında Osmanlı Devleti azınlıklara her zaman adaletli davranmıştır. İşin aslı tabii ki güçlü devletlerin Osmanlı'yı daha çabuk yıkabilmek için bu gibi yollara başvurmuş olmalarıdır. Fakat Arnavutlar Osmanlı Devleti için zaten özel bir konuma sahiptiler. Osmanlı Devleti'nde sürekli harpler yüzünden pek ağırlaşan askerlik hizmetinden hemen hemen muaf tutulmuş olan Hıristiyan Arnavutlar, 1832'den sonra, bu halden iktisaden çok istifade ettiler. O zamana kadar Müslümanlar ile eşit muamele görmüş olan dağlı Hıristiyan Arnavut kabilelerine vergi tarhı, bu dağlık memlekette birden bire tatbik edilemedi. Hükümet memurları ile kabileler arasındaki mücadeleler senelerce devam etti<sup>36</sup>.

Islahat Fermanı Arnavutlara daha da önemli ayrıcalıklar tanımış, onları da bağımsızlık hareketine sürükleyen ilk kıvılcımları yaratmıştır.

1857 yılında İstanbul'da Arnavutluk derneğini kurmak için teşebbüse geçildi. Bu faaliyetler 1864 ve 1871'de görüldüyse de ancak 1878'de gerçekleşebildi. 1860 yılında Lamia'da "Pellagos" gazetesi yayımlanmaya başlandı. 1866 yılında ise İtalya Arnavutlarından Dhimiter Kamarda "Arnavut Dili ve Folklorü" hakkında bir eser yayınladı. Romanya Arnavutlarından Prenses Dora Distria (Elena Gjika) "Halk Türkülerine Göre Arnavut Nasyonalizmi" adlı eserini yayınladı. 1867 yılında ise Elbasanlı aydınlardan Kostantin Krostori Ridhi iki Arnavut alfabesi yayınladı.

<sup>35</sup> Eren, 1970: 742-743.

<sup>36</sup> Süssheim, 1942: 588.

## 10. Osmanlı – Rus Savaşı (93 Harbi) ve Arnavutlar

Tarihimize 93 Harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı, Osmanlı Devletini yok etme seneryolarından biridir.

### a. Osmanlı - Rus Savaşı Öncesinde Genel Durum

Balkanlar'ın Türklere kucak açışı, Osmanlılar'ın Rumeli'ye geçiş tarihleri olan 1353 yılıyla başlar. Gerçi bundan doksan yıl önce 1263 yılında başlamak üzere Anadolu Selçuklu Devleti zamanında on binlerce Türkmen on yedi defa Boğazlar'ın Anadolu yakasından Rumeli – Avrupa yakasına geçiş yapmışlar ve Trakya topraklarına yerleşmişlerdir. Fakat bu yerleşme fetih anlayışından ziyade iskân ve geleceğe zemin hazırlamak ve kılavuzluk yapmak anlayışından doğmuştur<sup>37</sup>.

Rumeli'ye geçişte başlayan fetih 1699 yılına kadar sürekli bir devlet politikası olarak sürdürüldü. Osmanlı, fetih politikasını uygun zeminlerde geliştirdiği felsefeyle, inançla ve moral değerleriyle olgunlaştırdı ve güçlendirdi.

1699 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu yaptığı hiçbir savaşta yanına ve yardımına her hangi bir ülkeyi müttefik olarak çağırmadı. 344 yılda genişlettiği kara parçası büyüklüğü günümüz Türkiye topraklarının yedi katına yakındı. Bu ülke mirası dünyanın son beş asırda gördüğü en muhteşem mirasıydı.

Karlofça Anlaşması'ndan sonra, Birleşik Avrupa karşısında giderek gerileyen Osmanlı İmparatorluğu mirasyedilere özgü savurganlık ve düşüncesizlik içinde muhteşem mirasını eritip tüketmeye başladı. Öyle ki, son Osmanlı padişahı Vahideddin İstanbul'dan kaçtığında, 1699 yılından 1922 yılına kadar aradan geçen 223 yılda 3.216.000. kilometre kare Osmanlı toprağı elden çıkıyordu. Bu rakamlar Osmanlı tarihine ilişkin çok hazin manzaralar ortaya koymaktadır. Demek ki imparatorluk dört yüz yılda yayıldığı coğrafyadan 223 yılda vazgeçmek zorunda kalıyordu.

<sup>37</sup> Şahin, 1988: 15.



Osmanlı Devleti, tarih sahnesinden çekildikten sonra, yerinde yirmiye aşkın devlet kurulmuştur. Daha 19. yüzyıl'ın başlarında, Balkanlar cadı kazanına dönmeden önce, Mısır'da önü alınamayan hoşnutsuzluk yaşanmaktaydı. Paşa rütbesiyle birlikte Mısır valiliğine yükselen Kavalalı, Arnavut Müslümanlarından olup Mısır'daki görev esnasında Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde çalışmalara başladı. Devlete olan düşmanlığını had safhaya çıkartarak Mısır'da kendi namına ve kendi soyundan gelen bir saltanat silsilesi başlattı<sup>38</sup>. Biz, Mehmet Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne verdiği zararları açıklamıştık. Tabi ki şunu da açıklamakta yarar vardır; Mehmet Ali Paşa Arnavut kimliği ile – ki bu da tartışmalıdır- tüm Arnavutları temsil etmemektedir. Mehmet Ali Paşa Osmanlı Devleti'nin başına büyük belalar açmışken Arnavutlar her zaman Osmanlılıklarını da unutmamışlardır.

Yemen'de, Sudan'da, Trablusgarb'da, Bağdat'ta, Tebriz'de ve daha akla gelmeyen bin bir bucakta, Türk ve Arnavut cesetleri aynı mezarda ebedi birer abide gibi koyun koyuna yatmaktadır<sup>39</sup>.

Mehmet Ali Paşa'nın isyanı bastırıldıktan sonra Kırım Savaşı başlamıştır. Kırım Savaşı devam ederken Osmanlı İmparatorluğu İngiltere'den %5 faizle 5.000.000 İngiliz altını borç almak mecburiyetini hisetmiştir<sup>40</sup>. Sonuçta Osmanlı maliyesi iflas etmiş ve bu ortam içinde 93 Harbine girilmiştir.

#### **b. Osmanlı - Rus Savaşı ve Arnavutluk'a Etkileri**

93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı – Rus Harbi neticesinde Osmanlı İmparatorluğu 513 yıldır yurt tuttuğu Balkan topraklarından bir yıl hatta yedi ay içerisinde vazgeçerek İstanbul'a kapanmak zorunda kalıyordu. 513 yılın sonunda imparatorluğun müslim ve gayrimüslim nüfus kaybı ise 5.5 milyon insandır. Bu nüfus kaybının yarıya yakını Türkler oluşturuyordu. 93 Harbinin yarattığı bir yıllık çalkantının askeri ve siyasi neticelerinin doğurduğu vehamet bir tarafa yüzbinlerce

<sup>38</sup> Şahin, 1988: 16-18.

<sup>39</sup> Alpan, 1975: 99.

<sup>40</sup> Şahin, 1988: 12.

Türkün evini barkını, çiftini, çubuğunu bırakarak rüzgarın önünde savrulan yapraklar gibi İstanbul'a ve Anadolu'ya akın etmesi hezimet ve feceat halini alıyordu. 93 Harbi öncesinde, 1876 yılında Bulgaristan'daki toplam nüfusun 1.120.000.'i Türk, 1.130.000.'i ise Bulgarlar oluşturuyordu, üstelik işlenebilen toprakların %70'i Türklerin elinde bulunuyordu. Bu rakamlar yaşanan sosyal felaketlerin gerçek boyutlarını gözler önüne sermeye yetecek istatistiki ifadelerdir<sup>41</sup>. 93 Harbi sonucunda Osmanlı Devleti tamamiyle gücünü yitirecek, Arnavutluk üzerindeki gücünü de diğer devletlere hissettiremeyecektir. Öyle ki Arnavutluk toprakları başka unsurlar tarafından paylaşılmak istenecek ve bu da Arnavutları bağımsızlık hareketine sürükleyecektir. 93 Harbi Arnavutlara bağımsızlıktan başka çarelerinin olmadığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle Arnavutluk tarihinde 93 Harbinin özel bir konumu vardır.

### c. Ayastafanos (Yeşilköy) ve Berlin Anlaşmalarında Arnavutluk

Osmanlı Devleti 3 Mart 1878 yılında Rusya ile Ayastafanos Anlaşmasını imzalar. Bu anlaşma ile Bulgaristan Ege Denizine kadar inmektedir. Doğuda sınırı Midya (Kıyıköy) ve Lüleburgaz'ın yanından geçer ve İskece'yi içine alır. Batıda Debre ve Ohri Gölü onun sınırları içindedir. Bu suretle Osmanlı'da kalan Rumeli ikiye bölünmüş; Selanik, Yanya ve Arnavutluk; Edirne vilayetinden ayrılmıştır (m. 6, 7, 8)<sup>42</sup>.

1877-1878 Türk Rus müharebesinde, Rusya'nın sıkı tahrikatına rağmen, dağlı katolik ve ortadoks Arnavutlar padişaha karşı silah çekmekten imtina eylemişlerdir. Rusya bunun intikamını, Sırlar ile 10 kanun II. 1878'de Ülgün ve Bar limanlarını işgale muvaffak olan Karadağlılar lehine olarak, Ayastafanos muahedesinde, kısmen Arnavutlar ile meskun Vranya, Kurşunlu, Leskovaç'ın Sırbistan'a, Bar, Ülgün, Podgorista ve İşboza'nın Karadağ'a ilhakını Babıali'ye kabul ettirmek suretiyle almıştı. Harp neticesinde, Bulgaristan'ın Trakya ve Makedonya'dan başka, Köstendil, Demirkapı, İştıp, Köprülü, Üsküp, Ohri ve Manastır'ı alması icap

<sup>41</sup> Şahin, 1988: 17.

<sup>42</sup> Yusuf Hikmet Bayur, (1983): *Türk İnkılabı Tarihi*, Ankara: s. 1.



ediyordu. İngiltere ve Avusturya – Macaristan, Ayastafanos muahedesini menfaatlerine aykırı buldular. İngiltere'nin muahedenin hükümsüz olduğunu ilan etmesi (1 Nisan 1878) üzerine, Türkiye'de bazı şartlarından kurtulmayı düşündü.

Berlin Anlaşması mucibince, Karadağ'a verilecek arazi Nikşik, Kodgoritsa ile Bar limanı ve havalisi idi. Ülgün limanı Osmanlı Devleti'nde kalacaktı. Sırbistan, Vranja, Kurşunlu ve Leskovaç'ı alacaktı. 29 Temmuz 1878'de Avusturya – Macaristan ordusu Bosna ve Hersek eyaletlerini işgal etmeye başlar başlamaz, Yenipazar Arnavutlarından birçoğu, Bosna ahalisi ile birlikte, Avusturya ordusuna karşı harekete geçtiler. Berlin Kongresi kararları hakkında Babıali ile temasa geçmek üzere, 3 Ağustos 1878'de Prizrin ittihadı, murahhaslarından birini İstanbul'a gönderdi. Berlin Kongresi'nde Osmanlı hükümeti murahhaslarından biri olan müşir Mehmet Ali Paşa, Arnavutları teskin için, Prizrin'e gönderildi ise de Prizrin ittihadının esaslarına uygun olarak, Arnavutları Karadağlılara hücum etmekten alıkoymak ve Arnavut ittihadının askerlerini terhis etmek hususunda sarfettiği gayret, Arnavutlarca bir hıyanet addolundu. Mehmet Ali Paşa, Prizrin ittihadı namına Yakova Arnavut askeri kumandanı Abdullah Paşa Dreni'nin konağında misafir iken, 30 Ağustosta başlayan bir muhasaradan sonra, 6 Eylülde Abdullah Paşa ile birlikte öldürüldü<sup>43</sup>. Kısacası Arnavutlar 3 Mart 1878 Yeşilköy Anlaşması'na kadar fasilasız Osmanlıya karşı sadakatlerini sürdürmüşlerdir. 3 Mart 1878 Yeşilköy Anlaşması'nda Arnavutluk, Karadağ – Sırbistan ile Bulgaristan'a resmen peşkeş çekilince ve Osmanlı – Türk İmparatorluğunun Balkanlar üzerindeki her türlü vesayet ve hakimiyeti sona erince Arnávüt milliyet perverleri yurtlarında milli bir Arnavut “otonom” veya “aftonom” bir devlet idaresinin teşkilini özlemle düşünmeye başlamışlardır. Berlin Konferansında 10 Haziran 1878'de Prusya Prensi Bismark “Adriyatik Havzası'nda bir Arnavut milleti yoktur” deyince; Arnavutlar yek-vücut olarak birleşip 10 Haziran 1878'de Kuzey Arnavutluk'un Prizrin şehrinde Abdül Fraşeri'nin başkanlığı altında tarihte ilk defa olarak “Arnavut Milli Kongresi”ni toplamışlar ve “Yeşilköy Anlaşması”ni hiçbir suretle tasvip etmediklerini belirtmek için Berlin'e bir milli heyet gönderip ilgili devletlerin murahhaslarına muhtıra sunmuşlardır<sup>44</sup>.

<sup>43</sup> Süsseim, 1942: 588-589.

<sup>44</sup> Aydınli, A., 1999: 8.

## 11. Prizren (Prizrin) Birliği ve Faaliyetleri

1878 Berlin Konferansı bugünkü adlarıyla Podgornitsa, Jablyak, Plav, Gusine vb. gibi “Arnavut nüfuslu alanları Karadağ’a verince” ve Yunanistan Kuzey Epir’in bir devamı olarak düşünüp, Korça bölgesini topraklarına katmak isteyince, Arnavut nüfusun haklarını korumak üzere, “Prizren Örgütü – League of Prizren” oluşturulmuş, bu örgüt Disraeli’ye bir memorandum göndererek topraklarının Osmanlı sınırlarında kalması için savaşacaklarını bildirmiştir. Örgüt tüm Arnavutların tek bir yönetim bölgesinde toplanıp, genel seçimle oluşturulan bir Arnavut Danışma Komitesiyle, Manastır’dan (Bugün Yugoslavya’da Bitola) bir Osmanlı genel valisi tarafından yönetilmelerini istemişlerdir<sup>45</sup>.

Kısacası, 1878 Berlin Kongresi kararınca, topraklarının İslav ve Elenler arasında taksim edildiğini gören Arnavutlar, anayurtlarını savunmak üzere derhal faaliyete geçip bir tedbir olarak padişahın da izni ile 10 Haziran 1878’de, Kuzey Arnavutluk’un kalbi olan Prizren’de Milli Kurtuluş Birliğini kurmuşlardır<sup>46</sup>. Ayrıca bu cemiyet Bab-ı Ali’ye bir telgraf çekerek “Arnavutluk bölgesi ehemmiyetsizdir, buna bir çare bulunuz”<sup>47</sup> diyecektir. Biraz da bu örgütün faaliyetlerinden bahsedelim. Berlin Kongresinden sonra Prizren’de hariciye, dahiliye ve maliye şubelerini ihtiva eden bir hükümet taslağı da kuruldu. Burada çalışan Prizrinli Hacı Ömer ile Abdül Bey, yavaş yavaş istiklal taraftarlarının en ileri gelenlerinden oldular.

Prizrin ittihadının anayasasında denildiğine göre dört Arnavut vilayeti, ileride bir tek vilayet halinde ve müşterek bir merkezden, Arnavutça bilen bir vali ve memurlar marifeti ile idare olunacak, mekteplerde Arnavut dili öğretilenekti. Bu yasayı imzalayan 43 kişinin 38’i Müslümandır. Bunların arasında İlyas Paşa (Debre-i Bala), Abdullah Paşa Dreni (Yakova), Kalkandelenli Mehmet Paşa ve Hasan Paşa Drala vardır. Bilindiği gibi bu Arnavutluk ayaklanmasını bastırmak için Ali Paşa gönderilmiş, fakat sonuç alınamamıştı.

<sup>45</sup> Nazif Kuyucuklu, (1983): *Balkan Ülkeleri İktisadi Arnavutluk*, İstanbul: s. 2.

<sup>46</sup> Alpan, 1975: 105.

<sup>47</sup> Ayrıntılı bilgi için Bkz. BOA., *Y.A. Hus.*, 165/49, 21 şaban 1297.

Abdül Bey 10 kanun I. 1878'de Fraşer'de Prizrin ittihadının güney Arnavutluk'a mahsus anayasasını vücuda getirdi. Bu güney ittihadın teşekkülü, o sırada Osmanlı Devleti'ne faydalı görünüyordu<sup>48</sup>.

Berlin Anlaşması'nın Goussinie ve Plava mntıklarını Karadağ'a vermesi görüldüğü gibi Arnavutların hiç hoşuna gitmemiş ve Karadağ'a karşı harekete geçilmiştir<sup>49</sup>.

1880 Berlin Konferansı, Karadağ'a Plava ve Gusinye yerine, Ülgün limanını ilhak etmek kararını verdi.

Prizrin ittihadı, ahali İslam ve Arnavut olan, Ülgün'ün Karadağ'a bırakılması teklifine yanaşmak istemediğinden, Osmanlı hükümeti de bu kararı reddetti ise de, maruz kaldığı baskılara daha fazla mukavemet edemeyerek, 9 teşrin I. 1880'de Müşir Derviş İbrahim Paşa'yı bir Arnavut kuvvetinin işgali altında bulunan Ülgün'ü Karadağ'a teslim etmeye memur eyledi. Derviş paşa 3 teşrin II. 1880'de İşkodra'ya geldi ve İşkodra Arnavut ittihadı reislerinin bu meselenin pürüzlerini gidermek için çalıştı ve iki gün sonra Karadağ askeri, Ülgün'e girebildi. Arnavut reislerinden Hodo Paşa ve Prenk Bib Doda tevfik edilerek, İstanbul'a sevk edildi<sup>50</sup>.

#### a. Osmanlı Devleti'nin Prizrin(Prizren) İttihadına Müdahalesi

Osmanlı Devleti'nin, Avfupa'nın baskısı ile, Arnavutluk'un bir parçasını feda etmesi, Prizrin İttihadının emellerine ters idi. Buna karşılık olarak, Prizrin İttihadı maliye şubesi reisi Süleyman Ağa Vokşi, 4 kanun II. 1881'de Üsküp şehrini ve 18 kanun II. 1881'de Priştina ve 21 kanun II. de Mitroviça'yı işgal etti. Kuzey Arnavut İttihadı, iki buçuk seneden beri vergileri kendi hesabına toplamakta idi. Güney ittihadı ile ara sıra, Elbasan'da içtimalar yapılıyordu. Osmanlı hükümeti bu gibi harekate artık seyirci kalamazdı. Devletin Arnavut ittihadına taarruz edeceği korkusu ile 1881 şubatının sonlarında, Arnavutluk'un bütün nahiyelerinden gelen 130

<sup>48</sup> Süssheim, 1942: 588-589.

<sup>49</sup> Fahir Armaoğlu, (1997): *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1889-1914)*, Ankara: s. 540.

<sup>50</sup> Süssheim, 1942: 589.

murahhas Debrede gizli bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda Ohri'nin Arnavutluk'un Payitahtı olacağı karar altına alınmış, lakin Abdül Bey'in Osmanlı ordusuna taarruz teklifi, Debre kadısı Yunus Zühdü ve Arnavut paşaları tarafından reddedilince, Abdül Bey'in üç yıldan beri güttüğü muhtariyet ve istiklal emelleri yine suya düştü. Debre kadısı Yunus Zühdü'nün Yıldız Sarayı'na Debre toplantısının müzakeratını haber vermesi üzerine, Derviş Paşa kumandasında küçük bir Osmanlı ordusunun Kuzey Arnavutluk'a gönderilmesine karar verildi.

25 Mart 1881'de, denildiğine göre yirmi bin kişilik bir Osmanlı ordusu Üsküp'e geldi ve Üsküp'te bulunan 12 serkerde Rodos'a sürüldü. Derviş Paşa, Prizrin ittifakı ile muharebeye girişerek, Koçanik Boğazını geçip, Ferizovik Demiryolu istasyonuna vasil olunca, Arnavut reislerle müttasıl davetnameler gönderdi ise de Arnavutlar kendilerini müdafaa edeceklerini mağrurane bildirdiler. Ferizovik'den Prizrin'e giden yolun en mühim noktası olan Stimle Boğazı 20 Nisan sabahı zaptedildi ve aynı gün Prizren'e girildi. Arnavut ittifakının reisleri, derhal gelip, aman dilediler. Fraşerli Abdül Bey, tevfik edilerek birçok menfalarda kaldıktan sonra, affedildi ve 1892'de İstanbul'da öldü.

Müşir Derviş Paşa, cesaret ve mehareti sayesinde, küçük bir askeri kuvvet ile, Osmanlı idaresinden kurtulmak kabiliyetini gösteren Arnavutluk'un yeniden devletin bir vilayeti durumuna gelmesini sağladı<sup>51</sup>.

1881 yılında milletlerarası konferans kapandığı zaman, II. Abdülhamit kişisel endişesinin giderildiğini görünce, başlangıçta desteklediği Prizren ve Fraşheri birliğini dağıttı, liderlerini anayurt dışındaki uzak yerlere sürdü.

Yurtdışına çıkan milliyetçi Arnavutlar kurdukları dernek, dergi ve gazetelerle Abdülhamit'e karşı savaşlar açtılar ve davalarını bütün dünyaya tanıttılar<sup>52</sup>.

<sup>51</sup> Süssheim, 1942: 589.

<sup>52</sup> Alpan, 1975: 105.

## 12. İkinci Abdülhamit Han ve Arnavutlar

Abdülhamit döneminde büyük devinme kazanan akımlardan biride yayılan milliyetçilik akımıdır. Arnavutlar da bu dönemde milliyetçi akıma kapılmışlardır. Sırp, Karadağ ve Yunanlıların toprakları üzerindeki ihtirasları onları kendilerini savunmaya yöneltmiştir. 1878 sonrasında Osmanlı Meclisi'nin Arnavut milletvekillerinin hakları konusunda Avrupa devletlerine layihalar vermeleri, Prizren'de geçici hükümet kurulması, Abdülhamit'in karşı örgüt kurdurması gibi eylemler bu akımın hayli erken başladığını gösterir. Daha sonra Arnavut diline bir alfabe kazandırma çabaları, dile dayalı bir milliyetçiliğin de belirmesine yol açmıştır. Türk dilinin en büyük araştırmacılarından Şemseddin Sami'nin, 24.12.1878'de Tercüman-ı Hakikat'te yayınlanan bir mektubu, Arnavut Milliyetçilik Hareketindeki anlayış açısından önemli bir yer tutar:

“Arnavutluk vatan-ı hususiyemdir. İnsan için, vatandan aziz, milliyet ve cinsiyetten mukaddes şey yoktur. İnsan vatan-ı umumisini bir derece severse, vatan-ı hususiyesini iki derece sever”. Vatan-ı umumi Osmanlı ülkesini bir derece seven Arnavutlar da böylece, iki dereceye layık vatan-ı hususiyi ön plana alarak milliyetçiliklerini sürdürmüşlerdir<sup>53</sup>.

1878-1908 yıllarında Osmanlı Devleti en karanlık devrini yaşarken düşman devletler de imparatorluğu yıkmak için her çareye başvuruyorlardı. Bu kritik zamanlarda da Arnavutlar meşru bir otonomi istemekle beraber, iç ve dış düşmanlara karşı daima Türklerin yanında bulunuyorlardı. Abdülhamit bile Arnavutlara çok güvenmiş olacak ki, en seçkin muhafızlarını Arnavutlardan seçmişti<sup>54</sup>.

Abdülhamit'in “tüfenkçiler” adı ile hayli kuvvetli bir de hususi muhafız teşkilatı vardır ki, bunlar da Arnavutlardan ve ekseriyetle de Arnavutluk'un en iyi ailelerine mensup kimselerdendir. Padişahın hususi himayesi altında bulunan maiyet bölükleri için de İstanbul'da birer derebeyi kesilenler vardı ki, bunların şehir ortasında işledikleri cinayetler bile cezasız kalırdı. Tüfenkçibaşı Müşir Tahir Paşa, padişaha en yakın ve sadık adamlarından biri idi. Abdülhamit'in bu siyaseti bilhassa

<sup>53</sup> Koloğlu, 1987: 395-396.

<sup>54</sup> Alpan, 1975: 105.

çok geri olan Kuzey Arnavutları üzerinde müessir ve padişahın gördükleri iltifat onları Abdülhamit'e minnettar bırakmıştır.

Kuzey Arnavutluk'un dağlı katolik Kastrati, Hoti, Gruda ve Skreli kabileleri, memleketi Karadağ'a karşı korumak için ittifaklarını yenilediler (1883). Arnavutlar bu vaziyetten istifade ederek, yavaş yavaş şehirlere ve Kosova ovasına kadar, bütün köylere hakim kesildiler. 17. ve 18. asırlarda Avusturya orduları arkasında kuzeye doğru çekilen Sırp ahali gittikçe azalmış ve Arnavutların nüfus ve nüfuzları çoğalmıştır. Hatta çok defa Kosova vilayetindeki Sırp ahali kendi hesaplarına vergiye kesmişlerdir. Abdülhamit'in tevecühkar siyasetini Arnavut sergerderlerinden bazıları suistimal etmekten çekinmemişler ve Zeynel, Beşer Bey ve Bayram Tsur gibi zorbalı, yıllarca Osmanlı hükümetinin başına bazen harici meseleler bile açmışlardır. Bu sergerdelerin en mühimlerinden biri İsa Bulatin'dir ki, Abdülhamit devrinin en son zamanlarında, bu adamın reyini almadıkça, Kosova vilayetinde hiçbir teşebbüse girişemezdi. İpek ve Yakova havalisindeki tehlikeli asayiş Abdülhamit bu adamın yardımı ile sağlamıştır. Padişahın, Arnavutları kazanmak maksadı ile giriştiği diğer bir tedbir de, kabileler arasındaki kan davasını sulh yolu ile halletmek için diyet komisyonları teşkil ettirmesidir. Öldürülenlerin ailelerine hazine-i hassadan diyet verdirmek suretiyle, kan davalarını önlemek ve böylece Arnavutluk'u sükun ve asayişe kavuşturmak padişahın başlıca emeli idi<sup>55</sup>.

Kısacası, İkinci Abdülhamit Balkanlarda uyguladığı denge politikası ile Arnavutları da küstürmemeye çalışmış, elinden geldiği kadar onlara değer vermiştir. Fakat Arnavutlar için artık bağımsızlıktan başka bir olasılık kalmamıştı.

### 13. 19. yüzyıl'ın Genel Değerlendirmesi

Osmanlı Tarihi boyunca , tam olarak Türk dili ve kültürünün nüfuz edemediği Arnavutluk camiasında bağımsızlık arzuları daha 18. asrın ikinci yarısında ve 19. asrın başında Saraya kafa tutan İşkodralı Valilerden Buşatlılar sülalesi ve Yanya

<sup>55</sup> Süssheim, 1942: 590.

hükümdarı Tepedelenli Ali Paşa zamanında başlamıştır. Fakat asıl şuurlu istiklal istekleri, milliyetçi 19. asırda görülür. Bu asırda “ Hasta Adam” ( L’Hamme Malade) olarak nitelenen Osmanlı İmparatorluğunu yıkmak için Rusya, İngiltere ve Fransa gibi büyük devletler Balkan Hıritiyanlarını kışkırtıyorlar ve onlara hamî oluyorlardı<sup>56</sup>.

H.1306 yılında çizilen “Yeni Avrupa Haritasında” Fransa 5216 mil arazi,Rusya 104.800 mil arazi,Almanya 680.292 mil arazi kazanmışlardır<sup>57</sup>.Bu bilgide bize 19. yüzyıl’ın sömürgecilik gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Neticede büyük devletlerin kışkırtmalarından Arnavutlarda etkilenmiş , özellikle 93 Harbinden sonra bağımsızlık girişimleri hız kazanmıştır. Herşeye rağmen Osmanlı devleti Balkanlarda Arnavutluğun kendisi için nekadar önemli olduğunu bilerek Arnavutlarla dostane ilişkileri sürdürmüştür.

19. yüzyıl Osmanlı Devleti’nin ayakta kalma mücadeleleriyle doludur.20. yüzyıl’a bu kötü koşullar içerisinde girilecektir.

<sup>56</sup> Alpan, 1975: 104.

<sup>57</sup> BOA. Y. Mtv.,No. 36/104, 28 R.Evvel 1306.



### III. BÖLÜM

#### XX. YÜZYILDA ARNAVUTLUK TARİHİ

##### A. XX. YÜZYILDA ARNAVUTLUK'U ETKİLEYEN OLAYLAR

###### 1. Yirminci Yüzyıl'ın Başlarında Arnavutluk

Leo Amery, “Başarılı olan güçler en büyük sanayi tabanına sahip güçler olacaktır” demektedir<sup>1</sup>. İşte 20. yüzyıl'ın ilk çeyreği bu sanayici gücünü elde etme ve dünyanın en iyisi olma mücadelelerine sahne olmuştur. Arnavutluk büyük devletlerin bu mücadelelerinin ortasında kalacak ve zaman zaman ülke savaş alanı olacaktır. 20. yüzyıl'da Arnavutluk – Osmanlı ilişkileri, Arnavutluk – Avrupalı Devletler ilişkileri oldukça yoğun ve karmaşık bir süreç geçirmiştir. 1896 ve 1897 yılında Arnavutluğun otonomisi istenmişti. Bu talep 20. yüzyıl'ın başlarında da devam edecek ve sonuç verecektir<sup>2</sup>.

Arnavutluk haricinde, edebi faaliyet şeklinde başlayarak, yavaş yavaş siyasi bir renk olan hareketler, 1902 senesine kadar ehemmiyet kazanmamıştır. 2-9 Şubat 1902'de Paris'te toplanan Genç Türkler kongresinde adem-i merkeziyet fikirleri belirdi ve bu fikre taraftar olanlar, ekseriyetten ayrılarak, ayrı bir fırka vücuda getirdiler. Aynı sene içinde, yine Paris'te ve Ronamyalı Giko'nun reisliği altında, toplanan Arnavut kongresinde Arnavutluk'un muhtariyetine karar verildi. Avrupa büyük devletlerinin 1903'te Osmanlı hükümetine kabul ettirdikleri Makedonya ıslahatı planı akebinde, Bükreş'te toplanan Arnavut kongresinde (1904), Osmanlı hükümetine karşı mücadeleye geçilmesine karar verilerek, Gika riyasetinde, azaları gizli, bir komite teşkil etti. Diğer taraftan 1907'de Fransa'da Chateaudun'da toplanan Osmanlı ihtilalciler kongresinde Arnavutluk'ta adem-i merkeziyet sistemi kararlaştırılmıştı. Bu devirde faaliyette bulunan Arnavut politikacılarından İsmail Kemal (1908 Meşrutiyetten evvel Genç Türklerle hilekarane bir surette teşrik-i mesai

<sup>1</sup> Paul Kennedy, (1991): *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Çev. Birtane Karanakçı, Ankara: s. 230.

<sup>2</sup> Necip P. Alpan, (1975): *Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk*, Ankara: s. 76.



etmiş ve ilk Meclis'i Mubusana aza olarak iştirak etmiş ise de, bir taraftan Yunanlılardan para almak, diğer taraftan Arnavutluk emellerine hizmet eder gibi gözükme suretiyle, kendisini büyük mevkilere getiren Osmanlı hükümetine karşı ihanet etmiştir), Derviş Hima (Ohrili İbrahim) ve Şahin Teki Üpi zikre şayandır<sup>3</sup>.

## 2. İkinci Meşrutiyet'in İlanında Arnavutlar'ın Etkileri

24 Şubat 1908'de ABD'de Arşövek Dr. Fan Stilian NOLİ ilk bağımsız Arnavut Ortadoks kilisesini kurdu. Bağımsızlığı 1937 yılında Fener Patrikhanesince kabul edilen bu kilisenin Amerika Birleşik Devletlerinde 17 Arnavut kilisesi vardır<sup>4</sup>.

Balkanlarda süregelen olaylar, Balkan devletlerinin çıkar çatışmalarından çıktığı kadar, büyük devletlerin karışma ve kışkırtmalarından da ileri gelmekte idi. Bir ara, İngiltere Kralı Edvard VII. ile Rus Çarı Nikola II. 9-10 Haziran 1908'de Reval'de yaptıkları görüşme sonunda, Makedonya'da yapılacak ıslahata dair bir açıklama yayınladılar. Bu hareket İttihat ve Terakkicileri tasalandırdı. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmak istendiğinden korktular ve Osmanlı Devleti'nin düzeltilmesi için bir an önce harekete geçme zamanının geldiğine karar verdiler. Ancak padişah II. Abdülhamit, İttihat ve Terakkinin Makedonya'daki faaliyetini kontrolü altında bulunduruyordu. Sarayla İttihatçılar arasındaki mücadele, sert ve ciddi olaylara sebep oluyordu. Bu arada İttihatçılardan Kol ağası (Kıdemli yüzbaşı) Niyazi, topladığı gönüllülerle Manastır dolayında dağa çıktı ve anayasa ilan edilmedikçe silahı elden bırakmayacağını bildirdi. Bir süre sonra Enver Bey (Enver Paşa)'de bunlara katılmıştır. Abdülhamit'in bu hareketi bastırma teşebbüsleri etkili olamamıştır. Bu ara İttihat ve Terakki Cemiyeti konsolosluklara birer bildiri gönderdi ve gayesinin Meşrutiyetin ilanını sağlamak olduğunu açıkladı<sup>5</sup>. Abdülhamit bardağı taşıınca, Arnavutlar Abdülhamit'i Meşrutiyeti ilana zorladılar<sup>6</sup>. 20 Temmuz'da Kosova'nın Firzovik kasabasında yirmi binden fazla Arnavut toplanarak padişaha tel

<sup>3</sup> K. Süsseim, (1942): "Arnavutluk" Maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul: s. 590.

<sup>4</sup> Alpan, 1975: 76.

<sup>5</sup> Burhan Ercan, (1970): *Balkan Harbi (1912-1918)*, T.C. Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, C. 1, Ankara: s. 58-59.

<sup>6</sup> Alpan, 1975: 106.

çektii ve Meşrutiyet'in ilanı için baskıda bulundu. 23 Temmuz'da, Padişah II. Meşrutiyeti ilan etmek zorunda kaldı. Bu hareket Arnavutlara daha geniş hürriyetler ve haklar tanıdı. Yeni dernekler, okullar açıldı; kitap, gazete ve dergiler çıkmaya başladı<sup>7</sup>.

Şoven bazı politikacıların etkin mukavemetine rağmen, 1908 Meşrutiyeti "Hasta Adam"ı kurtarabilecek demokratik bir hava getirmişti. Parlamentoda her kavmi temsil eden mebuslar vardı: 275 mebusun 142'si Türk, 60'ı Arap, 25'i Arnavut, 23'ü Rum, 12'si Ermeni, 5'i Yahudi, 4'ü Bulgar, 3'ü Sırp, 1'i Ulah idi. Bunlar tamamen serbest konuşmalar yapabiliyor ve basın – yayın her unsurun sesini duyuruyordu<sup>8</sup>.

Osmanlı Parlamentosuna 25 Arnavut'un girmesi Arnavutluk'a verilen önemin bir göstergesidir. Reval Görüşmesi ve kararları Arnavut vatanseverlerini çok ürkütmüş ve telaşa düşürmüştür. Bunun üzerine Üsküp, Selanik ve Manastır'dan kırk kadar cemiyet delegesii hemen Firzovik'e gitmişler ve orada toplanan Arnavutların ileri gelenlerine Abdülhamit'e hitaben bir telgraf yazısı çektilmişlerdi. İsa Bulatin'in de imzasını taşıyan bu telgraf metni Padişah'ın, Kanuni Esasiyi ilan edip etmemek hususundaki son zayıf tereddütünü de kırdığından bu kanunun yürürlüğe konmasını kabul etmişti. (10 Temmuz 1304 -23 Temmuz 1308).

"... ve 7 Temmuz 1324 tarihinde Firzovik'ten 180 imzalı bir telgrafla orada toplanan halk adına Padişah'tan, Sadarettin ve Meşihatten Meşrutiyetin ilan edilmesi istenmiştir. Fakat bu telgrafa bir cevap gelmeyince Galip Bey'le arkadaşları, tekrar Firzovik'te toplanan Arnavutların ileri gelenlerini son derece tahrik etmeye muvaffak olmuşlardı. Padişah, düşmanın kendi memleketlerini parçalamak teşebbüsüne engel olacak bu "Esas Kanunları" vermediği takdirde, İstanbul üzerine yürüyeceklerine dair "besa" vererek yemin etmişlerdi. Bunun üzerine, toplanan ahali namına Priştine Belediye Reisi Cudi Bey imzasıyla 10 Temmuz 1324 akşamı şu telgraf çekilmişti: "Vesateti Aliyeleriyle bazı atabe-i felekmertebei nenabe veliunilam azamı olanan 7 Temmuz 1324 tarihindeki telgrafnamei acizanemize elyevm cevap zuhur etmedi. Teskini heyecan kabil olmuyor. Halk müselleme aşığı

<sup>7</sup> Alpan, 1975: 76.

<sup>8</sup> Alpan, 1975: 107.

doğru akın ediyor... muvaffik cevap gelmezse, matlup reddolunursa, vehamet muhakkaktır. Ferman...” Bu, apaçık en kuvvetle tehdiddi. Sultan Hamit bu telgrafla Firzovik’te toplanan Arnavutların kendisini halletmek üzere İstanbul’a yürümeye karar verdiklerini anlamış bulunuyordu<sup>9</sup>.

Görüldüğü gibi II. Meşrutiyetin ilanında Arnavutlar birinci derece rol oynamışlardır. Yaptıkları baskıyla Osmanlı Devleti’ne II. Meşrutiyeti ilan ettirmişlerdir.

#### a. II. Meşrutiyet’in İlanından Sonra Arnavutluk

23 Temmuz 1908’de Türkiye’de ikinci defa Meşrutiyet ilan edilmiş ve bu harekette Arnavutların hayli tesirli faaliyetleri görülmüştür. Bilhassa Avrupa Devletlerinin Makedonya idaresine müdahalelerini arttırmak emellerini protesto etmek için, Kuzey Arnavutlarının Firzovik’te yaptıkları toplantı sonunda, Abdülhamit’e 1876 Kanuni Esasının hemen uygulanması için, telgraf çekmeleri, Genç Türk ihtilalinin muvaffakiyetine yarayan mühim amillerden biri olmuştur. Bu toplantıda muhalif vaziyette kalan ve padişah tarafını tutan yalnız İsa Bulatin idi ki, o zamandan sonra Genç Türk’ler bu adamı can düşmanları gibi saymışlardır<sup>10</sup>.

Meşrutiyetin ilanını takip eden ilk aylarda ihtilalin heyecanı ile Makedonya’da muvakkaten unutulmuş olan siyasi ayrılık emelleri ilk defa harsi bir maske altında kurulan millî kulüpler (mesela İstanbul’da Başkım Kulübü) ve İstanbul, Manastır ve Görice’de Arnavutça gazeteler ortaya çıkmaya başladı. Diğer taraftan o zamana kadar Avrupa’nın muhtelif yerlerinde Arnavut münevverleri Türkiye’ye dönmek ile, tekrar açılan Meclis-i Mebusana girmek veyahut hariçte siyasi faaliyetlerde bulunmak üzere, çalışmaya başlamışlardır. İttihak ve Terakki Cemiyet ve Fırkası, memleket unsurlarını Osmanlılık vahdedi etrafında toplamayı programına koymuş olduğundan, Rumeli’nin her tarafında ıslahat yapmak ve her unsuru iyi muameleye tabi tutmaya karar vermiş ve mesela II. Abdülhamit devrinde birçok vergilerden istisna edilmiş olan Arnavutlardan her türlü verginin toplanmasına

<sup>9</sup> Alpan, 1975: 103.

<sup>10</sup> Süsseim, 1942: 590.

teşebbüs eylemiştir. Bütün bunlar Avrupa'da Arnavutluk lehinde yapılan propagandaları çoğaltmıştır. O vakit hükümette bulunan zevatın Bükreş, Brüksel, Londra vs. Avrupa memleketlerindeki bu Arnavut milliyetçilik propogandalarından pek haberdar olmadığı zannedilebilir. Meclis-i Mebusanda, İsmail Kemal, Hasan Pıştine, Esat Toptani, Müfid ve Süreyya Flora gibi, Arnavut mebusların birleşerek, hükümete muhalif olan Hürriyet ve İtilaf Partisine intisap ve el altından muhtar ve hatta müstakil bir Arnavutluk teşkili emelinin tahakkukuna çalışmaya başlamışlardır.

Osmanlı Hükümeti 1909'da Cavid Paşa'yı Arnavutlar'ın bir kale halinde olan ve "kule" denilen evlerini yıkmaya ve 1910'da Şevket Turgut Paşa'yı da Arnavutlardan silah toplamaya memur etmişti. Bu sırada silahlarını teslim etmek isteyen birçok Arnavut, Karadağ'a firar ve iltica ediyordu. Bir taraftan İsmail Kemal ve arkadaşları diğer taraftan Arnavut mebuslar – ki, bunlara iltihak eden Arnavut olmayan muhalif bazı mebuslar da vardır – bu isyanları körüklüyorlardı. Birinci Meclis-i Mebusanın 18 kanun II. 1912'de feshi üzerine, İsmail Kemal Avrupa'ya kaçtığı gibi, Hasan Pıştine de Kosova vilayetinde bilfiil isyanı idareye başlıyordu. Bu isyandan evvel Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa zamanında, V. Mehmet Rumeli seyahatine çıkmış ve bu sırada (1911) her taraftan gelen Arnavutlar ile beraber, bir Cuma namazında hazır bulunmuştur<sup>11</sup>.

### 3. Arnavutlar'ın Selaniğe Yürüyüşleri

Sultan Hamit tarafından İşkodra'ya Jandarma Komutanı yapıldıktan sonra Halebe sürülen Yakova'lı Rıza Bey, Meşrutiyette ilan edilen genel aften faydalanarak Yakova'ya geldi ise de yine rahat durmadığından Sinop'a sürülmüştü.

Sinop'ta bir buçuk, iki sene kadar durduktan sonra tekrar affolunarak Yakova'ya döneceği sırada Sinop'ta Dr. Rıza Nur'la tanıştı. Ve onun yardımı ile Prens Sabahattin'e çattı. Bu üç kafa yani prens, doktor ve Yakova'lı İttihak ve Terakki Fırkasınca daha evvel meclisin gayri meşru feshedilmiş bulunduğu hakkındaki görüşten istifade etmeye, yeni meclisin de feshedilmesine ve İttihak

<sup>11</sup> Süsseim, 1942: 590-591.

Terakki hükümetinin düşürülmesi için çalışmaya ve bunun için de Arnavutluk'ta bir isyan çıkarmaya karar verdiler.

Bu işi üzerine alan Yakova'lı Rıza Bey'le kendisine paraca yardımda bulunacağına söz veren Prens Sabahattin sözlerinde durdular. Rıza Bey Yakova'ya varır varmaz hemen hazırlığa geçti. İstanbul'dan Yakova'ya gelen birinci firka zabitanı ile temasa geçerek onları az zamanda zehirledi. İşte bu aralık Manastır Firar vakası ile İstanbul halaskârlar grubu hadisesi de oldu. Bu olaylar sırasında İttihak ve Terakki hükümeti Müşir İbrahim Paşa'yı bir heyetle nasihat için Arnavutluk'a gönderdi.

Sonunda Müşir İbrahim Paşa heyeti hükümet merkezinin verdiği direktif zoru ile Arnavut ileri gelenleri ile uzun, uzun pazarlığa girişti. Ve nihayet hükümet adına Arnavutlara şu imtiyazlar verilebileceği kararlaştırıldı:

1. Arnavutluk'taki kur'a erleri, askerliklerini yalnız Rumeli'de yapacaklar.
2. Arnavutluk'ta Arnavut diline ve mahalli adetlere vakıf memurlar kullanılacak.
3. Bazı kanunlar Arnavutluk'un kuzey kısmında tatbik edilmeyecek.
4. Arnavutluk'taki idadiler lise olacak ve ziraat mektepleri açılacak.
5. Evkaf bütçesinden Arnavutluk'a ayrılan tahsisata ilaveler yapılacak.
6. Yollar ve demiryolları yapılacak.

Kanuni Esasinin değiştirilmesine karşı gelen bu imtiyazlar Bulgar, Sırp, Karadağ, Yunan hükümetleri arasında heyecan uyandırmaya ve onların saldırmalarını çabuklaştırmaya yaradı<sup>12</sup>.

## **B. BALKAN SAVAŞLARINDA ARNAVUTLUK (1912-1913)**

20. yüzyıl'ın başlarında Balkanlar, Osmanlı Devleti'nin en bunalımlı ve kritik yerlerinden birisi haline gelmiş bulunuyordu. Bunda, Balkan devletlerinin bölge üzerindeki emelleri, büyük devletlerin çıkar hesapları ve nihayet bunların kışkırtmaları ile bölgedeki toplumların çeşitli girişimleri önemli rol oynamakta idi.

<sup>12</sup> Süleyman Külçe, (1944): *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir: s. 412-414.

II. Meşrutiyet döneminde büyük devletler; Balkanlarda kökleri 19. yüzyıla hatta daha eski tarihlere varan ve gittikçe gelişen Balkan toplumları arasındaki mücadeleleri ve burada baş gösteren bunalımları kendi dış siyasi çıkarlarına göre çözümlenmek amacındaydılar. Özellikle, 1908 yılında Avusturya'nın Bosna-Hersek'i resmen topraklarına katması, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi; diğer taraftan, bir süreden beri Boğazlar ve Osmanlı Devleti üzerinde Alman nüfuzunun gelişmeye başlamış olması ve diğer nedenler, iki bloka ayrılmış bulunan Avrupa devletleri arasındaki rekabeti daha da şiddetlendirmişti<sup>13</sup>.

İtalya ile savaş ise devleti gerek mali, gerek askeri bakımdan çok büyük sıkıntıya düşürmüştü. İşte, Balkan devletleri Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu bu sıkıntılı dönemden yararlanarak bütün Rumeli topraklarını aralarında paylaşmak için anlaşmaya başladılar.

Balkan devletlerini birleştirerek Osmanlı Devleti'ni Avrupa'dan atmak ve Balkanları tamamıyla kendi nüfuzu altına almak isteyen ve İngiltere ile imzaladığı anlaşmalardan sonra gene eski Balkan Politikasına dönmüş bulunan Rusya, bu devletler arasındaki anlaşmaları elinden geldiği kadar kışkırtmakta idi. İşte bu kışkırtma ve çalışmaların sonunda 13 Mart 1912 tarihli Bulgar – Sırp ve 29 Mayıs tarihli Bulgar – Yunan bağlaşma anlaşmaları imza edildi. Sait Paşa'nın çekilmesinden sonra sadrazam olan Ahmet Muhtar Paşa işlere iyice el koyduğu zaman artık bu anlaşmalar imzalanmıştı bile. Diğer yandan Arnavutluk'ta ayaklanmalar çıkmış ve Balkanların bu bölgesi de karışıklık içinde kalmıştı<sup>14</sup>.

Balkan savaşlarını hazırlayan sebeplerin içinde; İpek, Yakova, Priştine, Firzovik, Kaçanik ve İşkodra sahaların kaplayan (Müslüman) Arnavutluk İsyanı (Nisan 1910) ile İşkodra'nın Tuz bölgesindeki Hıristiyan Arnavutların başlattığı ve daha sonra Müslüman Arnavutların da katıldığı Arnavut İsyanı, Osmanlı Devleti'nin gücünü azalttığı gibi düşmanlarına da cesaret veriyordu<sup>15</sup>.

<sup>13</sup> Rifat Uçarol, (1985): *Siyasi Tarih*, Yeşilyurt: s. 356.

<sup>14</sup> Coşkun Üçok, (1978): *Siyasal Tarih (1789-1960)*, Ankara: s. 202.

<sup>15</sup> Nevzat Gündoğ, (1987): *1913 Garbi Trakya Hükümeti Müstakiliyesi*, Ankara: s. 94.



Batı ordusu son savaşını Manastır önlerinde 14-18 Kasım günlerinde Sırlara karşı yapmış, tekrar mağlup olmuştur. Böylece Makedonya savaşları sona ermiş bulunuyordu yalnız Yanya Kalesi Yunanlılara ve İşkodra Kalesi Karadağ'lılara kahramanca dayanmakta devam ediyordu. Sırp – Karadağ kuvvetleri bundan sonra Arnavutluk'a girdiler. 18 Kasımda Leş, 21 Kasımda Resne, 28 Kasımda Debde ve Draç, 29 Kasımda Ohri ve nihayet Tiran ile Akçahisar düşman eline geçti<sup>16</sup>. Osmanlı ordusunun yenildiğini ve İstanbul hükümeti ile bağlarının kesildiği gören Arnavutlar, anayurtlarını kurtarmak üzere derhal teşkilatlanmaya başladılar. Mebusan Meclisinde Berat Mebusu olan Avlonya'lı İsmail Kemal, hemen Avrupa'ya geçip Bükreş ve Viyana'ya uğradı, oradaki Arnavut vatanseverleri ve dostları ile temas etti. Venedik – Draç yolu ile Arnavutluk'a geldi, Arnavutluk'un dört taraftan işgal edildiği bu kritik anlarda, yurdun her tarafından gelebilen 83 temsilci ile birlikte Avlonya'da toplantılar yaptı ve nihayet 28 Kasım 1912 günü Arnavutluk'un istiklalini ilan etti. 29 Kasım günü kendisinin başkanlığında geçici Arnavutluk hükümeti kuruldu<sup>17</sup>.

Bakanlar Kurulu şu kişilerden oluşmuştur:

- Başbakan	: İsmail Kemal Vlora
- Başbakan Yardımcısı	: Dom Nikolla Kaçorri
- Adliye Bakanı	: Petro Poga
- Dışişleri Bakanı	: İsmail Kemal Vlora
- İçişleri Bakanı	: Müfid Libohova
- Tarım Bakanı	: Pandeli Çali
- Maliye Bakanı	: Abdi Toptani
- Halka İlişkiler Bakanı	: Mithat Frasheri
- Maarif Bakanı	: Luigji Gurakuoi
- P.T.T. Bakanı	: Lef Nosi

17 Aralık 1912'de Londra'da toplanan Barış Konferansına heyet başkanı olarak katılan geçici Başbakan İsmail Kemal, Arnavutluk'un milli, tarihi, etnik, coğrafi, hukuki ve kültürel haklarını savundu. Arnavutluk'un istiklali prensip olarak kabul edildi ve sınır-toprak işlerinin müzakeresine başlandı. Bu karışık fırsattan

<sup>16</sup> Cezar, Sertoğlu, İskit, Orgun (1958: 3498).

<sup>17</sup> Alpan, 1975: 107.



faydalanmak isteyen Yunanlılar 20 Aralıkta, Görüce'yi ve Sırp lar da Kuzey Arnavutluk'u işgal ettiler<sup>18</sup>. Yanyalı Esat Paşa kumandasında uzun bir muhasaraya dayanmış olan Yanya şehri (5 Mart 1913) Yunanistan'a ve Osmanlı kumandanı Hasan Rıza Paşa'nın katlinden sonra Esat Paşa Toptani'nin idaresi altına giren, İşkodra şehri de (Nisan 1913), Karadağ'a teslim oldu<sup>19</sup>.

### 1. Londra Konferansı

Londra Konferansı Aralık 1912 de toplantılara başlamıştı. Bu konferansta bir taraftan Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında imzalanacak barışın esasları kararlaştırılıyor, bir yandan da büyük devletlerin Balkan sorunları üzerinde anlaşmalarının çareleri aranıyordu. Balkan sorunları üzerinde anlaşmalarının çareleri aranıyordu. Konferans, özellikle Avusturya ile Rusya'nın çatışmasını önlemek için çabalıyordu. Konferansta ilk bunalım Rusya'nın askerlerini Kafkaslara yığması ve Balkanlarda yeniden savaş başlarsa yalnız kalmayacağını Babıaliye bildirmesi ile kendini gösterdi. Bunun üzerine Almanya ortaya atılarak, Ruslar'ın Anadoluya saldırmalarının Avrupa barışını tehlikeye düşüreceğini bildirince , Rusya geri çekildi ve durum biraz duruldu. Biraz sonra ikinci bir bunalım başgösterdi: Karadağ İşkodrayı Kuşatmaya devam etmiş ve sonunda burayı ele geçirmişti. Ancak büyük devletlerin baskısı sonucunda burayı Arnavutluğa bırakmak zorunda kaldı. Bu ise Slavlara tutan Rusları güçlendirdi<sup>20</sup>.

30 Mayıs 1913 de , Londra Barış Anlaşması imzalandı. Buna göre :

- 1) Osmanlı Devletinin batı sınırı Midye-Enez hattı olacaktı.
- 2) Osmanlı Devleti, Arnavutluk ile Ege Adalarının geleceğinin saptanmasını büyük devletlere bırakacaktı.
- 3) Yunanistan; Selanik, Güney Makedonya ve Girit'i alacaktı.
- 4) Bulgaristan; Kavala, Dedeağaç ile birlikte, bütün Trakyayı sınırları içine kalacaktı.

<sup>18</sup> Alpan, 1975: 78.

<sup>19</sup> Süssheim, 1942: 591.

<sup>20</sup> Üçok, 1978: 204-205.

5) Sırbistan,Orta ve Kuzey Makedonya'ya sahip olacaktı<sup>21</sup>.

Arnavutlar Balkan Savaşından önce ayaklanmışlardı; ama Balkanların Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşmalarından yararlanarak 28 Kasım 1912'da Avlonya'da bağımsızlıklarını ilân etmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu'nu kendilerinin öngördükleri biçimde parçalanmasına önem veren büyük devletler burada da araya girmişlerdi. Önceleri Arnavutluk'un özerk bir ülke olmasını istemişken kısa süre sonra bundan vazgeçmişler ve 29 Temmuz 1913 Londa Konferansı'nda Arnavutluk'un tam bağımsız bir devlet statüsüne kavuşmasını kararlaştırmışlardı<sup>22</sup>.

Londa Konferansı yeni Arnavutluk'un hudutlarını Adriyatik Denizi'nden Makendonya Göllerine ve Drin Nehrine kadar uzatmak üzere kabul etti (10 Ağustos 1913).

Almanya ve Avusturya'nın tesiriyle Avrupa Devletleri tarafından seçilmiş olan yeni Arnavutluk prensi Wilhelm Von Wied Draç'ta karaya çıktı ise de (7 Mart 1914), Arnavutlar tarafından şehirde muhasara edildiği için 3 Eylül'de, bir İtalyan harp gemisine binerek kaçtı<sup>23</sup>. Prens Wilhelm Von Wied, ancak 7 ay, 22 gün Arnavutluk tahtında kalabildi<sup>24</sup>.

Bağımsızlık sonrası Rusya'nın Dışişleri Bakanı şöyle demişti: "Tarihin cilvesi bakın ki, bütün tarih boyunca Türkleri Avrupa'dan çıkarmaya çalışırken, bugün Balkanlarda küçük bir Türkiye'nin (Arnavutluk'un) kuruluşunu kendi elimizle imzalıyoruz". Halbu ki 1878 yılında kurulan Prizren Birliği kapatılmayıp da ona tam bir otonomi verilmiş olsaydı, 1912 Balkan Harbi belki vuku bulmayacaktı ve biz bugün Meriç kenarına çekilmiş kalmayacaktık ve Balkan Yarımadasında daha büyük ve kuvvetli barış unsuru bir Arnavutluk mevcut olacaktı<sup>25</sup>.

<sup>21</sup> Uçarol, 1985: 368.

<sup>22</sup> Şerafettin Turan, (1991): *Türk Devrim Tarihi*, Ankara: s. 32-33.

<sup>23</sup> Süsheim, 1942: 591.

<sup>24</sup> Yılmaz Öztuna, (1991): *Devletler ve Hanedanlar- Avrupa Devletleri*, Cilt 4, Ankara: s. 33.

<sup>25</sup> Alpan, 1975: 107-108.

## C.BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞ'INDA VE SONRASINDA ARNAVUTLUK

### 1.Birinci Dünya Savaşı'nın Arnavutlar'a Etkileri

1876 ile 1914 arasında İngiltere, Fransa, Almaya, Rusya, Japonya sömürgelerinin yüzölçümü 25 milyon kilometrekare büyüdü. Yeryüzünün 139.9 milyon kilometrekarelik topraklarının 65 milyon kilometrekaresi sömürge idi<sup>26</sup>.

İtalya'ya kaçmış bulunan Esat Paşa Toptani geri dönmüş ve ülkede, özellikle ülkenin orta bölgesinde karışıklıklar ortaya çıkmış, Sırbistan Esat Paşa'ya önemli destekler sağlamış, hatta asker yardımında bulunmuştur. Ancak daha sonra Esat Paşa yeniden kaçmak zorunda kalmış, Paris'te bir Arnavut milliyetçisi olan Avni Rüstemi tarafından öldürülmüştür.

Sonra bu iç olaylardan da yararlanarak Yunan birlikleri bölgeyi işgal etmiş "Aralık 1913 Protokolü"ne göre, "Kuzey Epir" in ilke olarak Arnavutluk'a verilmesi öngörülmüş olmasına rağmen, bunlar askıya alınmıştır. Ayrıca, Arnavutluk'la yerleşik bu topraklar yeni bir bölüşüme konu olmuş, 26 Nisan 1915'teki gizli "Londra Anlaşması"na göre, 2 yıl önceki "Elçiler Konferansı" kararlarına da ters olarak, Arnavutluk topraklarının Yunanistan, İtalya, Sırbistan ve Karadağ arasında paylaşılması öngörülmüştür. Buna göre Vlora (Avlonya) ve çevresinin İtalya'ya kuzey bölgesinin büyük bir bölümünün Sırbistan ve Karadağ güney bölgesinin büyük bir bölümünün de Yunanistan'a verilmesi kararlaştırılmıştır. Hatta daha da ileri giderek ince bir şerit üzerinde egemen bir devlet olarak nitelenen bir Arnavutluk'un, öteki ülkelerle ilişkilerinde kendisini İtalya'nın temsil etmesi öngörülmüştür. Savaş bitince de İtalyanlar, kalan tüm Arnavutluk topraklarını, Fransızlarla birlikte Korça ve Şkodra'yı işgal etmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren Paris Barış Konferansı'nda, Elçiler Konferansı'nın saptadığı eski sınırları onaylamış, Arnavutluk sorunlarını çözümlenememiş, burada da Sırbistan, Yunanistan ve İtalyanlar bu topraklar üzerinde iddialarını yenilemişlerdir. Bu durum karşısında, İtalyanların karşı görüşlerine rağmen Arnavutlar geçici bir hükümet oluşturmuş ve harekete geçerek

<sup>26</sup> İlhan Selçuk, (1999): "Dünya Egemenlerinin Bahçeleri ve Tarlaları" , *Cumhuriyet Gazetesi*, İstanbul: s. 2.

görüşlerine rağmen Arnavutlar geçici bir hükümet oluşturmuş ve harekete geçerek Wilson'un Self – Determinatıyon İlkesine göre örgütlenmek istemişler ve Ocak 1920'de Luşnya'da ilk ulusal kongrelerini toplayarak genel seçimle bir Temsilciler Meclisi (Parlamento) oluşturma ve buradan da temsil yetkisi tam olabilecek bir kabine kurma kararını almışlardır. Parlamento toplantısının gerçekleşmesinden sonra Süleyman Delvine'nin başkanlığında kurulan hükümetçe, Arnavutluk topraklarından yabancı askeri güçlerin çekilmesi istenmiş ve İtalyanların Vlora ve çevresinin işgallere son verilinceye kadar, yani 1920 yazına dek savaşmış, aynı zamanda öteki güçler de ülkeyi terk etmişlerdir<sup>27</sup>. Birinci Dünya Savaşı esnasında meydana gelen önemli gelişmeleri şöyle sıralayabiliriz; 22 Ekim 1914'te Yunanlılar, Güney Arnavutluk'u işgale başladılar. 30 Ekim'de İtalya Sazan Adası'nı işgal etti. 23 Kasım'da Draç'ta ayırıcı hükümet kuran Esat Paşa'ya karşı ayaklanma başladı. 25 Aralık'ta İtalya Avlonya'yı da işgal etti. 26 Nisan 1915'te Londa'da İtalya ile Antant Devletleri arasında Arnavutluk'un aleyhinde gizli antlaşma yapıldı. 12 Haziran'da Sırp orduları Kuzey ve Orta Arnavutluk'u işgal ettiler. Karadağ kuvvetleri İşkodra'yı zaptettiler. Ocak 1916'da Avusturya – Macaristan orduları Kuzey Arnavutluk'u zaptettiler, Mart'ta Orta Arnavutluk'a yayıldılar. Eylül – Ekim aylarında İtalyan orduları Ergiri, Sarandağ ve Permet dolaylarını işgal ettiler. Ekim'de Fransız orduları Görüce'ye girdiler ve 10 Aralık'ta Görüce'de Fransız himayesinde otonom bir idare kuruldu<sup>28</sup>. Osmanlı hizmetine giren ve Müslüman olan Arnavutlar kendi memleketlerini asi ırkdaşlarına ve dıştan saldıran Venediklilere karşı korudukları gibi, çeşitli kademelerdeki mensuplarından başka Osmanlı Devleti'ne birçok sadrazam vermişlerdir<sup>29</sup>. Arnavutlar Osmanlı egemenliğinde kaldıkları sürece önemli işlerle görevlendirilmişler ve önemli sayılmışlardır.

## 2. Arnavutlar'ın Osmanlı Devleti'ne Hizmetleri

Osmanlı Türk Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin 1284'deki Ermenibeli Savaşı'ndan 4 Ekim 1922 yılları arasındaki 638 sene içerisinde Osmanlı Türk Devleti'nin sadrazamlık makamındaki 215 zad görev almıştır. Bunlardan 33'ü Türk –

<sup>27</sup> Nazif Kuyucuklu, (1983): *Balkan Ülkeleri İktisadi 1 Arnavutluk*, İstanbul: s. 10-11.

<sup>28</sup> Alpan, 1975: 79.

<sup>29</sup> İsmet Parmaksızoğlu, (1986): *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ankara: s. 140-141.

Arnavut asıllıdır. Müslüman Pomak Türklerinden ise 2 zad sadrazamlık görevinin ifa etmiştir. Büyük İmparatorluğun devamı müddetince; 131 Şeyh-ul İslâm'dan ikisi Türk – Arnavut asıllıdır. 161 Kaptan-ı Derya Paşa'dan 8'i Türk – Arnavut asıllı ve 2'si ise; Müslüman Pomak Türk asıllıdır. Maliye Nazırlığı Makamında 5 Türk – Arnavut asıllı görev almıştır. Bütün bu safhalar bizlere Rumeli Türkleri'nin Osmanlı – Türk Cihan Devleti'nin yükseliş ve fütühatında fiilen görev aldıklarını ve muvaffakiyet nispetine göre; her birinin devletin en önemli makamında başarı ve takdirle vazife ifa ettiklerini göstermektedir.

Adı:	Sadrazamlık Müddeti:
Gedik Ahmet Paşa	: 7 sene
Davut Paşa	: 14 sene
Damat İbrahim Paşa	: 13 sene
Ayas Mehmet Paşa	: 2 sene
Lütfi Paşa	: 3 sene
Rüstem Paşa	: 15 sene
Damat Kara Ahmet Paşa	: 2 sene
Semiz Ahmet Paşa	: 6 ay
Sinan Paşa	: 7 sene
Ferhat Paşa	: 14 ay
Yemişçi Hasan Paşa	: 2 sene 3 ay
Hasan Paşa (Merre)	: 7.5 ay
Tabanı Yassı Mehmet Paşa	: 5 sene
Kara Mustafa Paşa	: 5 sene 3 ay
Kara Murat Paşa	: 18 ay
Tarhuncu Ahmet Paşa	: 9.5 ay
Köprülü Mehmet Paşa	: 5 sene 3.5 ay
Köprülü-zade Fadıl Ahmet Paşa	: 15.5 ay
Köprülü-zade Mustafa Paşa	: 2 sene 3 ay
Arabacı Ali Paşa	: 7 ay
Amca-zade Hüseyin Paşa	: 5 sene
Daltaban Mustafa Paşa	: 4 ay

---

Köprülü-zade Numan Paşa	: 63 gün
Hacı Halil Paşa	: 13 ay
Memiş Paşa	: 40 gün
Mustafa Nail Paşa	: 2 sene görev yapmışlardır <sup>30</sup> .

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti Arnavutlara çok güvenmiş, devletin en üst makamlarında görev vermiştir.

### 3. Osmanlı Devleti'nin Yıkılışından Sonra Arnavutluk

Arnavutluk Aralık 1920 yılında Milletler Cemiyetine girmiştir. Kasım 1921 de toplanan Büyükelçiler Konferansı, 1913'te belirlenen sınırları onayladı. Yugoslavya, Milletler Cemiyetinin müdahalesi ile, işgal ettiği Arnavutluk topraklarından çekilmek zorunda bırakıldı<sup>31</sup>. 2 Aralık 1922'de feodal Ahmet ZOGO, hükümeti ele geçirip başbakan oldu<sup>32</sup>.

1922-1924 yılları arasında liberal aydınların demokratik bir rejim oluşturmak için gösterdikleri çabalar sonuçsuz kaldı. Haziran 1924'te çıkan bir ayaklanma ile ülkeyi terketmek zorunda kalan Başbakan Ahmet Zogu, tutucu toprak sahiplerinin ve Yugoslavyanın desteğiyle 6 ay sonra dönerek bir dikta rejimi kurdu<sup>33</sup>.

Ahmet Zogu , 1925'in ilk günlerinde yeni hükümeti oluşturmuş, zaten belirli düzeyde yaygın olan cumhuriyet ilan edilmiş ,kendisinde 31 Ocak 1925'te 7 yıl süreyle Cumhurbaşkanı seçilmiş, kısa süre sonrada yeni Anayasa kabul edilmiştir. Bu anayasaya göre parlamento milletvekilleri ve senatörlerden, yani çift meclisten oluşmuş, 18 senatörden altısının atanması Cumhurbaşkanına ait olmuş, başbakanın koşulsuz veto hakkı ile seçimlere gidilmesine karar ve anayasa değişikliğine gidilmesine karar hakkını elinde toplamıştır. Ahmet Zogu, sivil ve askeri yönetim kademelerinden tüm muhaliflerini uzaklaştırıp, yerlerine kendisine sadık adamlarını

<sup>30</sup> Ahmet Aydın, (1999): "Arnavutlar Alban Türkü mü?" , *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, İhlas Süreli Yayınları, S.: 62, İstanbul: s. 13.

<sup>31</sup> *Ana Britannica*, (1992): "Arnavutluk" Maddesi, C. 2, İstanbul: s. 326.

<sup>32</sup> Alpan, 1975: 82.

<sup>33</sup> *Ana Britannica*, 1992: 326.

getirmiştir. Muhaliflerinden bazılarını, hatta İtalya'da bulunan bazılarını ortadan kaldırttığı iddia edilmiştir.

Ahmet Zogu daha sonrada yeni anayasa değişikliğine giderek 1 Eylül 1928'de Kral Zogu 1 olarak krallığını ilan etmiştir. Kendisini sadece Arnavutluk değil, Arnavutların Kralı olarak ilan etmiş, böylece sadece Arnavutluk sınırları içinde değil, bu sınırların dışındaki Arnavutlarında kralı olmak istemiştir<sup>34</sup>. Arnavutluk ekonomik ve siyasal açıdan İtalya'ya bağımlı hale geldi. Gittikçe bozulan ekonomik durum, sefaletin ve köylüler ile liberal aydınların hoşnutsuzluğunun artmasına neden oldu. Çeşitli ayaklanma girişimleri şiddetle bastırıldı. Zogu yönetimi baskıyı arttırmakla birlikte, İtalyan faşizmini izlemekten kaçındı. Eğitim ve kültür alanında katı bir ideolojik uygulamaya gidilmedi. Batıya üniversite eğitimi için gönderilen genç kadın ve erkek dönüşlerinde ülkelerinde yeni ve modern bir kamu yönetiminin oluşturulmasında etkin rol oynadıkları gibi, sol düşüncelerin yaygınlaşmasına da katkıda bulundular. Öte yandan merkezi hükümet otoritesinin tüm ülkede geçerli kılınmasıyla Arnavutluk'ta ilk kez gerçek anlamda ulusal birlik sağlanmış oldu.

1939'da Mussolini, İtalya ile Arnavutluk arasında bir gümrük birliği oluşturulması ve Arnavutluk sınırları içinde bir İtalyan garnizonu kurulması yolunda ultimatoma verdi. Ultimatoma reddi Zogu döneminde de sonu oldu. Mussolini deniz ve kara kuvvetlerinin desteğiyle 100 bin kişilik bir ordu ile Arnavutluk'u işgal etti. Ülkede kukla bir Arnavutluk hükümeti kurarak, İtalyan kraliyet ailesinden 3. Vittorio Emanuele, Arnavutluk kralı ilan edildi. İtalya'nın savaş hazırlıkları doğrultusunda ülkenin doğal kaynakları büyük bir aç gözlülük ile yağmalandı<sup>35</sup>.

#### 4. Mustafa Kemal Atatürk ve Arnavutlar

Türklerle Arnavutların en çok kaynaşık akraba oldukları bir çevrede doğup büyüyen Atatürk, daha genç yaşlarda iken, kül altındaki korlar gibi yanan Balkan ve Arnavut problemleri ile ilgilenmişti.

<sup>34</sup> Kuyucuklu, 1983: 15-16.

<sup>35</sup> *Ana Britannica*, 1992: 326.



İleri görüşlü Kolağası Mustafa Kemal, 1907 yılında Karaferia’da Ali Fuat Cebesoy’a şöyle diyordu:

“Büyük devletler, Osmanlı İmparatorluğu’nu paylaşmaya çoktan karar vermişler, planlarını uygulamak için elverişli zamanı bekliyorlar”. Buna göre; Rumeli’de Doğu ve Batı Trakya bizde kalacak, Edirne’nin kuzey sınırları lehimizde düzelecektir. Arnavutluk, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan, Osmanlılar’ın başkanlığında İstanbul’da yapılacak bir konferans ile milliyet çoğunluğu esaslarına istinaden, Osmanlı Rumeli kıtasının Doğu ve Batı Trakya’dan başka kısımları, yukarıda adları geçen devletlere bırakılacaktır. Arnavutluk bağımsız olacaktır.

İstanbul’da patlak veren gerici 31 Mart (13 Nisan 1909) olaylarını bastıran Hareket Ordusu’nun ve 1910’da Arnavutluk ayaklanmalarını yatıştıran ordunun Kurmay Başkanı bulunan Mustafa Kemal, Arnavutları ve onların sorunlarını daha yakından tanıma fırsatını bulmuştur<sup>36</sup>.

1920’de devrimci Arnavutluk Hükümeti ile dostane ilişkiler kuran ve Albay Selahattin Saip Bey başkanlığında Arnavutluk’a askeri bir heyet gönderen Gazi Mustafa Kemal Paşa 1 Mart 1921’de TBMM’nde özetle şöyle diyordu:

“- Arnavut Hükümeti halkıyla asırlarca beraber yaşadık. Uzun zamanlar, kendileriyle hayat ve mukadderat birliği yaptık. Bu kardeş halk ve hükümetin müşkül durumlarının yarattığı elim mecburiyetlerden kurtulması için gerekli tedbirlere girişilecektir...”.

Bu karşılıklı yardımlaşma ve işbirliğinin eseri olarak 15 Aralık 1923 tarihinde Ankara’da Türkiye ile Arnavutluk arasında Ebedi Dostluk Anlaşması imzalandı. Bunun ilk maddesi şöyle idi:

“Madde: 1- Türkiye Cumhuriyeti ile Arnavutluk Devleti beyinde ve kezalik iki devletin tebaaları arasında ahlali kabil olmayan sulh-u müsalemet, samimi ve ebedi bir muhadenet cari olacaktır”.

<sup>36</sup> Alpan, 1975: 95.

13 Mart 1926'da ilk Arnavut seferini kabul eden Atatürk "Tarihin hayli uzun yıllarda bir çok alanlarda mukadderat birliği yapmış olan iki millet arasındaki dostluk bağlarını teşdit suretiyle iki memleket çıkarlarına hizmet eden ve iki dost millet arasındaki gerçek bir işbirliği döneminin açılmasından" duyduğu memnunluğu ifade etmişti.

1919'dan 1933 yılına kadar Atatürk'ün özel muhafızlığını yapan Priştine'li Ahmet Akdoğan Çavuş'un da ifade ettiği veçhile, Atatürk Arnavut halkına daima büyük sempati ve itimat beslemiştir<sup>37</sup>.

25 Ekim 1931'de Ankara'da akdedilen Balkan Konferansı'nın üyelerine Mustafa Kemal Atatürk şöyle hitap etmiştir:

"Muhterem Delegeler!... Balkan milletleri, bugün Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye gibi müstakil siyasi mevcudiyetler halinde bulunuyorlar. Bütün bu devletlerin sahipleri olan milletler asırlarca beraber yaşamışlardır. Denebilir ki Türkiye Cumhuriyeti dahil olduğu halde son asırlarda vücut bulan bugünkü Balkan Devletleri Osmanlı İmparatorluğu'nun yavaş yavaş parçalanmasının tarihi neticesidir<sup>38</sup>.

Atatürk Arnavutlara çok değer vermiş ve onların dostluğunun kaybedilmemesi için önemli adımlar atmıştır. Balkanlardaki güçlü bir Arnavutluk'un, Türkiye için çok büyük bir önem taşıdığını her fırsatta açıklamış ve Arnavutluk ile iyi ilişkiler kurmuştur. Bugün Türkiye Cumhuriyeti Atatürk'ün takip etmiş olduğu Balkan Politikasını geliştirerek takip etmek zorundadır.

## 5. İkinci Dünya Savaşı'nda Arnavutluk

Eylül 1939 başlangıcında İkinci Cihan Savaşı başlayınca Mithat Fraşeri, Fuad Dibra, Ali Klisura, Kol Tromora, Bahri Omari ve Quku ile, Hasan Dosti tarafından,

<sup>37</sup> Alpan, 1975: 95-96.

<sup>38</sup> Mehmet Saray, (1988): "Türkiye ve Türkiye Haricinde Yaşayan Türkler", *Atatürk ve Türk Dünyası*, Acar Yayınları, İstanbul: s. 57.

aynı yılın sonbaharında, Milli Cephe namında bir teşekkül kuruldu. Bu teşekkülün gayesi, büyük kuvvetlere karşı mukavemet etmek ve Arnavutluk'u hakiki istiklâline kavuşturmaktı. Ve bunun içindir ki, hiçbir siyasi akide ve eğilim gözetmeksizin, kralcı, cumhuriyetçi, milliyetçi, komünist vs. gibi her kim olursa olsun karşı mukavemet taraftarı olan herkesi, kendi bağına basıyordu<sup>39</sup>.

İtalyanlar'ın Arnavutluk üzerinden Yunanistan'ı işgal etme girişimi bozguna uğrayınca, Eylül 1942'de Yugoslavya'da bulunan Nazi birlikleri bölgeye girdi. İşgalin yarattığı şaşkınlığı üzerinden atan Arnavut milliyetçileri direniş hareketini başlatarak toplumun bütün kesimlerini bir araya getiren ve demokratik bir rejimin kurulmasını amaçlayan "Balli Kombeta" adlı bir ulusal cephe örgütlediler. Askeri ve sivil önderler öncülüğünde oluşturulan çeteler, İtalya'nın savaş gücünü zayıflatmada önemli bir rol oynadı. Almanya'nın 1941'de Sovyetler Birliği'ne saldırması ile küçük ve dağınık gruplar halinde direniş hareketine katılan Arnavut Komünistler, Tito'nun Yugoslavya'dan gönderdiği komünistlerin yardımıyla bir parti kurdular ve Ulusal Kurtuluş Hareketi (LNC) aracılığıyla halkın desteğini kazanmaya başladılar. Mussolini'nin çöküşünden sonra "Balli Kombeta" ile komünistler arasında birleşik cephe kurma girişimi sonuçsuz kaldı. Kasım 1944'te Enver Hoca başkanlığında kurulan hükümet müttefikler tarafından tanındı<sup>40</sup>. Enver Hoca Alman ve İtalyan birliklerinin püskürtülmesinden sonra kısa sürede ülkeyi denetimi altına alarak, Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti<sup>41</sup>.

Arnavutluk'un İkinci Dünya Savaşı'ndaki kayıpları aşağıda verilmiştir<sup>42</sup>.

**Tablo 2 1939-1945 II.Dünya Savaşı**

Askeri Kayıplar	28.000.
Sivil Kayıplar	2.000.
Toplam	30.000.

<sup>39</sup> Yılmaz Çetiner, (1966): *Bilinmeyen Arnavutluk*, İstanbul: s. 116.

<sup>40</sup> *Ana Britannica*, 1992: 326.

<sup>41</sup> Aydın, A., 1999: 10.

<sup>42</sup> Cumhuriyet Gazetesi, 14 Eylül 1999, s. 8.

## 6. Bugünkü Arnavutluk

Sömürgecilik, bir devletin egemenliğini başka topraklar ve halklar üzerinde kurması veya genişletmesidir<sup>43</sup>. Sömürgeciliğe çok yakın bir kavram olan emperyalizm imparatorluk kurma eğilimidir, bir devletin sınırlarını genişletme politikasına denir<sup>44</sup>.

Birinci Dünya Savaşı'nda bağımsızlığını alıp İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sınırları çizilen Arnavutluk, Balkan devletleri arasında hem kapitalist ve hem de komünist devletler tarafından en çok tehdide maruz kalan ülkedir. Kuzeyde Yugoslavya, güneyde Yunanistan tarafından daima tehdit edilen bu küçük devlet, kurulduğu günden bu yana, bu tehditlere karşı denge olabilecek büyük bir devleti yanına almıştır. Bu büyük devlet iki savaş arasında İtalya, İkinci Dünya Savaşı'ndan 1960'a kadar S.S.C.B.<sup>45</sup> 1960'dan 1978'e kadar Çin Halk Cumhuriyeti ve bundan sonraki aşamada ise Yugoslavya ve bazı batı ülkeleriyle ticari ve diplomatik ilişkilere girmiştir<sup>46</sup>.

Aralık 1976'da kabul ettiği anayasa ile Arnavut Sosyalist Halk Cumhuriyeti adını aldı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arnavutluk tarihinde önemli bir yer alan Enver Hoca 11 Nisan 1985'te ölmüş ve Arnavutluk Emek Partisi'nin Genel Sekreterliğine Ramiz Alia seçilmiştir<sup>47</sup>.

Arnavutluk Emek Partisi'nin kuruluşundan sonraki dönem uzun bir tarihe sahip olan Arnavutluk halkının en parlak dönemidir<sup>48</sup>. Arnavutluk Balkanlarda bugün büyük bir anlaşmazlık noktasıdır. Arnavutluk üzerinde emelleri olan unsurları kısaca anlatmakta yarar vardır.

<sup>43</sup> Mehmet Kocaoğlu, (1995): *Uluslar arası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara: s. 7.

<sup>44</sup> Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Mehmet Gönübol, (1978): *Uluslar arası Politika*, Ankara: s. 317.

<sup>45</sup> Oral Sander, (1969): *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1969)*, Ankara: s. 137.

<sup>46</sup> *Ana Britannica*, 1991: 326.

<sup>47</sup> *Ana Britannica*, 1992: 327.

<sup>48</sup> Selahattin Sönmez, (1975): *Arnavutluk Emek Partisi Tarihi*, C. 1, İst.: s. 11.

## D. ARNAVUTLUK'UN ANLAŞMAZLIĞA DÜŞTÜĞÜ ÜLKELER

### 1. Sırbistan ve Makedonya'nın Emelleri

Arnavutluk'un Sırbistan ve Makedonya ile başta Kosova ve Vardar Makedonyası'nın batı kesimleri olmak üzere, Arnavutlar'ın çoğunlukta yaşadıkları yerlerle ilgili zaman zaman alevlenen tartışmaları sürmektedir. Arnavutluk'a göre, Makedonlar'ın Arnavut azınlığına kendileri ile eşit haklar tanımaları ve Sırpların Kosova'daki Arnavutları sindirmeye yönelik faaliyetleri bu tartışmaları arttırmaktadır<sup>49</sup>. Son olarak Yunan ve Sırp parmağının olduğu kesinleşen "Banker Sıkandalı" Arnavutluk üzerinde oynanacak yeni oyunların başlangıcı olmuş ve bu olaydan sonra Sırpaların Kosova'ya girmeleri kesinleşmiştir. Kosova nüfusunun %90'ını Arnavutların oluşturması ve bunların Arnavutluk ile birleşmesinden korkulmaktadır. Bu sebeple Kosova ve Arnavutluk'u sorunsuz bırakmamak hem Sırbistan'ın hem de Yunanistan'ın işine gelmektedir.

### 2. Yunanistan'ın Emelleri

Atina'da neşredilen Efimeris nam-ı Rum Gazetesi Arnavutluk'u ele geçirmek için Atina'ca her türlü tedbirin alındığı ve bunun için Yunanlı Arnavutlardan ibaret olan Sefain vasıtasıyla her türlü sarfiyat fedakarlığında bulunulduğunu<sup>50</sup> yazmaktadır.

Bugün de Yunanistan'la Arnavutluk arasında Kuzey ve Güney Epir tartışmaları güncelliğini korumaktadır. Yunanistan, Arnavutluk'un bünyesinde bulunan Kuzey Epir'de Yunanlılar'ın yaşadığını öne sürerek, bu bölge üzerinde hak iddia etmektedir. Arnavutluk bu iddiaları reddetmekte ve Yunanistan tarafından işgal edilen Güney Epir'de, Arnavut azınlığının varlığının gündeme getirerek, sözkonusu bölgenin kendi sınırları dahilinde olması gerektiğini savunmaktadır<sup>51</sup>. Yunanistan,

<sup>49</sup> Alp, İ., 1998: 15.

<sup>50</sup> BOA. *Y. Mtv.*, No. 35/118, 19 Safer 1306.

<sup>51</sup> Alp, İ., 1998: 16.

Nato'nun müdahalesine tam destek vermemiş, bölgeye karşı tavrını ortaya koymuştur. Nato'nun 23 Mart 1999 tarihinde Kosova'ya müdahalesi gerçekleşmiş fakat Sırp'lar tam olarak dize getirilememişlerdir<sup>52</sup>.

## E. ARNAVUTLUK'UN TÜRKİYE İÇİN ÖNEMİ

Balkanlar, 1990'lı yıllardan itibaren bir belirsizlik dolayısıyla bir istikrarsızlık alanıdır. Halbuki burası Türkiye açısından hayati önem taşıyan bir coğrafi bölgedir.

Çünkü Türkiye için Balkanlar, Avrupa ile bir bağlantı noktasıdır ve önemli bir köprü niteliği taşımaktadır. Aynı şekilde milliyet, kültür ve din bağı ile bağlı büyük bir nüfus potansiyeli de bu bölgede yaşamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin bu yönden de Balkanlarla güçlü bağları bulunmaktadır<sup>53</sup>. Nitece de başarılı olan güçler en büyük sanayi tabanına sahip güçler olacaktır. Sanayi gücü , buluş ve bilim gücü olan kişiler başkalarını alt etmeyi başaracaklardır<sup>54</sup>. Bu mantıkla hareket eden dünya sömürgecileri hâlâ büyümekte; orta ve küçük devletleri tehdit edip sömürmeye çalışmaktadırlar. Bugün "Dünyaya mal ve hizmet ihraç ederek büyüyen ülkenin kültürü de o oranda yaygınlık kazanır"<sup>55</sup> fikri ile hareket edersek büyük güçlerin hareket noktalarını daha iyi anlarız ve biz de bu fikre göre hareket etmiş oluruz.

## F. KOSOVA OLAYLARI

### 1. Balkanlar'ın Kanayan Yarası Kosova

Balkanlar, Avrupa'nın en istikrarsız ve geri kalmış bölgesidir. 1389 Kosova Zaferi'nden sonra XIX. yüzyıl'ın ikinci yarısına kadar Balkanlar en huzurlu, en mamur, en rahat ve istikrarlı altın çağlarını yaşamıştır<sup>56</sup>.

<sup>52</sup> TRT 1, 23 Mart 1999: Saat: 20.10.

<sup>53</sup> Alp. İ., 1998: 25.

<sup>54</sup> Paul Kennedy, (1991): *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri*, Ankara: s. 230.

<sup>55</sup> Mehmet Altan, (1998): *Sabah Gazetesi*, İstanbul: s.18.

<sup>56</sup> M. Necati Özfatura, (1999): "Kosova Davası Kimin Sırtında?", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, Sayı: 62, İstanbul: s. 20.

Sırların; Kosova'ya yönelik emellerinin yeniden gerçekleşmesi için ilk önemli adımları 1912'de Kosova'yı işgal ile atılmıştı. O günden bugüne Kosova'da Sırlar sürekli bir "etnik arındırma ve zorla Sırplaştırma" projesi yürütmüşlerdi. Yugoslavya'da 1918, 1925, 1930, 1937'li yıllarda yoğunlaşan krallık dönemi katliam ve zulümleri, komünizm döneminde de sürmüştü, 1945'te Tito'nun ilk katliamının ardından, 1948-1966 arası Tito'nun İçişleri Bakanı ve gizli polis şefi, Sırp kasap Aleksandre Rankoviç'in, Sırp basının bile çileden çıkararak baskı ve işkenceleri başlamıştı. 1974'de "bir tadımlık ve bir solukluk" hürriyet ve arkasından Mart 1981'de önce aydın ve gençlere, sonra tüm Arnavut halka yönelik, aylarca süren, caddelerin, akarsuların kafası, kolu kopuk cesetlerle dolu olduğu, tepelene kamyonlara doldurulan cesetlerine arazide yakıldığı, Kosova'nın sadece tüm dünyadan değil, Yugoslavya'dan bile tecrit edildiği günler gelir.

28 Haziran 1990'da Kosova'da yeni bir "Vodov Don" gününe katılan Milošević, bugünkü gelinen son sürecin ilk işaretlerini de şu sözleriyle vermişti:

"Kosova için yeni mücadelelere hazırız. Bu mücadele silahlı da olabilir" Milošević, Kosova'da siyasi oyunlarla işe başlamış, ilk olarak nüfusu yarım milyona yakın Müslüman Türk ve Çingene'leri kendi safına çekmek için, onlarla Sırların bir probleminin olmadığı, problemin Arnavutlarla – Sırlar arasında olduğu yönünde propagandalara başlamış, hatta kültürel bazı iyileştirmelerde bile bulunmuştu.

Arnavutluk'ta komünizmin yıkılması sırasında boşluktan yararlanarak iktidara gelen Dr. Salih Berişa yönetiminin, Kosova'ya bakışı eski yöneticilerden biraz farklı ve daha olumlu idi. Çünkü o da, Kosovalılar gibi Müslümandı. Umudunu Türkiye'ye bağlamıştı. Ancak Balkanlar uzmanı Doç. Dr. Hasan Ünal'ın da isabetle belirttiği gibi Türkiye 1995 başlarından 1998 ortalarına kadar Kosova'ya olduğu kadar Sali Berişa yönetimine de yeterli desteği verememiş, onun banka skandalı ile devrilmesini uzaktan seyretmişti<sup>57</sup>.

Şubat 1998'den sonra, Sırların Kosova'daki katliamları daha sistemli bir hal aldı. Dahası Sırlar Paris'teki barış görüşmelerine Kosovalılar'ın verdiği bütün siyasi

<sup>57</sup> Ahmet Uçar, (1999): "Kosova'nın İçyüzü" , *Tarih ve Medeniyet*, Sayı: 62, İstanbul: s. 14-15.



tavizlere rağmen yanaşmadılar. Avrupa Birliği ve NATO tam bir çıkmaz içindeydi. Ve beklenen karar NATO yetkililerince açıklandı; NATO bir hava operasyonu ile Sırp'ları geri adıma, ardından da barışa zorladı.

23 Mart 1998'de başlayan NATO harekati Sırp'ların gerçek yüzünü gösterecektir. Belgrad, Niş, Priştine ve Podgariçe başta olmak üzere Sırp'lara ait komuta merkezleri, lojistik destek merkezleri, hava alanları, radar istasyonları, radar üsleri, silah depoları, radyo ve TV vericileri vb. çok sayıda yer vurulmuş. Şüphesiz NATO operasyonunun en olumsuz sonucu Kosova'da yaşayan Arnavutlar üzerinde görülecektir. Baskı ve şiddeti arttıran Sırp'lar kitlesel katliamlara girişecekler ve dünyaya gerçek yüzlerini göstereceklerdir.

Tren vagonlarına tıka basa doldurulan insanlar Kosova dışına sürülüyor, evlerinden çıkmamakta direnen ya da beş dakikada sürgüne hazır hale gelemeyenler, NATO hedeflerine yada Sırp askerlerine yenik düşüyorlardı.

Bugün 2 milyonluk Kosova Müslümanlarının; 1 milyonu, ülke dışında mülteci, binlercesi toplu katliamlarla yok edilmiş, binlercesinin de akibeti meçhuldür. Mültecilerin sağlık, açlık, iskan, aile bölünmeleri vb. onlarca meselesi vardır. Sellerin betonarme evleri yerle bir ettiği bir dönemde, çadır kentler ne derece çözüm olabilir. Bugün Makedonya'da, Stenkovetz, Boyana, Arnavutluk'ta Tiran ve Elbasan, Türkiye'de Kırklareli vb. kamplarda birazcık olsun nefes alabilen Kosova'lı Müslümanlara karşılık hâlâ Sırp tehdidi altında Kosova dağ ve ormanlarına sığınmış 400 bin Müslüman bulunmaktadır<sup>58</sup>. Bu arada Sırp'ların zulmüne karşı mücadele veren UÇK'yı tanıtmakta yarar vardır.

## 2. UÇK (Uştria Çilirimtore Kosoves=Kosova Kurtuluş Örgütü)

Kısa adı UÇK olan "Uştria Çilirimtore Kosoves" (Kosova Kurtuluş Örgütü) 1979'larda Priştine Üniversitesinde ortaya çıkmıştı. Özellikle üniversite hocası ve öğrencilerin aktif katılımı ile sürekli eylemlerde bulunan örgüt, katliam ve tutuklamalarda hep Sırp'ların ilk hedefi olmuştu. Önceleri küçük bir milli Marksist

<sup>58</sup> Uçar, 1999: 14,15,16,17.

hareket olarak, “daha çok özgürlük, daha çok hak” istemiyle kırsal alanda ve varoşlarda yandaş bulan örgüt, her geçen gün Marksist Sırp lar’ın da baskısı ile biraz daha milliyetçi, bir kimlik kazanacak, özellikle Bosna mücadelesinden sonra İslami unsurları da bünyesinde barındırmaya başlayacaktı<sup>59</sup>. Önceleri Dr. İbrahim Rugova liderliğinde ılımlı ve Gandivari pasif bir direnişle sonuç alabileceğine inanan Kosova Demokratik İttifakı karşısında, Kosova halkından yeterli ilgiyi görmeyen örgüt, özellikle bu yönetimin Sırp zulmünü her geçen gün biraz daha arttırması karşısında birçok Kosovalının umudu haline gelecekti. İlk büyük eylemlerini 1996 Mart ve Nisan aylarında Kosova’daki Sırp polis ve karakollarına karşı gerçekleştiren örgüt, Kosova’yı yarı açık cezaevi haline dönüştüren Sırp lar’a tepki duyan Kosova’lı gençlerin de ilgisini çekmişti.

Sırp lar önceleri UÇK’yı sevinçle karşılamışlar ve sayılarının 3-5 yüzle sınırlı olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak 1997’lerde Kosova’nın her yerinde teşkilatlanmayı başaran UÇK, Sırp katliamlarına tepki duyanların katılımı ile bugün 40 bini aşmış bir güç haline gelmiş, Kosova’nın kurtuluş ve bağımsızlığının da tek mahalli umudu haline dönüşmüştür<sup>60</sup>.

### 3. Türkiye ve Kosova Olayları

Kosova bölgesi Türkiye’ye coğrafi açıdan sınır olmamakla birlikte Türkiye ile Kosovalı Müslümanlar arasında din, kültür, tarih ve ideal birliği vardır.

Türkiye’nin Balkan politikası bugün doğru olmakla birlikte çok eksiktir. Bunun sebebi, bu konuda istihbarat raporları dışında yeterli ilmi etütlerle Balkanlar’ın ve Balkanlarda olanların tahlil edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bölgenin etnik, dini, siyasi, kültürel, demografik ve stratejik yapısı ile ilgili yüzlerce çalışma yapmak zorundayız. Bazılarının iddia ettiği gibi bunun “yayılmacı ve emperyalist” amaca yönelik olması mümkün değildir. Çünkü Türkiye Balkanlarda; geçmişten gelen manevi mes’uliyeti ve bugün ve gelecekteki güvenliği için

<sup>59</sup> Uçar, 1999: 16.

<sup>60</sup> Uçar, 1999: 17.

“müdahil” olmak zorundadır. Bu anlamda, Türkiye; bu ilmi etütlerin yanında bölge ülkeleri ile siyasi ve ekonomik işbirliğini daha da geliştirmelidir<sup>61</sup>.

Bugün unutulmamalıdır ki Balkanlar Osmanlıya hasrettir. Yunanlı yazar Michel de Greece şunları söylemektedir:

“Osmanlı Devleti’nin yıkılmasından çok üzüntü duyuyorum. Çünkü Osmanlı dünya dengesini ayakta tutan bir güç olmuştu ve sevilsin ya da sevilmesin, Osmanlının çöküşünden itibaren Balkanlar ve Ortadoğudaki çalkantılar durmak bilmedi...”<sup>62</sup>.

Ayrıca Kosova Osmanlılar’ın en sadık beldesi idi. Çanakkale’de şehit düşen Türk askerleri, doğum yerlerine göre tasnif edildiğinde, Kosova en ön sırada yer alır<sup>63</sup>. Tarihsel bağlarımız bu noktada iken bugün bölgeye duyarsız kalmak çok güçtür.

Sırbistan işgali altında inleyen ve tarihin en korkunç zulmünü çeken Kosova’daki 2.5 milyon Arnavut’un kurduğu Bağımsız Kosova Cumhuriyeti’ni Türkiye tanımalıdır. Nitekim Kosova Demokratik Birliği Partisi önderi ve Cumhurbaşkanı Prof. Dr. İbrahim Rugova, Şubat 1992 ortasında Ankara’ya ziyaretinde bu konuyu gündeme getirmiş ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal’dan Kosova’nın bağımsız bir devlet olarak tanınmasını istemiştir. Unutulmamalıdır ki Türkiye’de Kosova’dakinden fazla Arnavut ve Kosova asıllı vatandaş yaşamaktadır<sup>64</sup>. Ayrıca Arnavutluk, Kosova ve Makedonya birleşik kaplar gibidir. Birindeki dalgalanma hemen diğerlerine de sirayet ediyor. Onun için gelişmeleri sadece Kosova ile sınırlı görmek mümkün değildir<sup>65</sup>.

<sup>61</sup> Uçar, 1999: 17.

<sup>62</sup> M. İsmail Çolak, (1999): “Balkanlar Osmanlı’ya Hasret!” , *Tarih ve Medeniyet*, Sayı: 60, İstanbul: s. 32.

<sup>63</sup> Özfatura, 1999: 20.

<sup>64</sup> Özfatura, 1999: 21.

<sup>65</sup> Arslan Tekin, (1998): “Balkanların Meselesi”, *Türkiye Gazetesi*, İstanbul: s. 9.

## SONUÇ

Balkan Yarımadası'nın batısında önemli bir konuma sahip olan Arnavutluk, Osmanlı Devleti tarafından oldukça uzun mücadelelerden sonra alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti ile birlikte bölgeye huzur gelmiştir. Arnavutlar'ın Osmanlı hakimiyeti ile can, mal ve namusları emniyet altına alınmıştır. Bu nedenle Arnavutlar kısa bir süre sonra din olarak da İslamiyet'i tercih etmişlerdir. Arnavutluk Osmanlı egemenliği ile sulh ve sükuna kavuşmuştur. Osmanlı Devleti, Arnavutlar'ı her bakımdan özgür bırakmış ve onların kısa sürede güvenini kazanmıştır.

Osmanlı Devleti zamanla gücünü kaybetmiş ve bu Balkan politikasına da yansımıştır. Artık 15. ve 16. yüzyıl'ın dünyaya meydan okuyan gücü "hasta adam" olarak anılmaya başlanmıştır. Çöküş sadece askeri alanla sınırlı kalmamış tüm alanlara sıçramıştır. Bu çöküşle birlikte Balkanlardan elini çekmek zorunda kalan Osmanlı Devlet'i bıraktığı iyi miras ile yetinecektir. Fakat zamanla bölgede kendini aratacaktır. Yunanlılar, Sırp'lar ve Bulgarlar'ın ardından Arnavutlar da bağımsız devletlerini 1912 yılında kuracaklardır.

Osmanlı Devleti'nin ilk adımını attığı 14. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyıl'ın sonlarına kadar küçük anlaşmazlıklar dışında sorun yaşanmamıştır. Ayrılma sürecinin işleyişi dahi fazla yıpratıcı olmamıştır. Arnavutlar'ın bütün faaliyetleri Slavlar'a ve Elenler'e karşıdır. Çünkü toprakları üzerinde sömürgecilik anlayışını devam ettiren Slavlar ve Elenler olmuştur. Osmanlı Devleti'ne ve onun devamı olan Türkiye Cumhuriyeti'ne hiçbir şekilde düşmanlık beslenmemiştir. Hatta hayranlık duyduklarını bile söyleyebiliriz. Savaşta veya barışta her zaman dost kalabilmiş iki halkın bugün de dostluk ilişkilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Arnavutluk Türkiye Cumhuriyeti'nin Balkan Politikası'nda özel bir konuma sahiptir. Balkanlar'ın Adriyatik'e açılan kapısı niteliğinde olan Arnavutluk Avrupa'nın en küçük ülkelerinden biri olmasına rağmen, jeopolitik açıdan en önemli ülkeleri arasında yer almaktadır.

Türkiye, 10 Aralık 1999 tarihinde Helsinki’de yapılan Avrupa Birliği görüşmeleri sonucunda Avrupa Birliği’ne aday ÷lke olarak kabul edilmiştir. Bu da bize Avrupa’nın Türkiye hakkındaki görüşlerinde bazı değişiklikler olduğunu göstermektedir. Avrupa Birliği’ne üye bir Türkiye Balkanlar’da çok daha iyi hareket alanı bulacaktır. Bu nedenle, Arnavutluk – Türkiye ilişkileri uzun vadeli düşün÷lmelidir.



## KAYNAKÇA

### A. ARŞİV KAYNAKLARI

#### 1. BOA. Bab-ı Defteri

*D. BŞM. MHF. 13346/978, 19.08.1237.*

#### 2. BOA. Yıldız Arşivi Sadaret Husisi Maruzat Evrakı

*Y.A. Hus, 169/20, 11 Ocak 1299.*

*Y.A. Hus, 165/49, 21 Şaban 1297.*

*Y.A. Hus, 167/93, 7.4.1298.*

#### 3. BOA. Yıldız Mütenevvi Maruzat Kataloğu

*Y. Mtv. No. 35/118, 19 Safer 1306.*

*Y. Mtv. No. 36/104, 28 R. Evvel 1306 – 22 Kasım 1893.*

*Y. Mtv. No. 6/7, 13. C. Evvel 1298.*

*Y. Mtv. No. 5/1, 5. 9. 1298.*

### B. KİTAPLAR, MAKALELER VE DİĞER KAYNAKLAR

AKŞİN, S., (1992): *Türkiye Tarihi*, C. 3, İstanbul.

ALP, İ., (1990): *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1978-1989)*, Ankara.

....., (1998): "Balkan Yanmadasındaki Gelişmeler", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 44.

ALPAN, N.P., (1975): *Tarihin Işığında Bugünkü Arnavutluk*, Ankara.

ALTAN, M., (1998): *Sabah Gazetesi*, 22 Ocak, İstanbul.

ALTUNDAĞ, Ş., (1970): "Mehmet Ali Paşa", *İ.A.*, C. 7, İstanbul.

*Anabiritannica*, (1992): "Arnavutluk" Maddesi, C. 2, İstanbul.

ARMAOĞLU, F., (1997): *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara.

ATEŞ, T., (1994): *Laiklik*, Ankara.

AYDINLI, A., (1971): *Batı Trakya Faciasının İçyüzü*, C. 1, Ankara.

AYDINLI, A., (1999): "Arnavutlar Alban Türkü mü?", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, S. 62, 8-10.

BAYSUN, M.C., (1998): "Tepedelenli Ali Paşa", *İ.A.*, İst

BAYUR, Y.H., (1983): *Türk İnkılabı Tarihi*, Ankara.

ÇELEBİ, M.H., (Tarihsiz): *Solakzade Tarihi*, Çeviren: Vahid Çabuk, C. 1, İstanbul.

ÇETİNER, Y., (1966): *Bilinmeyen Arnavutluk*, İstanbul.

ÇOLAK, M.İ., (1999): "Balkanlar Osmanlı'ya Hasret", *Tarih ve Medeniyet*, Sayı: 60, s.32.

- DARKOT, B., (1979): "Balkan" Maddesi, *İ.A.*, MEB Yayınevi, İstanbul.
- DUDA, H.W., (1989): *XIX. yy. Sonu ile XX. yy. Başında Türkiye'de Hilafetten Cumhuriyete Geçiş*, Ank.
- ERCAN, B., (1970): *Balkan Harbi (1912-1913)*, C. 1, Ankara.
- ERDOĞDU, Y., (1996): *Ülkeler Coğrafyası*, Ankara.
- EREN, A.C., (1970): "Tanzimat" Maddesi, *İ.A.*, C. 11, İstanbul.
- GENÇ, Ö., (1995): *Arnavutluk Potansiyel Yatırım Alanları Araştırması*, Ankara.
- Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı*, 1987: Ankara.
- GÖNLÜBOL, M., (1978): *Uluslar arası Politika*, Ankara. Ankara.
- KALEŞLİ, H., (1981): *Türklerin Balkanlara Girişi ve İslâmlaştırma*, S. 10-11, İstanbul.
- KAYLAN, A., (1975): *Kırım Savaşı (1853-1856)*, İstanbul.
- KEMAL, N., (1971): *Osmanlı Tarihi*, C. 1, İstanbul.
- KENNEDY, P., (1991): *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Çev.: Birtane Karanakçı, Ankara.
- KOÇAOĞLU, M., (1995): *Uluslar arası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara.
- KOLOĞLU, O., (1987): *Abdülhamit Gerçeği*, İstanbul.
- KUYUCUKLU, N., (1983): *Balkan Ülkeleri İktisadı 1 Arnavutluk*, İstanbul.
- KÜLÇE, S., (1944): *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir.
- LAMARTINE, D.A., (1991): *Osmanlı Tarihi*, İstanbul.
- ÖZFATURA, M.C., (1999): "Kosova Davası Kimin Sırtında?", *Tarih ve Medeniyet*, S.: 61, s. 20-21.
- ÖZTUNA, Y., (1991): *Devletler ve Hanedanlar - Avrupa Devletleri*, C. 4, Ankara.
- PARMAKSIZOĞLU, İ., (1986): *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ankara.
- SANDER, O., (1969): *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1969)*, Ankara.
- SARAY, M., (1988): "Türkiye ve Türkiye Haricinde Yaşayan Türkler", *Atatürk ve Türk Dünyası*, İst.
- SELÇUK, İ., (1999): "Dünya Egemenlerinin Bahçeleri ve Tarlaları", *Cumhuriyet Gazetesi*, İstanbul.
- SEVİM, A. Ve YÜCEL, Y., (1990): *Türkiye Tarihi*, C. 2, Ankara.
- SÖNMEZ, A., (1975): *Arnavutluk Emek Partisi Tarihi*, C. 1, İstanbul.
- SÜSSHEİM, K., (1942): "Arnavutluk" Maddesi, *İ.A.*, Cilt 1, İstanbul.
- ŞAHİN, T., (1988): *Öncesiyle Sonrasıyla 93 Harbi*, Ankara.
- ŞİMŞİR, B.N., (1993): *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, C. 1, T.T.K. Basımevi, Ankara.
- TEKİN, A., (1998): "Balkanların Meselesi", *Türkiye Gazetesi*, İstanbul.



TURAN, Ő., (1991): *Türk Devrim Tarihi*, Ankara.

UÇAR, A., (1999): "Kosova'nın İçyüzü", *Tarih ve Medeniyet*, Sayı: 61, s. 14-17.

UÇAROL, R., (1985): *Siyasi Tarih*, Yeşilyurt.

UZUNÇARŞILI, İ., (1949): *Osmanlı Tarihi*, C. 2, Ankara.

ÜÇOK, C., (1978): *Siyasal Tarih (1789-1960)*, Ankara.

ÜNAL, T., (1978): *Türk Siyasi Tarihi*, Ankara.

*Yeni Hayat Ansiklopedisi*, (1979): "Amavutluk" Maddesi, İstanbul.



## DİZİN

---

**A***ABD: 62**Abdi Toptani: 68**Abdullah Paşa Dreni: 54,55**Adriyatik Denizi: 2,3,16,21,70**Afgan: 38**Ahmet Zogu: 74,75**Akçehisar: 9,21**Alfons: 24,85**Ali Fuat Cebesoy: 76**Anadolu: 17,46,51,53,69**Andrea Topia: 85**Ankara: 85,88**Arabacı Ali Paşa: 73**Arberia: 18,34**Argos: 15,24**Avlonya: 32,68,70,71,72**Ayas Mehmet Paşa: 73**Ayastafanos Anlaşması: 53,54**Bar: 53,54**Batlamius: 15**Bayram Tsur: 59**Berat: 12,23,68**Berlin: 53,54,55,56**Bizans: 17,18,39**Boğdan: 27,36,41**Bosna: 19,24,54,67,84**Boyana: 28,83**Brüksel: 65**Bulgaristan: 1,13,53,54,67,69,76,77**Buşathlı Mustafa: 36**Butrinto: 34**Bükreş: 39,41,61,65,68**Bükreş Anlaşması: 39**Büyük İskender: 15,16*

---

**B***Bab-ı Ali: 33,35,39,48,49,53,54,69**Bağdat: 38,52**Balaban Paşa: 25,26**Balkan Yarımadası: 3,6,7,15,36,70,86**Banat Dağları: 1*

---

**C***Campo Farmio: 34**Cezayir: 38**Claude Ptolemee: 17*

---

**Ç***Çanakkale Boğazı: 19**Çandarlı zade Ali Paşa: 19*

*Çek: 19*

*Çin Halk Cumhuriyeti: 79*

*Çingeneler: 13,82*

*Çorlu: 26*

---

*D*

*Dalmaçya: 29,40*

*Daltaban Mustafa Paşa: 73*

*Damat İbrahim Paşa: 73*

*Damat Kara Ahmet Paşa: 73*

*Davut Paşa: 73*

*Debre: 8,21,23,35,53,55,57*

*Dedeagaç: 69*

*Demirkapı: 1,53*

*Derviş Paşa: 56,57*

*Disraeli: 55*

*Drac: 26,28*

---

*E*

*Edirne: 41,53,76*

*Eflak: 19,41*

*Ege Denizi: 53*

*Elbasan: 9,12,13,50,56,83*

*Elen: 3,15,16,39,55,86*

*Enver Paşa: 62*

*Epir: 3,5,6,8,16,18,21,55,71,80*

*Ergeri: 8,9*

---

*F*

*Fan Stilian Noli: 62*

*Fatih Sultan Mehmet: 25,27,28,49*

*Filiki Eteryaya: 39*

*Firzovik: 62,63,64,67*

*Franciscum Blanchum: 29*

*Fransız İhtilali: 31,47*

*Fraşerli Abdül Bey: 57*

*Fuat Dibra: 93*

---

*G*

*Gega: 7,8,35*

*Germentler: 6*

*Girit: 46,69*

*Göriçe: 9,64,72*

*Gruda: 59*

---

*H*

*Halep: 38*

*Halet Efendi: 36*

*Hamza Bey: 22*

*Hasan Paşa Drala: 55*

*Hasan Priştine: 65*

*Hersek: 37,54,67*

*Hırvat: 7,13,19*

*Hızırbeyoğlu Sinan Paşa: 93*

*Hodo Paşa: 56*

*Hormova: 32*

*Hoti: 59*

*Hunyadi Yanoş: 20*

*Hünkar İskelesi: 41*

---

*I*

*II. Abdülhamit: 57,58,59,62,63,64*

---

*I*

*İbrahim Hakkı: 65*

*İbrahim Rugova: 84,85*

*İllirya: 16,17,18,40*

*İlyas Paşa: 55*

*İngiltere:*

*35,40,41,47,48,52,54,60,62,67,71*

*İran: 15,38*

*İsa Bulatin: 59,63,64*

*İskece: 53*

*İskender Bey:*

*8,9,11,20,21,22,23,24,25,26,27*

*İsmail Kemal Vlora: 68*

*İsparta: 15,39*

*İstanbul:*

*18,28,32,36,38,39,43,47,48,50,51,52,53*

*54,56,57,58,63,64,66,68,76*

*İşboza: 53*

*İşkombi: 2,25*

*İştîp: 53*

*İtalya:*

*7,14,15,17,24,50,67,70,71,72,75,78,79*

---

*J*

*Jezerce: 1*

---

*K*

*Kalkandelen: 2,55*

*Kalkandelenli Mehmet Paşa: 55*

*Kara Mustafa Paşa: 73*

*Karadağ:*

*13,21,31,37,40,41,43,53,54,55,5*

*6,58,59,65,66,68,69,71,72*

*Karadeniz: 1,47,48*

*Karl Topia: 18*

*Karlili: 35*

*Karlofça Anlaşması: 51*

*Kavala: 46,52,69*

*Kavalalı Mehmet Ali Paşa: 46*

*Kırım Savaşı: 47,48,52,89*

*Koca Reşit Paşa: 43*

*Koniçe: 32*

*Korça: 55,71*

*Kosova:*

*2,3,8,11,12,14,19,22,23,59,62,6,*

*80,81,82,83,84,85*

*Kostrati: 59*

*Köprülü: 53,73,74*

*Köprülü Mehmet Paşa: 73*

*Kroya: 20,21,22,23,24,25,26,27*

*Kudüs: 47*

*Kurşunlu: 53,54*

---

*L*

*Leh: 19*

*Leke Dukagjin: 29*

*Leo Amery: 61*

*Leskovaç: 53,54*

*Lüleburgaz: 53*

---

*M*

*Mahmut II.: 38,41,42,43,46*

*Makedonya:*

*2,3,5,8,13,16,53,61,62,64,68,69,*

*70,80,83,85*

*Manastır:*

*2,12,34,49,53,55,62,63,64,66,68*

*Mat: 2,8*

*Medine: 38*

*Mehmet Ali Paşa: 46,52,54*

*Mekke: 38*

*Metoya: 2*

*Midya: 15,53*

*Miloseviç: 82,*

*Mitroviça: 56*

*Mora:*

*14,20,21,22,24,35,36,37,38,39,4*

*1,46,51,55,77*

*Murat II.: 22,23,24*

*Mussolini: 75,78*

*Mustafa Kemal Atatürk: 75,77*

*Mustafa Paşa: 22,29,32*

*Müşir Tahir Paşa: 58*

---

*N*

*Namık Kemal: 20*

*Napoli: 24,25,26,27*

*Napolyon: 31*

*Navarin: 41,43*

*Nikola II.: 62*

*Nikşik: 54*

*Niyazi Kolağası: 62*

*Nizam-ı Cedid: 40*

*Normanlar: 18*

---

*O*

*Ohri: 2,8,53,57,62,68*

*Ortodoks Mezhebi:*

*3,8,29,37,40,53,62*

*Osmanlı Devleti:*

*3,4,7,8,9,10,11,12,17,18,19,20,2*

*2,23,24,25,26,27,28,29,30,31,32,*

*34,36,37,38,39,40,41,42,43,44,4*

*5,46,47,48,49,50,51,52,53,54,55,*

*56,57,58,59,60,61,62,63,64,65,6*

*6,67,68,69,70,71,72,73,74,76,77,*

85,86

---

*P**Pançova: 32**Parga: 33,34,36**Paris: 47,48,61,71,82,**Petro: 37,38,68**Pindus: 3**Plav: 55,56**Pol Maneshi: 23**Prenk Bib Doda: 56**Presba: 2**Preveze: 16,34**Priştine: 63,65,67,77,83**Prizrin: 8,55,56,57,58,70,**Ptolemee: 15,17*

---

*R**Raguz: 24,25,26**Ramiz Alia: 79**Resne: 68**Reşit Paşa: 36,43**Rıza Nur: 65**Roma : 15,16,17,18,26,29,37**Romanya: 1,50,77**Rumeli:**19,27,31,32,33,35,40,51,53,64,6**5,66,67,73,76**Rusya:**32,35,37,39,40,41,46,47,48,53,5**4,60,67,69,70,71*

---

*S**Sazan Adası: 72**Selanik: 53,63,69**Sicilya: 29**Silistre: 19**Sinan Paşa: 27,73**Sinop: 48,65**Sivetigrat: 23**Skreli: 59**Slovenya: 29**Sofya: 22,35**Strabon: 15**Sudan: 52**Suli: 29,33,34**Suriye: 46**Süleyman Ağa Vokşi: 56**Süreyya Flora: 65*

---

*Ş**Şevket Turgut Paşa: 65**Şumnu: 19*

---

*T*

*Tabanı Yassı Mehmet Paşa: 73*  
*Tanzimat Fermanı: 39,42,43,45,*  
*47*  
*Tarhuncu Ahmet Paşa: 73*  
*Tebriz: 52*  
*Tepedelen:*  
*8,28,29,32,33,34,35,36,37,38,39,*  
*60,*  
*Tepedelenli Ali Paşa: 29,32,34,*  
*3536,37,39,60,*  
*Teselya: 35*  
*Thucidite: 15*  
*Tibet: 5*  
*Tiran: 10,12,13,68,83*  
*Tırhala: 32,33*  
*Tirnova: 19*  
*Tito: 78,82*  
*Toska: 7,35*  
*Trablusgarp: 55*  
*Traklar: 6,17*  
*Truva: 15*  
*Tuna: 1,5,16,38*  
*Turanoğlu Ömer Bey: 27*  
*Turgut Özal: 85*  
*Türkiye:*  
*1,14,42,48,51,54,64,70,76,77,81,*  
*82,83,84,85,86,87*

---

*U*

*UÇK: 83,84*  
*Ulah: 13,19,63*

---

*Ü*

*Ülgün: 53,54,56*  
*Üsküp: 20,53,56,57,63*

---

*V*

*Vardar: 80*  
*Vehabiler: 38*  
*Viosa: 2*  
*Voniça: 34*  
*Vranya: 53,54*

---

*Y*

*Yakova: 8,54,55,59,65,66,67*  
*Yanya:*  
*12,29,32,33,34,35,36,58,59,68,*  
*69*  
*Yanyalı Esat Paşa: 69*  
*Yemen: 52*  
*Yemişçi Hasan Paşa: 73*  
*Yenişehir: 33*  
*Yugoslavya:*  
*1,2,3,5,14,55,74,77,78,79,82*



*Yunanistan:*

*1,2,3,13,14,39,41,55,69,71,76,77*

*78,79,80*

*Yusuf Bey: 35*



## EKLER

4

ارنجود القائل مسلم وغير مسلم من خطابتها برناستاده بوسه واسطرسيله ولوبنيه كونز يلوب محلى قومانة المنى معرفتية  
 المرفوعة روم العباد ساله نك اهليلة ترجمسى اسال اولسيفى وبوسله قسار اميز اوراقك منور خولا ختمه  
 تباير مؤترو اتحاد اونسك كلذ ترميه قلمى بانيه قومانة المنى مورو تحيرانه اسعار اونسور وريال المذكور  
 ابديهم بموت سنك من رجاء رقيه الملاح كمال اولعه ايجره عنبه على المربة حفصة شير يار عبه عصبه اولوه اوزو  
 برصورتى لفا تقريم قلمى اولفله اولبارد اروارو انتم حفصة بركت - حادى اوله لاله

Arnavut müslim ve gayrimüslim ahalisine hitaben yazılarak posta ile Avlanya'ya  
 gönderilen ve mahalli kumandanlığı tarafından ele geçirilen Rumca risalenin aslı ve  
 tercümesinin takdimi hakkındaki belge. . . 13 C. Evvel 1298.

( اتحاد ملی شیخ ارباندره ) عنوانداره اتحاد مطبوعه طبع اولیٰ و نهمه اولیٰ بر قطعه روی الباره سالکین ترجمه و تفسیر

تحت اسارتہ بولنا ہم جنس اہالیان امر برستی اغورنہ یونانستانک سل سیف ایہ کی زبانہ مہ القیم مجزودہ موجود اولیٰ روابط  
جنسہ و تاریخہ منترکہ سابقہ بولارہ اولیٰ سز ( ارباندر شیخینہ ) شمولک ساعتہ بعضہ کلمات برادرانہ عرضی طرفینک  
منفقہ خدمتہ قصیدہ یونانسیخ وظیفہ نہ عد اولیٰ نہ مالک سلتہ نہک رامن وضعی ناقابل بر حال اختلال و انقضاضہ بول یعنی کمنہ بہ  
مخفی رکبہ مالک مذکورہ نہک ایدہ سرہ دہ اور دیارہ کوریک صوٹہ حمایت و صیانتک کنڈی منفقہ خدمتہ ایچوم اولیٰ ایہ ظہور ایہک  
زارنر و خلفلک صوٹہ قطعیہ یعنی عقدہ سازعہ ایقکہ اولیٰ اور دیار و نذرینک مانع زایہ لری ترویج قصیدہ ایفا و اجر ایہ کلایک  
کمنہ شہ ایہ مز والصل بلقائہ اہالیانک وضعی قابل اولیٰ ایدہ ادرہ تقاب الوقوع اختلال عمومیہ خدمتہ کمنہ سلتہ نہک بر دقیقہ اولیٰ ایدہ  
بقابلہ میجنہ اعتماد ایماہ و بوضوح تسلیم ایماہ بر شخصیلہ بقدرہ بر ملکئہ طومسہ و بومسہ اولیٰ ایقکز خدمتہ سبہ و خدمتہ منشا اصلیک  
اولیٰ اسباب قدرہ ذائقہ ایقکہ مقدرہ و نہہ بوجہ اولیٰ ایقکز نہ قدرک بویلہ نامتغیر برقرارینہ قارتونہ سلتک اتحاد ایہ حکمکن  
سزک ایچومیکلہ ایچومیکلہ اولیٰ ایقکز ریتہ شی واردہ با ایقہ بولونکی کونڈہ از اسی مقدرہ اولیٰ باد شہ عثمانی ایہ انقاضہ و اتحاد ایہ سب  
بہ قارتوناصوہ و جب برکار بہ طوبیہ جفکن و با یاد شہ عثمانی بہ اولیٰ اعدت و تابعتکزی رایلہ مختایکزی اعدا ایہ حکمکن  
و با اضعی جنس برادر و با حمایتی استعما ایہ حکمکن و باضور ایقکز خدمتہ نایمہ بقای سیاسیہ مز و سعادتخا لمر ایچوم بیلہ برادرانہ  
و مساواتکارانہ بر انقاضہ و اتحادہ بولہ جفکن وقت مرھونہ محفل الوقوع اولیٰ ایقکز جاک شوواد ایقکزی برر برر کوزدہ کیرہ لمع

ضعی نامکبر بر صورتہ محو و تلف اولیٰ ایدہ اولیٰ اسانبول حکومت فرمودہ شی آتہ و بقور ایہ محافظہ ایچوم سزک و لند اسکرینر اولیٰ  
بزلہ علیہ زوہ استعمال ساری ایہ جاک اولیٰ ایقکز مجبایہ بوندہ حالہ و استقبالیٰ اولیٰ ایقکز بولور سزک زیر حکومتہ رفوقہ  
سزی یا اغر و نھمز و برکولر طریقہ ماملککزی قباضی سرہ دہ و با اسانبول سفا ہتک بقای ایچوم فانکزی دو کدیریک  
مراد ایہ کی زبانہ و باضور سزی برہ قمع اسانولہ بر بریکرہ ووشیروب بوجا کدہ جیکر زوہ حامل اولیٰ صیہ تفرقہ و عادتہ و درمخ ایقکز نہ

Arnavut müslim ve gayrimüslim ahalisine hitaben yazılarak posta ile Avlonya'ya gönderilen ve mahalli kumandanlığı tarafından ele geçirilen Rumca risalenin aslı ve tercümesinin takdimi hakkındaki belgedir.

EK.2. Y.mtv., 6/7, 13 C.Evvel1298.



طابق دایره بیمه کشته کوه در هک . شیانک مقصدی اکلسی غلری

میلان قابوللی طیم ۷۵۴۶	سحقان شروی ۲۲۰۷	سحقان سرائلی ۱۵۴۲	میلان سحقان دامک ۷۵۴۶
حناقلی طاعن قونیه ۲۹۴۲	هکیم سیا قونیه ۱۹۴۸	ناب طوزه ۲۶	سراخل طیم ۱۵۴۲
قونیه شورر صایغلی سحقان دامک ۹۱۶	بالینز سار خرطوج ۲۷۴۰	مرتاب ۷۵	قل مقدر ۶۰
سحقان سالی خرطوج ۵۰۰	ابوسه شروی ۹۲۷	۸۵ مویا صایغلی ۱۵۲	هکیم سیا قونیه ۵۴۷۴
ناب طوره ۲۵	کیرکیز الهه باب ۱	کیرکیز الهه باب ۱	سحقان طومار ۱۰
میرانه صدغ ۱۰۵۶	نکون زنگ ۲۹۱	بیمه خانه سوز طومار زنگ ۶۵	زنگ ۱۸۰
اییا زنگ ۱۸۰	۱۵۲۷		

سانه ولایه شوقه

برجه سنه ویزو، شه ایدکری ترحیم ولایه شوقه ساعده جور طرله جمدنک هیجانی شتو ایدیکنه بیگ دار اولدی شوقه  
 مذبذبه شوقه بکله کلایه دار جمعیته اتحادیه نامه باب عالی شه شوقه شوقه حکلمته. ایزادولون دوله تیج لایه کونیه دکری  
 صدقته ایجابی دولت دیره حیمه قاره انظار ایدری لازم کلایه صورت اشعار برصا که سازه کورنیکنه که ولایه بویون اجازتیه  
 و تفریبات اولس لایه ترحیم اولور.

پرزیه شوقه شوقه

بعضه مذبذبه مادی جمعیته اتحادیه نامه شه پرزیه مرکزنده بر شوقه حکلمته و جوبان شوقه دارا شوقه جوبان  
 اولایه جانب ولایه و قورجولوق بنیفا صبه تقی ایدری دولت کورنیک ترحیم اشعار اولور.

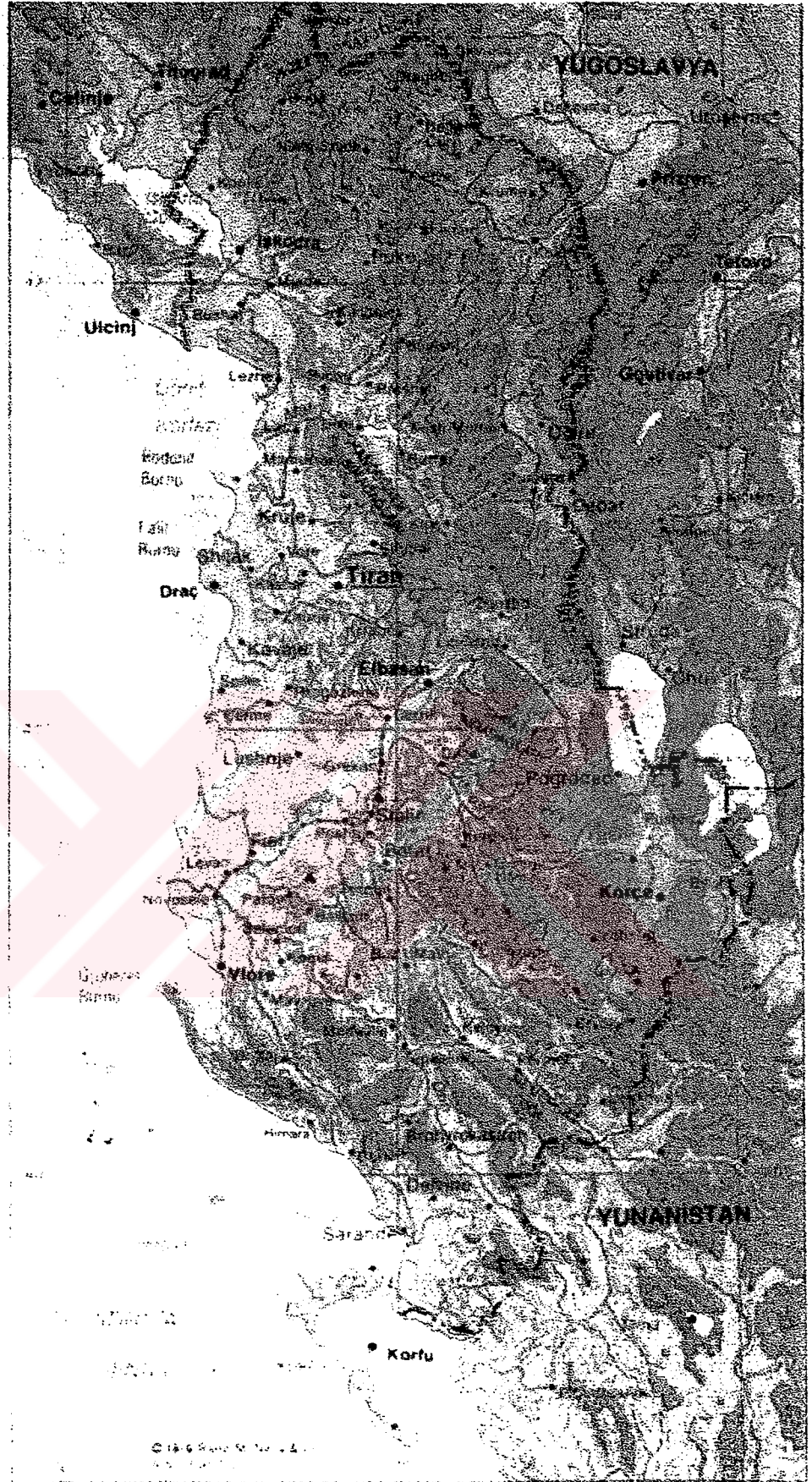
**Manastır Vilayetine telgrafname**

Birbuçuk seneden beri istida eyledikleri tevhid-i vilayete henüz müsaade buyrulmasından dolayı cümle'nin heyecanı neşdu eylediğinden buna dair evvelki telgrafnamelere cevabi telgrafname bekfediklerine dair Cemiyet-i İttihadiye namına Bab-ı Aliye şimdi bir telgraf çekilmiştir. Arnavutlar'ın devleti matbualarına gösterdikleri sadakat icabına devletin vereceği karara intizar etmeleri lazım gelip sevut işğar bu hale munağ göründüğünden kendilerine büyük icrayı tebligat ve tefhimat luzumu tevsiye olunur.

**Prizrin Mutasarrafına Telgrafname**

Bazı müsteali havi Cemiyet-i İttihadiye namına şimdi Prizrin merkezinden bir telgrafname çekilmiş ve cevabı telgrafla Vali Paşa hazretlerine bildirilmiş olduğundan canib vilayetden vukubulacak tebligatı hüsn telki eylemeleri luzumunun kendilerine tavsiye ile ihtar olunur.





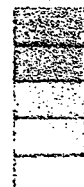
## ARNAVUTLUK

- Demiryolu
- Petrol Boru Hattı
- ▲ Büyük Petrol Alanı
- En Yüksek ya da Alçak Nokta

Başlıca İmaratlar

Ölçek 1:100.000

Metre



**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM NOKULU  
DOĞRUHATYON MERKEZİ**